

Hrvatska seljačka stranka u emigraciji nakon Drugog svjetskog rata

Garvanović, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:196627>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni diplomski dvopredmetni studij Hrvatskog jezika i književnosti i
Povijesti, nastavnički smjer

Filip Garvanović

**Hrvatska seljačka stranka u iseljeništvu nakon Drugog svjetskog
rata**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2023.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Sveučilišni diplomski dvopredmetni studij Hrvatskog jezika i književnosti i
Povijesti, nastavnički smjer

Filip Garvanović

**Hrvatska seljačka stranka u iseljeništvu nakon Drugog svjetskog
rata**

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena
povijest

Mentor: doc. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 22. rujna 2023.

Filip Gerasović, 0922230782
Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Vrijeme nakon Drugog svjetskog rata za cijelu Europu je bilo jedno vrlo turbulentno razdoblje. Cijeli kontinent je bio u ruševinama, brojni su nestali, vršila su se smaknuća bez poštenog sudskog postupka. Ta smaknuća su se prvenstveno odnosila na političke protivnike novih režima koju se uspostavili, posebice na prostoru istočne Europe. Osim toga, već je na samom kraju rata bilo vrlo jasno da će svijet biti podijeljen, na dva pola velikih sila Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Oni politički subjekti koji su imali mogućnosti, a u ponekim situacijama i sreće, napustili su svoja ognjišta i nastavili svoju političku aktivnost u emigraciji. Takva je sudbina zadesila i članove i vodstvo Hrvatske seljačke stranke (nadalje: HSS), političke stranke koja je u prvoj polovici dvadesetog stoljeća predstavljala hrvatski narod u raljama hegemonije koja je dolazila iz Beograda. Stranka je nastavila sa svojim aktivnostima i nakon smrti Stjepana Radića 1928. godine, a posebno je aktivna bila u emigraciji.

Politika Hrvatske seljačke stranke i njezini odnosi s drugim političkim opcijama, kako hrvatskim tako i opcijama drugih naroda socijalističke Jugoslavije, tema je ovog diplomskog rada. Rad stranke će biti prikazan kroz dva razdoblja, a svako je obilježeno radom dvojice najistaknutijih članova stranke u poslijeratnom periodu, a to su Vladko Maček i Juraj Krnjević. Rad će se fokusirati na njihova stajališta po pitanju stanja u socijalističkoj Jugoslaviji, pitanju pripadnosti Hrvatske unutar Jugoslavije, ostalim emigrantskim organizacijama i tome slično. Uz sam rad dvojice najvažnijih političara HSS-a u emigraciji, bit će govora i o stranačkim glasilima koja su izvještavala o svim događajima unutar stranke, ali su bila korištena i kao propagandno sredstvo i kao izvor informacija za Upravu državne sigurnosti (nadalje: UDBA). Rad će prikazati i rad stranke u zadnjim godinama Jugoslavije, sve do nastanka neovisne Republike Hrvatske te kakvo je stanje bilo u emigraciji za vrijeme prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj. Također će se dati i osvrt na rad nekoliko iseljeničkih organizacija koje je vodio HSS, kao što su na primjer one u SAD-u, Kanadi te u Europi

Ključne riječi: Hrvatska seljačka stranka, iseljeništvo, socijalistička Jugoslavija, Vladko Maček, Juraj Krnjević, jugoslavenske obavještajne službe

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Hrvatska politička emigracija i Hrvatska seljačka stranka	2
3. Okupljanje hrvatske emigracije	5
4. Sukob Hrvatske seljačke stranke i Ujedinjenih Hrvata Amerike i Kanade.....	7
5. Hrvatska seljačka stranka i ustaška emigracija	9
6. HRSS- komunistička verzija HSS-a	11
7. Hrvatska seljačka stranka i srpska emigracija.....	14
8. Hrvatska seljačka stranka i Međunarodna seljačka unija	22
9. Kongresi Hrvatske seljačke stranke.....	28
10. Novo vrijeme Hrvatske seljačke stranke- 1965.-1979.	30
11. Hrvatska seljačka stranka tijekom 1970-ih.....	40
12. Raskol u Hrvatskoj seljačkoj stranci	47
13. Hrvatska seljačka stranka tijekom 1980-ih.....	51
14. Hrvatska seljačka stranka do stvaranja neovisne Republike Hrvatske 54	
15. Iseljeničke organizacije Hrvatske seljačke stranke.....	56
16. Zaključak.....	70
17. Literatura.....	71

1. Uvod

Glavni je cilj ovog rada prikazati na koje se načine Hrvatska seljačka stranka (nadalje: HSS) nastojala izboriti za svoju titulu jedine istinske političke opcije u hrvatskoj političkoj emigraciji. U tim su se pokušajima najviše istaknuli Maček i Krnjević, kao dvije najvažnije figure u politici stranke tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća. Prema njihovoj političkoj aktivnosti je rad i podijeljen, na Mačekovo i Krnjevićevo razdoblje. Za Mačekovo vrijeme karakteristični su pasivnost i pokušaji suradnje sa srpskom emigracijom, dok je Krnjević bio puno aktivniji i odlučniji u tome da se stvori neovisna Hrvatska, sa HSS-om na čelu.

Postavlja se i hipoteza je li HSS bio stvarni vođa hrvatske emigracije, ako je poznato da je hrvatska emigracije imala brojne organizacije u svijetu i da je HSS bio samo jedan od mogućih izbora. Po brojnosti jesu bili jedni od najjačih političkih opcija, ali unutarnja struktura je često bili na nestabilnim nogama. To se posebno osjetilo tijekom Krnjevićevog razdoblja, u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. Ono će se nastaviti sve do stvaranja samostalne Hrvatske.

Veliku pomoć u izradi ovog diplomskog rada osigurala je i literatura, koje se bavila kako HSS-om u emigraciji, tako i hrvatskim političkim emigrantima općenito. Od velikog značaja su i novine i članci koji su imali veliku i važnu ulogu u radu i aktivnostima HSS-a u emigraciji, ali su naravno služili i za stranačku propagandu. Ta stranačka glasila posebnu su važnost imala za stranačke organizacije u svijetu, koje su vodile veliku brigu za Hrvate i drugim zemljama. Nešto o tim organizacijama reći će se u zadnjem dijelu ovog rada, a posebno će se obraditi aktivnost najjačih organizacija, onih u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, Belgiji i Velikoj Britaniji.

Završetak rada će donijeti sumu svih poglavlja te ukratko prikazati sve što je rečeno i još jedno istaknuti najvažnije dijelove rada HSS-a u emigraciji nakon Drugog svjetskog rata. Stranka koje je imala posebno mjesto među političkim organizacijama u emigraciji danas je u samostalnoj Hrvatskoj u nešto nepovoljnijem položaju, budući da su izrasle nove političke snage. Ali to neumanjuje važnost HSS-a u hrvatskoj emigraciji.

2. Hrvatska politička emigracija i Hrvatska seljačka stranka

Hrvatska se seljačka stranka u vrijeme Kraljevine Jugoslavije etablirala kao glavna i najmoćnija opozicija srpskim strankama, koje su mahom zagovarale velikosrpsku ideologiju i hegemoniju pod krunom dinastije Karađorđević. U takvom neprijateljskom okruženju vladajuća garnitura i opozicija dočekale su izbijanje Drugog svjetskog rata, iako se HSS pod vodstvom Vladka Mačeka uspio izboriti za privremenu hrvatsku autonomiju unutar Kraljevine Jugoslavije u obliku Banovine Hrvatske, ali je to bilo kratkog vijeka. Po završetku rata, politički najaktivnije skupine koje su zagovarale neovisnu Hrvatsku, demokratsku i bez okova komunizma i Titovih pristaša, nalazile su se u emigraciji. Većina njih je zagovarala pacifističke načine borbe za stvaranje neovisne Hrvatske, ali je postojao i maleni dio onih koji su pribjegavali terorističkim načinima borbe. Međutim, na početku se postavlja i jedno pitanje vezano i za HSS i za sve ostale organizacije i pokrete koji su iz nekih drugih i dalekih zemalja snivali o slobodnoj Hrvatskoj: što je to zapravo hrvatska politička emigracija?

Sama riječ emigrant ili iseljenik je jasna, to je osoba koja je iselila u neku drugu državu. Posebnu skupinu čine politički emigranti, koji su svoju matičnu državu napustili iz političkih razloga, bilo da je riječ političkom progonu ili životnoj ugroženosti zbog određenih političkih stavova i mišljenja. Politička emigracija je u cijeloj Europi bila mnogobrojna, posebice nakon Drugog svjetskog rata, kada su brojni članovi raznih fašističkih i nacističkih frakcija nastojali pobjeći u sigurnost udaljenih zemalja kako bi izbjegli suđenje, ali i sačuvali vlastiti život. Hrvatska politička emigracija ne započinje u dvadesetom stoljeću, nego nešto ranije. Tako je na primjer Eugen Kvaternik iz inozemstva pokušavao promijeniti tijek hrvatske politike. Iako politička emigracije postoji i za vrijeme Austro-Ugarske i Kraljevine Jugoslavije, puni zamah doživljava nakon 1945. godine. Samu srž pojma „hrvatske političke emigracije“ čine sve one organizacije, pokreti i pojedinci koji su u razdoblju od 1945. do 1990. iz inozemstva djelovali na rušenju komunističke Jugoslavije i uspostavljanju neovisne i suverene hrvatske države.¹ Glavni cilj svih organizacija koje su nastale u emigraciji, a taj broj nije zanemariv, bio je stvaranje neovisne hrvatske države, bez ikakve suradnje sa komunističkim vlastima ili predstavnicima srpske strane, s obzirom na to da je tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća postojala bojazan da bi moglo doći do nove srpske hegemonije, u slučaju suradnje sa Srbima.

¹ Jakov Žižić, „Što je hrvatska politička emigracija?“, *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, Vol. 4 (2013), No. 16: 61. Pristup ostvaren 27. 7.2023. <https://hrcak.srce.hr/clanak/210253>

Glavna stranka koje je vodila borbu i čvrsto se zagovarala za neovisnu i samostalnu hrvatsku državu bila je Hrvatska seljačka stranka (HSS). Osnovni program stranke se zasnivao na politici agrarizma, odnosno politici prema kojoj je seljak osnova društva i države. Čelnici HSS-a su Hrvatsku prije svega vidjeli kao seljačku državu, a u agrarizmu su vidjeli seljaštvo kao izvor društvene, ekonomski, političke i moralne snage. S vremenom je došlo do razvoja demokratskog agrarizma te su se članovi stranke srčano borili za prava i jednakost hrvatskog naroda u tadašnjoj prvoj Jugoslaviji. Međutim, ta srčanost i odlučnost je nestala nakon atentata i smrti Stjepana Radića 1928. godine. Neki autori tu pasivnost prvenstvo pripisuju novom predsjedniku stranke Mačeku, koji je tijekom svoje političke karijere vrlo često balansirao između „jugoslavenskog“ i „neovisnog“ rješenja hrvatskog pitanja. Ali svoj konačan odgovor nikad nije ponudio, stoga ga pojedini autori i nazivaju „političarem za pospana vremena“.² No upravo će taj „pospani političar“ biti ključna karika u organiziranju i vođenju HSS-a u emigraciji.

Ali bitno je i prikazati što se događalo sa strankom u vrijeme rata i neposredno nakon njega. Neposredno prije izbijanja rata, stvorena je Banovina Hrvatska, autonomna jedinica unutar Kraljevine Jugoslavije, koja na kraju nije bila ispunjenje hrvatskog sna o neovisnosti. Kao i Kraljevina Jugoslavija, Banovina Hrvatska je bila okupirana od strane Trećeg Reicha, na njezinom teritoriju uspostavljena je profašistička Nezavisna Država Hrvatska (nadalje: NDH). Predsjednik HSS-a Maček rat je proveo u NDH, uglavnom ne i na slobodi. Ostali članovi HSS-a su prestali s političkom aktivnošću, a jedan dio je postao dio partizanskog pokreta. Kako je pred kraj rata počela uspostava nove komunističke vlasti, tako je i HSS, ili barem dio koji je prešao u partizane, postao dio tzv. Narodne fronte. Međutim bilo je jasno da je HSS imao samo funkciju seljačke frakcije Komunističke partije Jugoslavije i da je cilj bio stvaranje amorfnog oblika stranke, kojom bi se moglo lako manipulirati i preko koje bi se vrbovali novi mladi komunisti.³ Po završetku Drugog svjetskog rata, u emigraciji dolazi do općeg kaosa, prvenstveno zbog veliko priljeva novih političkih emigranata, posebno onih koji su bili pod okriljem Ante Pavelića i Ustaškog pokreta. Zemlje koje su prihvaćale političke emigrante ubrzo su postale napučene brojnim novim strankama i organizacijama koje su vodili politički protivnici jugoslavenskog komunističkog režima. U takvom okruženju upravo će HSS imati glavnu riječ, a posebno njezina dva predsjednika tijekom druge polovice 20. stoljeća, Maček i Juraj Krnjević.

² Dubravko Jelčić, *100 krvavih godina: XX stoljeće u hrvatskoj povijesti* (Zagreb: Naklada Pavičić, 2004), 190.

³ Zdenko Radelić, *Hrvatska seljačka stranka, 1941-1950.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1996), 151.

Po završetku rata, mnogi su pripadnici različitih emigrantskih skupina vidjeli HSS kao predvodnike političkog pokreta koji će donijeti slobodnu Hrvatsku. U osobi Mačeka vidjeli su i vođu hrvatskog naroda, bez obzira na to koliko je Maček imao protivnika u domovini zbog pasivnosti i neodlučnosti u vrijeme neposredno prije izbijanja rata. Druga polovica dvadesetog stoljeća, počevši od Mačkovog odlaska u emigraciju, biti će obilježena stalnom borbom HSS-a za jačanje utjecaja među emigracijom te nastojanjem da se što više proširi ideja o slobodnoj Hrvatskoj, bez komunističkih okova Titove Jugoslavije. Ali čelnici HSS-a nailazili su na brojne izazove, bez kojih vjerojatno i ne bi stvorili snažnu i najutjecajniju emigrantsku stranku.

3. Okupljanje hrvatske emigracije

Iako je HSS već nekoliko godina aktivno djelovao u inozemstvu, najsnažnija aktivnost i rad na uspostavi neovisne Hrvatske započinje neposredno nakon Drugog svjetskog rata. Poseban odjek imao je Mačekov posjet emigraciji u jesen 1946. godine. No ni taj put nije bio lagan. Maček je pred kraj rata pobjegao te se sklonio u Pariz odakle je putovao u SAD i Kanadu. Nakon toga Maček će se potpuno preseliti u SAD i smjestiti u Washington. Taj prvi Mačekov posjet emigraciji važan je zbog nekoliko čimbenika. Najprije Maček je u očima emigracije bio predstavnik i vođa hrvatskog naroda. Ono što je također bitno za istaknuti jest i činjenica da je emigracija zapravo imala relativno pozitivno mišljenje o Titu i Komunističkoj partiji. Međutim to se ubrzo mijenja nakon Mačekovog posjeta te u listu *Hrvatski glas*, koji je izlazio u Kanadi, dolazi do stvaranja negativne slike o Titu te njegovu vlast počinju prikazivati kao diktaturu.⁴ Maček, koji imao status državnika i političkog vođe Hrvata, vrlo je brzo bio uključen u sve političke aktivnosti iseljeničkih organizacija. I Maček i iseljeničke organizacije bili su svjesni komunističkih zločina nad civilima i pripadnicima vojske NDH u prvim danima nakon rata pa je stoga odlučeno da se organizacije okupe u jednu iseljeničku organizaciju, s ciljem promoviranja neovisne hrvatske države. Tako je već na sastanku u Chicagu krajem 1945. godine osuđen teror Jugoslavije nad civilima te su pozvane sve organizacije da se okupe. Nakon nekoliko inicijativa raznih organizacija u SAD-u i Kanadi, u ožujku 1946. osnovana je organizacija pod nazivom Ujedinjeni Hrvati Amerike i Kanade (UHAK). Prilikom osnutka UHAK-a u Clevelandu prisustvovao je veliki broj izaslanika, a oni su pripadali HSS-u, Hrvatskoj bratskoj zajednici, Hrvatske katoličke zajednice, Pokretu američkih Hrvata za demokratsku slobodu Hrvatske, Društvu hrvatskih katoličkih svećenika u Americi, Hrvatskog kola i drugih.⁵

Iako je postojala čvrsta vjera u ostvarivanje ciljeva kroz ovu organizaciju te je izdana i rezolucija koju su potpisali predstavnici svih organizacija u SAD-u i Kanadi (osim Hrvata koji su bili projugoslavenski ili prokomunistički orijentirani)⁶ te u kojoj je osuđen svaki rad s fašistima, nacistima i komunistima, sam rad UHAK-a je već na početku naišao na probleme. Naime sve bitne funkcije bile su u rukama HSS-ovaca te je postojala i inicijativa da se sve organizacije stave pod zaštitu Hrvatske seljačke stranke.

⁴ Ivan Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, (Zagreb: A.G.M., 2021), 76.

⁵ Ivan Čizmić, Marin Sopta i Vlado Šakić, *Iseljena Hrvatska* (Zagreb: Golden Marketing, 2005), 354., 363.

⁶ Jure Prpić, *Hrvati u Americi* (Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 1997), 243.

Osim u UHAK-u, čelnici HSS-a bili su vrlo aktivni i unutarstranački, posebno što se tiče iseljeničkih organizacija. Krajem travnja 1946. održana je Šesta konvencija organizacija HSS-a u Kanadi, u gradiću Windsoru. Na toj konvenciji su bili i predstavnici iz SAD-a, a pozdrave je poslao i sam Maček. Još jednom je osuđen diktatorski režim u Jugoslaviji, podržan je prijedlog belgijskog HSS-a za stvaranjem vrhovnog tijela koje bi spojilo sve organizacije te je i utemeljen Fond dr. Vladko Maček za slobodnu Hrvatsku.⁷ Iste godine u Hamiltonu je osnovano Vrhovno vijeće HSS-a u iseljenoj Hrvatskoj. U jesen 1946. godine u Chicagu je održan Sveopći Hrvatski Sabor, na kojem je ulogu glavnog gosta imao Maček. Maček imao poseban prijem te je oslovljavan kao „pravovaljani vođa hrvatskog naroda“. Na skupu je bio veliki broj ljudi, od kojih su preko dvije tisuće bili delegati raznih društava i udruga.⁸

Kao glavni gost, Maček je održao i govor, u kojem je rekao:

„U mnogim govorima prevladavala je ista misao i ljubav prema Hrvatskoj. Jedni su rekli domovina, drugi država. Zato tu misao hoću nadopuniti. Svaki narod nastoji imati svoju državu i da u njoj uvede socijalnu pravdu i slobodu za pojedinca čovjeka. Mi smo u bivšoj Jugoslaviji od Srba neprestano slušali o državi, kao da je država Moloh kojemu treba sve žrtvovati. No država mora služiti narodu, a ne narod državi. Lijepa posuda, ako je prazna, malo vrijedi, a teška je ako se napuni suzama i krvlju (...) kao što posude bez sadržaja vrijedi malo, još manje vrijedi država bez slobode (...) u državi mora vladati sloboda pojedinca čovjeka.“⁹

U istom govoru Maček je poslao i snažnu poruku protiv Nezavisne Države Hrvatske, što je po nekima bilo nepotrebno, jer su smatrali da se okomio i na one koji su bili prisiljeni biti na strani NDH.¹⁰ Tijekom 1946. Maček je posjetio nekoliko organizacije u SAD- u i Kanadi, a njegova aktivnost se pratila i u domovinu, a osvrt je dao i sam Josip Broz Tito, koji je u Mačeku vidio najveću prijetnju hrvatskom narodu. Ova jedinstvenost oko UHAK-a i ostalih organizacija HSS-a u iseljentištvu neće dugo potrajati, zbog već spomenutog nametanja HSS-a kao predvodnika Hrvata u iseljentištvu.

⁷ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS, 79-80.*

⁸ *Isto*, 83.

⁹ „Govor dr. Mačeka na Hrvatskom Saboru“, *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 24. IX. 1946., 2.

¹⁰ Jere Jareb, „Prilog povijesti hrvatskog iseljentištva u Sjedinjenim Američkim Državama 1941.-1947.“, *Časopis za suvremenu povijest* 37 (2005), br. 1: 64

4. Sukob Hrvatske seljačke stranke i Ujedinjenih Hrvata Amerike i Kanade

Suradnja Hrvatske seljačke stranke i organizacije Ujedinjeni Hrvati Amerike i Kanade trajala je svega tri godine. Nedugo nakon osnivanja organizacije UHAK-a na površinu su isplivali veliki problemi, a oni su se prvenstveno ticali vodstva i političkog usmjerenja organizacije. Naime organizacija je stvorena s ciljem okupljanja svih emigrantskih organizacija u jednu, a kao glavni lider političke emigracije viđena je Hrvatska seljačka stranka. I najviši dužnosnici su bili iz redova HSS-a. Međutim izostalo je ono najvažnije, suradnja, jer su čelnici HSS-a vidjeli sebe kao jedine legitimne predstavnike hrvatskog naroda u emigraciji te je suradnja s stalim organizacijama i udruženjima u njihovim očima bila nepoželjna.

Problemi su pojavili već krajem 1946. godine, kada su neki članovi UHAK-a zamjerali HSS-ovcima jer održavaju zasebne stranačke skupštine u isto vrijeme kad su se održavale i zajedničke skupštine. Još jedna prepreka kvalitetnoj suradnji je bila i činjenica da su u UHAK-u bili i članovi ustaškog pokreta, što HSS-ovci nikako nisu odobravali. Postavlja se pitanje zašto je HSS uporno inzistirao na tome da bude predvodnik Hrvata u emigraciji. Glavni argument, kojeg su se HSS-ovci držali sve do stvaranja neovisne Hrvatske, jest činjenica da je na zadnjim izborima prije izbijanja rata, 1938. godine, upravo HSS dobio najviše glasova u Hrvatskoj te je zbog toga jedini legitimni predstavnik Hrvata u demokratskom svijetu.¹¹

Maček je također smatrao kako je UHAK pred raspadom, s obzirom na činjenicu da nisu uspjeli u projektu lobiranja za novo vodstvo Hrvatske bratske zajednice 1947. godine. U svojim stavovima Maček optužuje i fratre iz Chicaga da su svojim ustaštvom preuzeli kontrolu nad UHAK-om.¹² U siječnju 1949. dužnosnici HSS-a istupili su iz UHAK-a. Kao razloge za napuštanje organizacije su naveli kako manji broj odbornika UHAK-a radi na svoje ruku i u ime ideologije koja je nedemokratska. Nakon razlaza, nastavio se sukob Mačeka i franjevac, koje je smatrao produženom rukom ustaške emigracije. Ni Krnjević nije bio za sklapanje sporazuma sa franjevcima. Krnjević je srčano branio Mačeka i u trenutku kad su franjevci krenuli s napadima na njega te je odbio poziv da dođe posjetiti samostan hrvatskih franjevaca u Drexelu, pod pojašnjenjem da neće doći dokle god napadaju Mačeka u svojim glasilima.¹³

¹¹ Tanja Trošelj Miočević, „Hrvatska političke emigracija nakon Drugog svjetskog rata“, u *Društveno-povijesni kontekst političkog djelovanja u iseljeništvu: organizacije, stranke, pokreti*, ur. Marina Perić Kaselj (Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2020), 23.

¹² Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 92-93.

¹³ Vinko Nikolić, *Pred vratima domovine, knjiga 1.* (Zagreb: Art studio Azinović, 1995), 220.

Cijelu ovu situaciju oko razlaza Hrvatske seljačke stranke i organizacije Ujedinjeni Hrvati Amerike i Kanade, ali i sukob HSS-a i franjevacu pomno je pratila UDBA. Treba istaknuti da je tijekom cijele druge polovice dvadesetog stoljeća UDBA i izvještavala o svim događajima u emigraciji. To se posebno odnosilo na HSS, budući da su i Tito i KPJ vidjeli HSS kao potencijalne pokretače promjena u Jugoslaviji te su u više navrata označeni kao glavni neprijatelji Jugoslavije. I taj sukob sa franjevcima je bio vrlo popraćen, a u jednu ruku i pretjeran, samo kako bi se HSS prikazao što većom smetnjom prema komunističkoj Jugoslaviji.

5. Hrvatska seljačka stranka i ustaška emigracija

Koliko god HSS pokušavao surađivati s nekim od ostalih emigrantski organizacija, jedna grupacija nikako nije dolazila u obzir, a to su bili pripadnici ustaškog pokreta i pristaše Ante Pavelića. Ipak treba istaknuti da je uz HSS najjača politička stranka povezana sa domovinom bila upravo proustaška, to jest to je bio Hrvatski oslobodilački pokret (HOP). HOP je utemeljio Ante Pavelić u emigraciji 1956. godine, a nakon njegove smrti predsjednika je postao Stjepan Hefer, bivši zastupnik HSS-a. Posebno negativno mišljenje prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj je imao Vladko Maček, koji jedan dio rata proveo u zatvoru, ali i u logoru Jasenovac. Upravo je to osobno iskustvo imalo velikog udjela u njegovim negativnim stavovima prema ovoj propaloj državnoj tvorevini. U proljeće 1948. godine Maček je svoje stavove iznio u članku „U oči 10. travnja“, a koji je izašao u *Hrvatskom glasniku*. U tom članku je iznio oštre kritike prema NDH, Paveliću, ali i zločinima koje je ustaška vojska počinila te kako je postupala prema stanovništvu u trenutcima kada se partizanska vojska približavala središnjoj Hrvatskoj. Maček je u članku opisao progon i ubijanje Hrvata i Srba na obje strane okupacijske zone te da su u tim zločinima sudjelovali i ustaše i četnici, pod prismotrom Nijemaca, odnosno Talijana. Upravo te zločine navodi kao glavni razlog zašto su mnogi bježali u šumu i priklonili se komunističkoj vojsci.¹⁴

Maček navodi i narodne zastupnike HSS-a koji su završili pritvoreni u Lepoglavi, među kojima vrijedi istaknuti Ivana Pernara i Josipa Torbara. Naravno da ovakve optužbe nisu bile dobro primljene u ustaškoj emigraciji pa su neki dužnosnici, kao što je Danijel Crljen, stali u obranu NDH i pisali odgovore Mačeku. Kako je Maček vidio NDH i ustaše kao neprijatelje hrvatskog naroda, tako je i ustaška emigracija prozivala Mačeka zbog njegovih pokušaja dogovora sa vladom Kraljevine Jugoslavije. Valja istaknuti i samo viđenje ustaškog poglavnika Ante Pavelića prema HSS-u i njegovim pristašama. Pavelić HSS-ovce naziva „malodušnicima“ i „sporazumašima“, navodi kako HSS nije postigao nikakav uspjeh u emigraciji te da čekaju zapadne sile da ih dovedu u Hrvatsku nakon novog sporazuma sa kraljevskim ili komunističkim velikosrpstvom.¹⁵

Pavelić također ističe i Krnjevića, koji je za vrijeme rata bio potpredsjednik u izbjegličkoj vladi Jugoslavije, a navodi i da je dio HSS-ovaca prihvatio članstvo u Titovoj vladi. Maček je

¹⁴ Tepuš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 100.-101.

¹⁵ Ante Delić, „Djelovanje Ante Pavelića 1945.-1953.“ (doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2016), 203.

posebno bio na udaru kritika zbog pokušaja suradnje sa srpskom emigracijom i kraljem Petrom Karađorđevićem. Također je osuđivana i sama Mačekova politika, za koju se smatralo da ne vodi prema neovisnoj Hrvatskoj, nego prema novom dobu ropstva pod čizmom Jugoslavije. Upravo nakon ovih Pavelićevih optužbi Maček je počeo snažnije zagovarati samostalnu Hrvatsku i stavio je po strani bilo kakve suradnje sa jugoslavenskim vlastima ili ideje o federalizaciji Jugoslavije. U svojem tekstu koji je napisao za belgijsku *Hrvatsku riječ*, u kojem je naglasio da želi Hrvatsku po uzoru na SAD, da mu ne treba država s nazivom „nezavisna“ ili „republika“ ako ona nije slobodna. Ponovno je iznio važnost seljaštva i osnivača HSS-a. Za kraj je rekao: „ Ostanimo kod nauka naših velikih učitelja, pa ćemo preko čovječnosti i seljačkog prava doći i do čuvarice tih naših prava: slobodne hrvatske države.“¹⁶

Slične stavove o NDH je imao i Juraj Krnjević, Mačekov nasljednik. Kako navodi UDBA, Krnjević je za sebe smatrao kako nema nikakvih dodirnih točaka sa ustašama te da su ustaše nanijele veliku sramotu hrvatskom narodu.¹⁷ Krnjević je NDH smatrao najgorom tvorevinom što su ju stvorili Hitler i Mussolini te da bi svijet prije odabrao velikosrpsku Jugoslaviju nego fašističku Nezavisnu Državu Hrvatsku. Krnjević je napadao i *Danicu*, glasilo franjevacu u emigraciji, optužujući ih za suradnju s ustaškom emigracijom. Ono što je zanimljivo jest činjenica da je Krnjević ipak imao bolji ugled među ustaškom emigracijom od Mačeka.

Prema nekim izvorima i izvještajima UDBA-e, postojali su i planovi za ubojstvo Vladka Mačeka kako bi njegovo mjesto zauzeo Krnjević, jer se zalagao za neovisnu i slobodnu hrvatsku državu. Ustaška i nacionalistička emigracija imala je simpatije prema Krnjeviću i tijekom pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, odnosno kad je Krnjević postao predsjednik Hrvatske seljačke stranke u emigraciji.

¹⁶ Vladko Maček, „Smisao države“, *Hrvatska riječ* (Jemeppe-sur-Meuse, Belgija), travanj 1949., 1.

¹⁷ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 105.

6. HRSS- komunistička verzija HSS-a

Hrvatska seljačka stranka je tijekom prvih godina nakon rata pokazala svoju snagu i odlučnost da predvodi hrvatski narod u iseljentištvu, ali ipak nije to bio tako lagan posao i povremeno je dolazilo do unutarstranačkih problema. Situacija je zapravo bila slična kao i u domovini. Već je bilo spomena o raslojavanju HSS-a u Hrvatskoj za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata. Jedan dio zastupnika nije htio biti dio Narodne fronte, a drugi dio zastupnika je 1943. osnovao Hrvatsku republikansku seljačku stranku (HRSS) te su oni bili dio Narodne fronte, ali u kasnijem razdoblju nisu imali nikakvu važnu ulogu. Vrhovno tijelo te stranke bio je Izvršni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke (IO HRSS). Aktivnost HRSS-a je trajala vrlo kratko te je stranka s vremenom gubila na važnosti, da bi se 1950. godine i ugasila.

Slična situacija se dogodila i u emigraciji, preciznije u Kanadi, gdje su se organizacije HRSS-a smatrale ograncima HRSS-a u domovini. Sve bitne informacije o aktivnostima stranke dolazile putem nekoliko glasila, koja su manje-više bila komunistički orijentirana. To su *Slobodni dom*, glasilo u Hrvatskoj, *Novosti*, iseljentički list iz Kanade te *Narodni glasnik* iz SAD-a. Ovdje posebno treba istaknuti *Novosti*, koje su u vrijeme sukoba Tito-Staljin 1948. godine podržale Rezoluciju Informbiroa.¹⁸ Kao što je već spomenuto, te organizacije bile su komunistički orijentirane te su zagovarale komunizam kakav je bio na snazi u Jugoslaviji. Valja istaknuti da je HRSS u Jugoslaviji tek na papiru bila stranka koja se u konačnici brzo i ugasila dok je u iseljentištvu njihovo djelovanje potrajalo nešto duže.

Veliki šok za sve komunistički orijentirane pripadnike seljačkog pokreta u emigraciji, a posebno za one u Kanadi, bio je sukob Tito-Staljin 1948. godine, nakon kojeg su mnogi članovi HRSS-a Titu okrenuli leđa i priklonili se Staljinu.¹⁹ Ovaj se događaj odvio u isto vrijeme kada je počela i snažna antikomunistička kampanja na prostoru SAD-a. Djelovanje kanadskog HRSS-a najsnažnije je u vrijeme kada i jača emigrantska aktivnost HSS-a, to jest kada počinje okupljanje emigracije. U to vrijeme u Kanadu dolazi i Mladen Giunio Zorkin, istaknuti Mačekov i Krnjevićev suradnik, koji je imao za zadatak ojačati HSS u Kanadi i oslabiti komunistički utjecaj među hrvatskim iseljenicima. Aktivnost kanadskog HRSS-a trajala je godinu i pol, to jest od veljače 1946. do jeseni 1947. godine.

¹⁸ Čizmić, Sopta i Šakić, *Iseljena Hrvatska*, 156.-157.

¹⁹ Prpić, *Hrvati u Americi* (Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 1997), 203.

Članovi HRSS-a bili su nezadovoljni načinom na koji Mačekov HSS vodi emigrantske organizacije te su tražili osnivanje nove Hrvatske republikanske seljačke stranke. Svoje nezadovoljstva prikazali su u tiskovinama, koje su bile naklonjene novoj jugoslavenskoj vladi. Sam tekst u kojem su dali kritiku Mačeku i iseljeničkom HSS-u potpisalo je 42 nezadovoljnika. Potpisnici su se nazvali „Radićevcima“, a iznijeli su i svoje ciljeve, koji su bili donekle i slični onim HSS-a. Ciljevi su bili pomaganje „narodima u staroj domovini“, kako materijalno tako i moralno, stvaranje kontakta s HRSS-om u domovini te širenje nauka Antuna i Stjepana Radića.

HRSS je u Kanadi imao i nekoliko ogranaka, koji su stvoreni tijekom proljeća 1946. godine i to u Wellandu, Sudburyju, Val d’Oru, Hamiltonu i Windsoru. HRSS je u svojim proglašima pozivao sve Hrvate da im se pridruže te su pozivali na suradnju sa svim narodima Jugoslavije. Maček i Krnjević, kao glavne figure iseljeničkog HSS-a, bili su viđeni kao izdajnici, a kritizirani su i zbog suradnje sa organizacijama u Kanadi i SAD-u, koje su smatrane ustaškima. Kritike su upućene kanadskom HSS-u i zbog skupljanja novca u tzv. Fond dr. Vladko Maček, koji je korišten za aktivnosti protiv nove jugoslavenske vlade, a ne za pomoć iseljenicima. Jedan od glavnih ciljeva HRSS-a je bila diskreditacija HSS-a i njegovog vođe Vladka Mačeka. U tu svrhu je dolazilo i do razmjene informacija između glasila u domovini i iseljeništvu. Tako je urednik *Narodnog glasnika* iz Pittsburgha Anton Majnarić pisao uredniku *Slobodnog doma* Stanku Škari kako redovito iz domovine primaju razne novine koje ih obavještavaju o događajima u Jugoslaviji. Napomenuo je da je *Slobodni dom* najpotrebniji u njihovom sukobu s mačekovcima i pavelićevcima.²⁰

Osim Mačeka i Krnjevića, napadao se i Zorkin, kao Mačekov izaslanik. Nazivan je ustašom i izdajnikom te se negirao njegov doprinos partizanima i antifašističkom pokretu u Splitu. Na sve se ove napade odgovaralo putem glasila HSS-a te je dolazilo do raznih međusobnih prozivki i optužbi. U rujnu 1946. održana je Konvencija HRSS-a, na kojoj se izabrana tijela HRSS-a, a ujedno je osnovan i prvi ogranak. Za predsjednika je izabran Stjepan Horvačić. Ova konvencija ujedno je i vrhunac kratkotrajnog djelovanja HRSS-a u iseljeništvu. Na konvenciji je dana podrška Hrvatima u domovini te su kritizirane „određene grupe Hrvata“ koje rade protiv Jugoslavije. Ubrzo nakon Konvencije, djelatnost HRSS-a sve više slabi. Veliku podršku HRSS-u je izrazio i predsjednik IO HRSS-a Franjo Gaži. HRSS je u svojem kratkom vijeku postao komunistička verzija HSS te je bio pokušaj podjele HSS-a, ali nažalost taj je pokušaj bio neuspješan. Ni bratska stranka u domovini nije bila bolje sudbine.

²⁰ „Pismo uredniku ‘Slobodnog doma’ iz Amerike“, *Slobodni dom* (Zagreb), 12. VI. 1946., 4.

U domovini HRSS nije imao nikakvu važnost niti utjecaj, nego je bio marioneta komunističke partije, koja ga je koristila za privid demokratičnosti i višestranačje u Jugoslaviji. 1950. godine HRSS nestaje u Jugoslaviji, a u iseljeništvu HSS ostaje najsnažnija politička opcija u emigraciji.

7. Hrvatska seljačka stranka i srpska emigracija

Jedno veliko pitanje koje se postavljalo tijekom Mačekovog predsjedanja HSS-om jest kako riješiti odnos sa srpskom emigracijom i postići nekakav sporazum s njima. Jer stvaranje bilo kakvih odnosa sa Srbima je bila vrlo škakljiva tema u hrvatskoj emigraciji, ali i među vodećim ljudima HSS-a. Povezivanje hrvatske sa srpskom, ali i slovenskom emigracijom bio je proces koji je započeo još 30-tih godina, prilikom uspostavljanja Banovine Hrvatske i potpisivanja sporazuma Cvetković-Maček. Premda je hrvatska emigracija bila koliko-toliko složna oko nekih najvažnijih pitanja i problema, takva situacija nije bila u srpskoj emigraciji, koje je bila duboko podijeljena. Međutim podijele su bile i u HSS-u, budući da je jedan dio podržavao Mačeka, a jedan dio nije. Veliki protivnik bilo kakvih dogovora sa srpskom emigracijom je bio i tajnik HSS-a i Mačekov najbliži suradnik, Juraj Krnjević. Ono što je posebno obilježilo Mačekove pokušaje sklapanja suradnje jesu nejasne izjave od strane Mačeka, koji se povremeno zalagao za samostalnu Hrvatsku, a povremeno za federalizaciju Jugoslavije i suradnje sa Srbima.

Maček je imao nekoliko vizija hrvatske budućnosti, a ona je uključivala samostalnu Hrvatsku u jugoslavenskim okvirima ili u nekom obliku dunavske konfederacije. Ali postojala je razlika u odnosu na stanje 30-ih godina, kada su nastale ove Mačekove fantazije. Maček je tada balansirao između nekoliko svjetskih sila, ali nakon rata su ostale samo dvije, SAD i Sovjetski Savez, koje nije previše zanimalo u kakvom će obliku postojati samostalna Hrvatska, dokle god postoji Jugoslavija. Tu je dakle svakako bila bitna suradnja sa Srbima, a taj proces je bio mukotrpan i zahtjevan.

7.1. Pokušaj dogovora

Maček je kontakte sa članovima srpske i slovenske emigracije imao još za vrijeme rata i neposredno nakon što je pobjegao iz NDH. Podsjetimo, Maček je nakon NDH prvo završio u Parizu, a od tamo je 1947. godine preselio u SAD. Već je u Parizu stupio u kontakt sa srpskim i slovenskim političarima, među kojima se ističe Slovenac Miha Krek, čelnik Slovenske ljudske stranke. Kontakte je održavao i sa Dragišom Cvetkovićem, Petrom II. Karađorđevićem te knezom Pavlom, što je mnogim HSS-ovcima smetalo te su smatrali da se zbog tih kontakata Maček više okreće jugoslavenskom nego neovisnom rješenju hrvatskog pitanja.

Odnos HSS-a i srpske emigracije pomno je pratila UDBA, kojoj je bilo jasno da te dvije skupine ne funkcioniraju dobro, ali da ipak rade na rušenju postojeće strukture Jugoslavije. Brojni srpski političari koji su bili u izbjegličkoj vladi, kao i članovi Jugoslavenskog narodnog odbora (JNO), bili su stacionirani u Londonu, a među njima i Juraj Krnjević. Stoga su vrlo lako dolazili do Mačeka u Parizu. Ovdje treba istaknuti da je Krnjević bio u izrazito lošim odnosima sa srpskom emigracijom, a to se neće promijeniti niti nakon što postane predsjednik HSS-a 1965. godine.

Kao što je već spomenuto, Maček je održavao kontakte s političkim emigrantima s područja Jugoslavije. Nakon dolaska u Pariz sastao se s Petrom II. Karađorđevićem te slovenskim političarem Mihom Krekom. Mačeka su posjetili i Petar Živković te Bogoljub Jevtić, čiji je posjet zabilježila UDBA. Maček je smatrao kako JNO, za razliku od HSS-a, nema preveliku popularnost u narodu,. Jevtić je smatrao kako je Maček bio pod utjecajem Krnjevića, koji je imao negativan stav prema JNO te zbog toga i Maček ne vidi stvarnu snagu organizacije. Maček je imao i jake kontakte s Dragišom Cvetkovićem, iako on sam nije uživao podršku Srba. 1946. godine Maček je izradio nacrt sporazuma sa Srbima, ali on nikad nije proveden. Kao temelj nove zajednice Maček je vidio sporazum sa Cvetkovićem iz 1939. godine. Područje Slovenije bi bilo identičnom današnjem teritoriju Republike Slovenije. Hrvatska bi obuhvaćala područje Banovine Hrvatske iz 1939., uz dijelove dobivene od Italije te hrvatske kotareve zapadno od Bačke sa Suboticom. Srbija bi se sastojala od uže Srbije, ostatka Vojvodine, Crne Gore, Kosova i Metohije, Makedonije te dijela Srijema i Dalmacije koji nisu ušli u Hrvatsku. Međutim došlo je pitanje Bosne i Hercegovine. Tu je Maček kao rješenje vidio plebiscit o tome je li stanovništvo za pripojenje Hrvatskoj ili Srbiji. Maček se nije libio i priznati autonomiju BiH u slučaju da postane dio Hrvatske.²¹ Maček je buduću zajednicu vidio kao neku vrstu konfederacije, gdje bi svaki dio imao svoju samostalnu vojsku, ali zajednički vojni stožer za potrebe obrane. Iduće pitanje koje se nametnulo bilo o obliku zajednice, to jest hoće li biti republika ili monarhija, a to bi se riješilo preko slobodnih izbora.²² Premda je ovaj plan izgledao obećavajuće na papiru, u stvarnosti bi se vrlo teško proveo zbog niza faktora, a prije svega zbog neslaganja među različitim političkim akterima. Maček je i u razgovoru s informatorom UDBA-e iznio svoj plan buduće zajednice, koja bi prema njemu bila podijeljena u tri jedinice, Hrvatsku, Srbiju i Sloveniju te bi bila konfederacije.

²¹ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 133.

²² *Isto*, 134.

Cijelu situaciju oko pokušaja dogovora između hrvatske i srpske emigracije pratila je i UDBA te o tome izvještavala državni vrh. Ono što je zanimljivo jest da je Maček, prema tvrdnjama UDBA-e, u konfederaciji vidio i Bugarsku. Upravo je mogućnost bugarskog ulaska u zajednicu predstavljao problem preko oko kojega Srbi nisu mogli prijeći, budući da su u tome vidjeli nastojanje hrvatske strane za stvaranjem hegemonije nad Srbima.²³ Srbi su htjeli i monarhijski sustav, koji bi Hrvati u konačnici prihvatili, ali izabrani kralj ne bi mogao biti vrhovni zapovjednik vojske niti bi postavljao predsjednika vlade bez suglasnosti skupštine. Srbi su vidjeli i alternativu bugarskom ulasku, to jest tražili su da u zajednicu uđe Grčka, budući da imaju bolju suradnju s Grcima te bi imali i važan izlazak na Egejsko more.

U konačnici ni srpska strana koja je bila voljna prihvatiti ovaj sporazum nije dobila odobrenje JNO-a. Branko Pešelj, bliski Mačekov suradnik, navodi kako je do nepotpisivanja sporazuma od strane JNO došlo i zbog činjenice da sam Maček nije njihov član. Dalje navodi kako je Mačeku bilo bitnije na kojem su stavu srpski političari te da će nakon toga odlučiti hoće li pristupiti u JNO ili ne.²⁴ Tijekom svog boravka u New Yorku 1946. Maček se izjasnio za federativnu Jugoslaviju. Tijekom nekih kasniji izjava će se čvrsto držati uvjerenja kako Hrvatska mora biti samostalna država. Upravo tu igru toplo-hladno, samostalna Hrvatska ili federativna Jugoslavije, nisu podržavali brojni članovi HSS-a u iseljeništvu, a neki od njih su bili i bliski Mačekovi kolege. Pokušaj postizanja sporazuma između hrvatske i srpske emigracije pozorno je pratio i Josip Broz Tito. On je cijeli taj pothvat vidio kao propali plan od samog početka.

Veliki niz kontradikcija te polemike oko sporazuma unutar HSS-a, koje je predvodio Krnjević zbog svog negativnog stava o srpskoj emigraciji, navele su Mačeka da shvati kako od tzv. Jugoslavenske vlade u emigraciji neće biti ništa. Jedan od glavnih uzroka prema Mačeku je nesloga unutra srpske emigracije. Iako se srpska emigracije krajem 1946. godine pokušala posložiti kako bi došlo do sporazuma, taj pokušaj bio je neuspješan. Konačni prekid pregovora je došao 1949. godine. Postojala je ideja da se stvori jugoslavenski odbor pod okriljem Nacionalnog odbora za slobodnu Europu (NOSE), a iza kojeg je stajala američka vlada. Međutim američka vlada nije bila pretjerano susretljiva prema ideji jugoslavenskog odbora.

²³ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 135.

²⁴ Branko M. Pešelj, „S predsjednikom Mačekom u emigraciji“, *Hrvatska revija* 20 (1970.), sv. 4: 800.-801

7.2. Odustajanje od hrvatsko-srpskog sporazuma

Početkom 50-ih godina dvadesetog stoljeća Maček je obustavio sve radnje vezane za sporazum sa srpskom emigracijom. Ipak UDBA šalje izvještaj u Jugoslaviju kako je 1952. godine osnovan tzv. Jugoslavenski panel. Naime postojala je ideja da se osnuje tijelo u kojem bi glavnu riječ imale slabije eksponirane ličnosti, to jest emigranti manje političke važnosti. Iako se prema izvještajima UDBA-e Maček držao izvan osnivanja ovog panela, u njemu su bili njemu bliski suradnici, među njima Branko Pešelj. Od ostalih su za izaslanike bili imenovani Ivan Pernar, Bogdan Radica i Božidar Vučković. Međutim vodstvo HSS-a nije podržavalo osnivanje Jugoslavenskog panela.

Prema izvorima UDBA-e, ali i svjedočanstvu Jurja Krnjevića, od 1953. godine Maček potpuno odustaje od ideje sporazuma sa srpskom emigracijom. Ne samo to, nego se Maček politički pritajio u zadnjim godinama svoga života. To je potaknuto i njegovim lošim zdravstvenim stanjem i godinama koje se iza njega. Kako je u ovom periodu bilo malo izvještaja o Mačkovim aktivnostima od strane UDBA-e, očito je da su u Jugoslaviji zaključili kako Maček više nije nikakva političke prijetnja Jugoslaviji.

Jedan od bitnih faktora u cijeloj priči sa hrvatsko-srpskim sporazumom, ali i sporazumom sa slovenskom emigracijom, bilo je stanje u svijetu. Druga polovica dvadesetog stoljeća je obilježena tzv. Hladnim ratom te konstantnim odmjeravanjem snaga između SAD-a i Sovjetskog saveza. U toj priči je Jugoslavija bila svojevrsna tampon zona između Zapada i Istoka. Stoga je SAD-u i odgovaralo da Jugoslavija ostane u stanju u kakvom je bila 50-ih godina, budući da su se pogoršali odnosi između Jugoslavije i Sovjetskog saveza nakon sukoba Tito-Staljin. Stoga se dolazi do zaključka kako na mogućnost ovog sporazuma ne utječe stanje u Jugoslaviji ili emigraciji, već odgovarali to nekoj velikoj sili, kao što je SAD, ili ne.

Ipak Maček je i dalje gajio nadu da će se sporazum jednog dana ostvariti. Nije odustajao od toga da temelj bude sporazum Cvetković-Maček iz 1939. godine, ali to bi bila tek prva etapa u stvaranju nove zajednice na prostoru jugoistočne Europe. Maček je smatrao kako između Hrvata i Srba ne treba i ne smije biti odvajanja i zle krvi, unatoč neuspješnim pregovorima i sporazumima. I Hrvatsku i Srbiju Maček je vidio prvenstveno kao seljačke zemlje i zbog toga vrlo slične.

Ono čega se Maček bojavao u slučaju rušenja Jugoslavije jest podjela teritorije. Budući da je Jugoslavija bila okružena respektabilnim silama, od koje su neke tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća bila u jačem komunističkom stisku od Jugoslavije, postojao je strah da bi u slučaju rušenja države došlo do situacije kakva je zadesila Afriku u 19. stoljeću, to jest susjedi bi otkidali dio po dio.²⁵ Ne treba smetnuti s uma da je Italije izgubila jadransku obalu, a Mađari su oplakivali izgubljene dijelove još od Trianonskog sporazuma. Maček je o svemu ovome pisao Košutiću tijekom 50-ih godina te o tome kako je vrlo često razgovarao sa Cvetkovićem o mogućnostima provedbe hrvatsko-srpskog sporazuma.

Za razliku od Mačeka, Juraj Krnjević je bio isključivo protiv jugoslavenskog rješenja. Krnjević je svoje stavove imao prvenstveno prema JNO, kojeg nije vidio kao legitimnog predstavnika jugoslavenskih naroda te da Odbor nije imao nikakvo pravo zvati se jugoslavenskim. Zalagao se da Hrvati budu svoji gospodari, a rješenje problema između Hrvatske i Srbije vidio je samo u postojanju dviju odvojenih država. U razgovoru za slovenski list *Klica Triglava* Krnjević je jasno rekao kako ne može doći do „jugoslavenskog osjećaja“ kod Srba, a posebno do toga ne može doći kod Hrvata, koji su oduvijek prezirali sve što je jugoslavenskog predznaka te da je to bilo samo nametanje vlasti iz Beograda.²⁶ Ovi različiti stavovi između najmoćnijih ljudi u HSS-u, Mačeka i Krnjevića, bili su česta tema HSS-ovaca, kako u emigraciji tako i u domovini. Tako je Bariša Smoljan, međuratni zastupnik, smatrao kako je to više nekakvo taktiziranje, a ne stvarno razlikovanje u stajalištima. Razlike između Mačeka i Krnjevića pratila je i UDBA. Iako su obojica govorila kako nema mimoilaženja između njih, u elaboratu iz 1960. godine UDBA je iznijela dokaze o „nepostojećem mimoilaženju“. Kao dokaz prikazali su Krnjevićev intervju u listu *Klica Triglava*, u kojem se zalaže za slobodnu i neovisnu Hrvatsku, te intervju Branka Pešelje u listu *Glas kanadskih Srba*, u kojem govori o jugoslavenskim koncepcijama HSS-a.²⁷ Pretpostavka je da je Pešeljev intervju služio za ublažavanje posljedica Krnjevićevog intervjuja.

Do kraja Mačekovog života, a preminuo je 1964. godine, ostalo je visjeti u zraku rješenje problema između Hrvata i Srba. Budući da je Maček odustao od pronalaska rješenja HSS se okrenuo jačanju svoje stranke, koja će dobiti jači nacionalni pečat pod vodstvom novog predsjednika, Jurja Krnjevića.

²⁵ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 157-158.

²⁶ Vjekoslav Farkaš, „Razgovor z dr. Krnjevićem“, *Klic Triglava* (London), 24. X. 1959., 8.

²⁷ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 167.

7.3. Stanstedska deklaracija

Kao što je već spomenuto, Maček je umro 1964. godine. Ali jedan konačan potez koji je mogao donijeti toliko željenu suradnju hrvatske i srpske emigracije, a kojima se pridružila i slovenska emigracija, bilo je potpisivanje Nacrta Prijedloga Demokratske alternative, to jest tzv. Stanstedske deklaracije u ožujku 1963. godine. Ova deklaracija, koja je bila posljednja Mačekova akcija, pokušaj je i rješavanja različitih stajališta između Krnjevića i Mačeka. Kazimir Katalinić navodi kako su ta različita stajališta proizašla i iz različitih iskustava tijekom rata, budući da je Maček bio pritvoren, a Krnjević je bio u emigraciji.²⁸ Što se tiče situacije u Jugoslaviji, Maček je bio vrlo pesimističan te je smatrao da se stanje neće promijeniti još nekoliko godina, a o tome je pisao i Krnjeviće. Kao aktere koji nastoje održati Jugoslaviju na životu vidio je i komuniste, ali i zapadne sile.²⁹

Stanstedska deklaracija, službenog naziva Nacrt Prijedloga Demokratske alternative potpisan je od strane predstavnika Hrvata, Srba i Slovenaca u ožujku 1963. godine, nakon dvodnevnog sastanka. Organizator i pokrovitelj je bio Vane Ivanović. Nacrt su potpisali Miha Krek, Božidar Vlajić, Ilija Jukić, Dušan Popović, Miodrag Đorđević, Vladimir Predavec, Ignacije Čretnik, Franjo Sekolec, Desimir Tošić, Branko Pešelj i Vane Ivanović.³⁰ HSS se ovdje pokazao kao glavni predvodnik hrvatske emigracije, budući da su svi potpisnici Hrvati bili članovi HSS-a. Kao jedan od glavnih začetnika ovog Nacrta spominje se Branko Pešelj, koji je nacrt poslao Mačeku na ovjeravanje. Iako je Maček vjerovao u suradnju nakon toliko neuspješnih pokušaja, postojala je sumnja da će do potpisivanja uopće i doći te je Pešelju rekao kako „Vlasi to nikad neće potpisati“³¹ Protiv Deklaracije je bio Krnjević, koji i dalje nije odobravao nikakvu suradnju s pripadnicima srpske emigracije. Potpisivanje Deklaracije je imalo i puno medijskog prostora, posebno u *Hrvatskom glasu*, a pisac tekstova o Deklaraciji je bio sam Pešelj.

²⁸ Kazimir Katalinić, *Od poraza do pobjede- povijest hrvatske političke emigracije 1945.-1990.*, sv. 1. (Zagreb: Naklada Trpimir, 2017), 138.-139.

²⁹ Neda Prpić, *Dr. Juraj Krnjević: Tri emigracije I.* (Zagreb: Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004), 232.

³⁰ Ivo Perić, *Vladko Maček: politički portret* (Zagreb: Golden Marketing, 2003), 295.

³¹ Branko M. Pešelj, *U vrtlogu hrvatske politike: razgovor: Sjećanja i pogledi: S posebnim osvrtom na pitanja Bosne* (Zurich: Bošnjački institut, 1989), 25

Ali treba pojasniti i što je točno sadržavala Stanstedska deklaracije, to jest Nacrt Prijedloga Demokratske alternative. Prema Nacrtu, svaki narod ima pravo na svoju samostalnu državu, pa tako i narodi Jugoslavije. Temelja svakog sporazuma ovih naroda, to jest Hrvata, Makedonaca, Slovenaca i Srba, jest izjašnjavanje za samostalnu državu ili državnu zajednicu. U slučaju da narod izabere samostalnu državu, taj narod ju ima pravo ostvariti u sporazumom postignutim granicama. U tom slučaju bi Hrvati i Srbi trebali naći mirno rješenje za razlaz dvaju naroda, vodeći računa o interesima svakog naroda. U Nacrtu je zabilježeno i stajalište da je korisnije da se zajednica stvori u okviru Jugoslavije, gdje bi postojala četiri suverena naroda (Hrvati, Makedonci, Slovenci i Srbi), a zajednica bi se sastojala od pet država, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije. Ovdje se ističe Crna Gora, koja bi odlučila hoće li biti samostalna ili će ući u zajednicu kao dio Srbije. Nacrt je predviđao suverenost svake članice i odstupanje od dijela suvereniteta u slučaju zajedničkih poslova, teritorijalnu podjelu, decentralizacija saveznih institucija i odabir novog glavnog grada. Saveznu vlast bi sačinjavali Savezni parlament (Zagreb), Savezna uprava (Beograd) i Savezni sud (Ljubljana). Prema Nacrtu svaka bi članica imala vlastite oružane snage te unutarnju upravu i sigurnosnu službu. Izlazak iz zajednice bi se odlučivao plebiscitom.³² Kao što je već spomenuto, sastavljač osnove Nacrta je bio Pešelj, koji je novu zajednicu vidio kao konfederaciju.

Nakon potpisivanja Nacrta dolazi do polemika oko toga je li ova alternativa podržana od strane velikih sila ili nije. Prema Desimiru Tošiću, podrška nije došla niti od emigrantskih nacionalista, niti od zapadnih zemalja, a ni od tadašnjeg jugoslavenskog režima. S druge strane u *Hrvatskoj reviji* ističe se kako su zapadne zemlje podržale Nacrt kao moguću alternativu u slučaju raspada komunističkog režima u Jugoslaviji.³³ Iako je Maček načelno podržavao sastanak u Stanstedu, ipak nije bio optimističan što se tiče aktivnosti srpske emigracije te je i dalje bio skeptičan oko toga hoće li srpska strana držati dogovora.

S druge strane, Krnjević je javno kritizirao sastanak i Deklaraciju. Tijekom 1963. godine Krnjević je bio na putovanju po Južnoj Americi te se sastao s predstavnicima HOP-a. Krnjević je smatrao kako Branko Pešelj i Ilija Jukić nisu kadri govoriti u ime HSS-a, a Vane Ivanović je za Krnjevića bio četnički pomagač. Zbog svojih stavova Krnjević je ušao i u sukob s Pešeljom i Jukićem, koji će rezultirati potpunim razlazom nakon Mačekove smrti.

³² Mirko Galić, *Politika u emigraciji: Demokratska alternativa* (Zagreb: Globus, 1990), 227-233.

³³ „Pred stvaranjem novog jugoslavenskog odbora?“, *Hrvatska revija* (Buenos Aires), 1963., 271.

Maček je svoj konačni stav o odnosima između Hrvata i Srba objasnio u božićnoj poruci 1963. godine. Maček je poruci objasnio kako su Hrvati i Srbi krvavo iskusili Drugi svjetski rat te da nitko ne može kriviti hrvatski ili srpski narod zbog nekoliko individualaca. Naveo je i da je međusobna mržnja Hrvata i Srba jedan od glavnih razloga zbog kojih su potpali pod komunistički režim te da se tog režima mogu osloboditi samo zajedničkim snagama.³⁴ Zaključio je da će se tek nakon oslobođenja od „komunističkog jarma“ znati hoće li svi narodi djelovati složno ili će opet biti razilaženja. Tijekom posljednjih mjeseci Mačekova života brojni su suradnici davali svoje viđenja o Mačekovom stajalištu vezano za hrvatsko- srpske odnose i o tome je li za Jugoslaviju ili neovisnu Hrvatsku. Svi su zaključili isto: Maček je bio za Jugoslaviju i čvrsto je vjerovao u mogućnost suradnje Hrvata i Srba, ali ne dokle god je komunistički režim na snazi u domovini. Maček je umor u Washingtonu 15. svibnja 1964. godine.

³⁴ Vladko Maček, „Sretan Božić!“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 23. XII. 1963., 1

8. Hrvatska seljačka stranka i Međunarodna seljačka unija

Nakon Drugog svjetskog rata svijet je bio u kaosu. Podijeljen u dva bloka, Zapadni i Istočni, odnosno kapitalistički i demokratski te komunistički, neki manji akteri na svjetskoj pozornici morali su odlučiti na koju će stranu. Komunizam se brzo širio te je u kratkom roku zauzeo veliki komad istočne Europe. Posebno su razlike između ovih ideologija došle do izražaja za vrijeme tzv. Hladnog rata. U cijelom tom kaosu, HSS je zapad i SAD vidio kao glavne saveznike u rješavanju pitanja komunističkog režima u Jugoslaviji te pitanje nastanka neovisne hrvatske države. Ali čelnici HSS pronašli su saveznike i u brojnim satelitskim državama sovjetskog režima.

Ideja o stvaranju Međunarodne seljačke unije (nadalje: MSU) nastala je još 1946. godine, prilikom Mačekovog prvog posjeta Sjedinjenim Američkim Državama. Naime tada se u Pittsburghu sastao sa Georgijem Dimitrovim, jednim od čelnika Bugarske Zemljoradničke stranke. Dimitrov je predložio da se sve seljačke stranke, koje su bile pod komunističkim režimom, okupe u jednu organizaciju te je Mačeku predložio stvaranje Međunarodne seljačke unije.³⁵ Prema Mačekovim memoarima, može se zaključiti kako najviše pažnje i vremena tijekom boravka u emigraciji posvećivao upravno aktivnostima MSU-a, a to se može iščitati iz relativno skromnih zapisa emigrantskih dana u njegovim memoarima. Međunarodna seljačka unija Mačeku je poslužila kao sredstvo kritike komunističkih režima u Europi, ali i način borbe protiv istih. Organizacije ja korištena i za financijske svrhe, jer su preko MSU-e i NOSE-a Maček i neki dužnosnici HSS-a dobivali mjesečna primanja.

Kao pokretače Međunarodne seljačke unije Dimitrov je vidio sebe, kao predstavnika bugarskog seljaštva, Mačeka, kao predstavnika hrvatskog seljaštva te Milana Gavrilovića, kao predstavnika srpskog seljaštva. Maček je smatrao kako je potrebno još seljačkih stranka kako bi došlo do vidljivih promjena.³⁶ Ali nisu sve seljačke stranke istočne Europe bile u istim pozicijama. Prvaci Jugoslavije i Bugarske su bili u emigraciji, a u Rumunjskoj je prvak seljačke stranke Julije Maniu bio interniran. Poljska seljačka stranka, čiji je predsjednik bio Stanislaw Mikolajczyk, bila je u koalicijskoj vladi, a slična situacija je bila i u Čehoslovačkoj. U Mađarskoj, Stranka malih posjednika dobila je većinu na izborima, a njezin predsjednik, Ferenc Nagy, bio je predsjednik vlade, u kojoj su sudjelovali i socijalisti i komunisti.³⁷

³⁵ Perić, *Vladko Maček: politički portret*, 288

³⁶ Vladko Maček, *Memoari* (Zagreb: Hrvatska seljačka stranka, 1992), 187.

³⁷ Pešelj, „*S predsjednikom Mačekom u emigraciji*“, 807.-808.

4. srpnja 1947. godine, na američki Dan neovisnosti, u Washingtonu je osnovana Međunarodna seljačka unija. Tijekom idućih nekoliko tjedana sastavljen je program i pravilnik organizacije, koje se ubrzo i proširila, kako su u SAD pristizali emigranti iz ostalih zemalja. Tako su se MSU pridružili i predstavnici seljaštva Češke, Slovačke, Albanije, Latvije, Litve, Estonije, a određenu djelatnost organizacija je obavljala i na području Japana i Indije. Neka vrsta smetnje su predstavljale zapadne demokracije, koje prema Mačeku, nisu vidjele važnost seljačkih organizacija u borbi protiv komunizma. Dan prije osnivanja organizacije, 3. srpnja, objavljena je i Deklaracija predstavnika seljačkih stranaka. Deklaraciju su predstavili javnosti Ferenc Nagy i Georgij Dimitrov, a uz njih je bio i Alexander Cretziani, koji imao ulogu sličnu zamjeniku Julija Maniua. Predstavljajući Deklaraciju su tražili pomoć od građana i vlade SAD-a. Deklaracija se sastojala od 5 točaka, a njezini potpisnici su bili Ferenc Nagy, Vladko Maček, Georgij Dimitrov te Milan Gavrilović.³⁸ Deklaracija je naglašavala političko nastojanje stranaka Hrvatske, Mađarske, Srbije i Bugarske da se izbere za političku i ekonomsku demokraciju, za četiri temeljne slobode Atlantske povelje i načela Ujedinjenih naroda. Izjasnili su se za individualnu slobodu i privatno vlasništvo te na sve načine osudili komunističke i sve ostale diktatorske i totalitarne režime. Potpisnici su pozvali i ostale seljačke stranke diljem svijeta da im se pridruže u njihovom cilju. Zanimljiva je činjenica da izvorni tekst Deklaracije zapravo ne postoji, ali postoje nacrti prijedloga Deklaracije. Američka obavještajna služba CIG, koja je dio CIA-e, smatrala je da je upravo iz trećeg nacrtu sastavljena većina stavaka iz Deklaracije.³⁹

Prema trećem nacrtu programi seljačkih stranaka se ravnaju prema Atlantskoj povelji UN-a i prihvaćaju načela temeljnih sloboda. Spominje se također i teška povijesna borba seljaka protiv feudalizma, nacizma i fašizma te da ta borba traje i danas. Potpisnici su također odbacivali svaku vrstu prisilne kolektivizacije i zadrugarstva koja ih, prema njihovom mišljenju, vraća u mračno doba ropstva. Odbacivala se i tzv. dvostruka demokracija, istočna i zapadna. Također ta „istočna“ demokracija je nazvana najobičnijom diktaturom. Istog dana kad je osnovana MSU uspostavljen je i Središnji odbor MSU, u kojem su se nalazili potpisnici Deklaracije.

³⁸ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 187-188.

³⁹ *Isto*, 189

Vodstvo MSU-e je vrlo brzo nakon osnivanja organizacije krenulo u djelovanje prema međunarodnim institucijama. Tako su krajem ljeta 1947. stupili u kontakt s predsjednikom Trumanom i organizacijom UN-a, a u rujnu su i posjetili sjedište UN-a i New Yorku.

Za aktivnosti emigranata koji su predstavljali istočnoeuropsko seljaštvo zainteresirao se i *The New York Times*.

The New York Times je objavio kako članovi Balkanske oporbe zahtijevaju da se privede kraju sovjetska kontrola nad pet istočnoeuropskih država, Jugoslavijom, Poljskom, Bugarskom, Mađarskom i Rumunjskom, kako sovjetska okrutnost ne bi izazvala novi oružani sukob.⁴⁰ U njemu je prikazan i memorandum koji su potpisali predstavnici MSU. U memorandumu su iznesene teške optužbe protiv Sovjetskog Saveza, prema kojima je sovjetski režim potpuno podčinio male države totalitarnoj diktaturi, da je usvojen dugoročni plan remećenja ekonomskog razvoja spomenutih država te da je pravo vrijeme da se UN aktivira po pitanju sloboda i neovisnosti naroda koje su Sovjeti „oslobodili.“⁴¹ *Hrvatski glas* također je izvještavao o kritikama koje je MSU usmjeravala protiv komunističkih režima i sovjetizacije istočne Europe te se navodi da oko 100 milijuna seljaka pruža otpor komunizmu i totalitarizmu.

Iako su čelnici MSU-a lobirali da se njihova Deklaracija i njihovi zahtjevi pročitaju na sjednici UN-a, to im nije pošlo za rukom. Ipak postojala je određena doza zadovoljstva što se razmatralo o njihovoj Deklaraciji. Maček se ozbiljno posvetio aktivnostima MSU-a te je širio informacije o uspostavljanju ogranka MSU-a u Linzu. Tijekom idućih godina, čelnici organizacije su postupno širili svoje djelatnosti, tako da MSU nije više bila ograničena samo na istočnu Europu. Kao što je već spomenuto, imali su odjeka i u Japanu i Indiji, a širili su se i prema zapadnoj, nesovjetskoj Europi. Tako se u jednom tekstu *New York Timesa* može pronaći upozorenje MSU-a o opasnosti od „crvenih“ tijekom talijanskih parlamentarnih izbora.⁴²

Konačno oblikovanje Međunarodne seljačke unije postignuto je u svibnju 1948. godine, kada je održan prvi Kongres MSU-a, na kojem je izabrano vodstvo i Središnji odbor. Predsjednik organizacije je bio Poljak, Stanislaw Mikolajczyk, a među potpredsjednicima se našao i Maček. Na kongresu je zaključeno kako djelovanje organizacije mora biti šire od samog seljaštva, iako je većina stanovništva živjela od poljoprivrede pa se razmatrala ideja o koaliciji sa strankama bez agrarnog predznaka, kako bi se stvorio međunarodni Demokratski front.

⁴⁰ „U.N. ASKED TO FREE SOVIET SATELLITES“, *The New York Times* (New York) 29. IX. 1947., 1.

⁴¹ „U.N. ASKED TO FREE SOVIET SATELLITES“, 3.

⁴² „THEY WHO KNEW REDS WARN ITALIAN VOTERS“, *The New York Times* (New York), 16. IV. 1948., 9.

U rujnu 1948. još je nekoliko HSS-ovaca ušlo u MSU, među njima i Juraj Krnjević kao Mačekov zamjenik u Središnjem odboru, te Ivan Pernar, Roko Mišetić, Ilija Jukić, msgr. August Juretić i Dinko Tomašić, kao članovi povjerenstava MSU.⁴³

Tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća ubojstva političkih neprijatelja, mahom onih u emigraciji, postala su uobičajena praksa. Tako su i članovi MSU-a iskorištavali sav medijski prostor koji su mogli kako bi osudili svako ubojstvo nekog političkog emigranta ili sudski proces koji se vodio. Tako su osudili i ubojstvo Nikole Petkova, bugarskog političara te sudske procese protiv Bele Kovacs, Franje Gažija, Dragoljuba Jovanovića, Julija Maniua i svi onih koji su bili proganjani od strane komunističkih vlasti. Stoga je MSU kao jedan od glavnih ciljeva svog djelovanja naveo oslobađanje svih ljudi od komunističkog terora, bilo da su politički emigranti, zatvorenici ili obični građani i seljaci.

Ideja okupljanja demokratskih stranaka protiv komunizma bila je primamljiva i Mačeku. Maček je podržavao širenje antikomunističkog demokratskog bloka, ali je opet vidio seljačke stranke kao glavne političke snage u toj borbi. Osim seljačkih stranaka, u emigraciji su se okupili i demokršćanske stranke te one socijalističke orijentacije, kojima Maček nije bio pretjerano sklon. 1950. godine, u božićnoj poruci, Maček se osvrnuo na rad Međunarodne seljačke unije te istaknuo kako organizacija nastavlja sa svojim radom i borbom protiv komunističkih režima i progona. Naveo je i odbor koji će nastati par mjeseci kasnije, a to je Odbor srednje i istočne Europe za izradu planova i organiziranu suradnju, osnovan u Washingtonu u travnju 1951. godine. U tom su odboru trebale biti zastupljene seljačke, socijalističke i demokršćanske stranke, stoga i ne čudi što je bilo poteškoća prilikom osnivanja. Jedno je od gorućih pitanja bilo trebaju li u odboru biti predstavnici država ili naroda. U konačnici je odlučeno da će u odboru biti predstavnici naroda.⁴⁴ Međutim, budući da nema puno izvora o radu obora, pretpostavka je da nije dugo bio funkciji, vjerojatno zbog toga što ga NOSE nije podržavao, pa je bilo i određenih financijskih poteškoća.

Maček se slagao s odlukom da u organizaciji čiji je cilj borba protiv komunizma trebaju biti predstavnici naroda, a ne država. Činjenica jest da su prilikom sudjelovanja u organizacijama uvijek bili prisutni predstavnici naroda, to jest Hrvata i Hrvatske, a ne predstavnici Jugoslavije. Maček je u svojim nastupima redovno napadao Jugoslaviju i Josipa Broza Tita te je i nakon sukoba Tito-Staljin smatrao kako između njih nema nikakvih razlika. Maček se držao tog stava

⁴³ Prpić, *Dr. Juraj Krnjević: Tri emigracije I.*, 97

⁴⁴ *Isto*, 112.-115.

i nakon američke pomoći Jugoslaviji. Maček je sve do smrti nastavljao davati izvješća o stanju u Jugoslaviji te je u njima bio iznimno kritičan, iako je sukob poboljšao status Jugoslavije u svijetu

Međunarodna seljačka unija najaktivnija je bila tijekom pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, nakon čega počinje slabjeti. Od početka pedesetih počeli su dobivati i veću financijsku pomoć NOSE, a počeli su se otvarati i uredi organizacije, u New Yorku, Londonu, Bonnu, Münchenu, Parizu, Rimu i Stockholmu. 1950. godine održan je drugi Kongres MSU-a, na kojem je Maček ponovno iznio kritike protiv Tita i komunističkog režima u Jugoslaviji. Smatrao je da sukob između Tita i Staljina neće Jugoslaviju približiti zapadnim zemljama te da je Jugoslavija čvrsto uz Sovjetski Savez kad je u pitanju represija i diktatura. Kritizirao je i ekonomsku politiku Jugoslavije, tvrdeći da je velik dio novca usmjeren na održavanje tajne službe, a ne na korist građana Jugoslavije.⁴⁵

1952. godine održan je treći Kongres MSU-a, na kojem je bilo zastupljeno dvanaest seljačkih stranaka i to iz Albanije, Bugarske, Čehoslovačke, Mađarske, Estonije, Latvije, Litve, Poljske, Rumunjske, Hrvatske i Srbije. Na Kongresu je Maček donio zaključak kako je Jugoslavija nepouzdan saveznika kada j riječ o zapadnim silama u Hladnom ratu. Vojna pomoć koju je Jugoslavija dobila počivala je na jamstvu da će se Jugoslavija obraniti od mogućih agresora, ali je to jamstvo bilo na tankim nogama, budući da Jugoslavije nije sudjelovala u slanju vojnika za postrojbe demokratskih zemlja u Korejskom ratu. Prema Mačeku, vodstvo Jugoslavije čvrsto je indoktrinirano u marksizmu i lenjinizmu. O trećem Kongresu je za Hrvatski glas pisao i Bogdan Radica, gdje je istaknuo raspravu o stvaranju ujedinjene Europe nakon sloma komunizma te kako je dominirala ideja o Sjedinjenim Državama Europe, po uzoru na SAD.⁴⁶ Tijekom idućih nekoliko mjeseci došlo je do nesuglasica između MSU-a i NOSE-a, što je izazvalo zabrinutost budući da je MSU bio ovisan o novce koji je dolazio od NOSE-a.

Peti Kongres je održan 1956. godine i to u Parizu, prvi put izvan SAD-a. Kongres je održan u ozračju Mađarske revolucije. Izaslanstvo HSS-a je predvodio Krnjević umjesto Mačeka. Na Kongres su stigli i drugi izaslanici HSS-a, iz Velike Britanije, Italije, Belgije etc. Kao i na prethodnim Kongresima, i na ovom se kritizirao komunistički režim u Jugoslaviji te se govorilo o tome kako u gradovima vlada bijeda i neimaština zbog komunista. Na kraju Kongresa je objavljena i Rezolucija dvanaest seljačkih stranaka s područja srednje i istočne Europe. U

⁴⁵ *Isto*, 223-224.

⁴⁶ „Značenje trećeg kongres Seljačke Interancionale“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 12. V. 1952., 3.

Rezoluciji se osudila sovjetska dominacija nad zemljama iz kojih su seljačke stranke i sve komunističke vlade koje je nametnuo Sovjetski savez. Zahtijevalo se i samoodređenje naroda, odlazak sovjetske vojske iz svake države, održavanje slobodnih izbora te priključenje slobodnoj Europi. Krnjević je istaknuo kako je komunizam zapravo pokazao svoje slabosti, osvrćući se na događaje u Budimpešti i Poznanu 1956. godine. Zanimljivo je kako je pedesetih godina došlo i do razilaženja stavova između MSU-a i vanjske politike SAD-a. Članovi organizacije su čvrsto bili kod svojih stavova da njihove zemlje trebaju biti oslobođene sovjetskih agresora, a SAD je tih godina započeo s politikom približavanja Sovjetskom Savezu i pronalaženja načina da te dvije sile koegzistiraju. U vrijeme Kongresa komunizam se već proširio na područja Kine, Koreje i Indokine, što će u konačnici i dovesti do Vijetnamskog rata.

Posljednji kongres koji je održan za Mačekova života bio je u rujnu 1961. godine. Na kongresu je izabrano staro vodstvo, a Kongres je održan u ozračju izgradnje Berlinskog zida i konferencije Pokreta nesvrstanih. Maček je tijekom svojih posljednjih mjeseci izrazio nezadovoljstvo činjenicom da MSU ipak nije dobio očekivanu potporu naroda srednje i istočne Europe u borbi protiv komunizma. Svoje je stavove iznio i u božićnoj poruci. Nakon njegove smrti prvi kongres je održan u rujnu 1964. godine, a izaslanstvo HSS-a je predvodio Ivan Pernar. Zadnji kongres na kojem je sudjelovao HSS je bio onaj 1969. godine, a ubrzo je došlo i do postupnog slabljenja aktivnosti MSU-a i potpunog gašenja, najvjerojatnije zbog financijskih problema i smirivanja situacije na svjetskoj političkoj sceni.

9. Kongresi Hrvatske seljačke stranke

Svoje kongrese je imao i HSS, a oni su se održali u Belgiji. 1957. i 1960. godine održana su dva kongresa na kojima su bili pretežito izaslanici europskih organizacija Hrvatske seljačke stranke. Događaj koji je posebno obilježio prvi kongres 1957. godine bila je Mađarska revolucija godinu dana ranije. Prvi kongres održan je u srpnju 1957. godine u Bruxellesu, a ujedno je bila i 25. obljetnica osnivanja HSS-a u Belgiji. Na njemu su sudjelovali izaslanici HSS-a, ali i Federacije slobodnih hrvatskih radnika (FSHR). Na ovom kongresu Mačeka je zastupao Juraj Krnjević. Od ostalih izaslanika bili su prisutni izaslanici iz Münchena, Pariza, Johannesburga, Luxembourgca etc.

Krnjević je istaknuo kako je HSS pet puta pobjeđivao na izborima prije Drugog svjetskog rata te da je samo HSS politički vođa hrvatskog naroda. Na Kongresu je pozdravljen i kardinal Stepinac, čije su suđenje i pritvaranje posebno pratili u HSS-u i na svaki mogući način osuđivali. Na kongresu je poslana i Poruka hrvatskom narodu u domovini, u kojoj je iskritiziran komunizam u Jugoslaviji, prikazan je osvrt na izgled hrvatskog naroda u budućnosti te naglašena važnost HSS-a za hrvatski narod. Najviše je prostora zauzela kritika komunizmu. Tako je za vlast u Jugoslaviji napisano: „Dok tako gaze volju hrvatskog naroda, ništa ih ne smeta, da dnevno veličaju borbu crnih i žutih naroda za samostalnost. Za Tita, Kardelja, Bakarića itd. tisućgodišnji hrvatski narod manje vrijedi nego li crnci iz Afrike ili žutokošci iz Azije, koji se tek od jučer ili prekjučer osjećaju narodima.“⁴⁷

U Poruci je bilo spomena i o Zapadnoj podršci Titu. Došlo se do zaključka kako zapadne sile samo koriste Tita kao agenta u borbi protiv komunističke Moskve. Istaknuto je i kako je HSS razvio čvrstu vezu sa bosansko-hercegovačko-sandžačkim muslimanima, na političkom i radničkom-sindikalom polju. Krnjević je smatrao kako se u Jugoslaviji provodi tzv. „socijalistički preobražaj sela“, koji za cilj ima uništiti seljaštvo i učiniti ga robom komunističkih komesara.⁴⁸ Na HSS Krnjević nije gledao kao na emigrantsku organizaciju, nego na sastavni dio domovinskog HSS-a. Idući kongres je održan 1960. godine, a svi prisutni sudjelovali su i na Hrvatskom narodnom danu u Belgiji.

⁴⁷ „Poruka hrvatskom narodu u domovini“, *Hrvatska riječ* (Jemeppe-sur-Meuse, Belgija), 30. VIII. 1957., 3.

⁴⁸ Juraj Krnjević, „Zašto je bio potreban naš kongres“, *Hrvatska riječ* (Jemeppe-sur-Meuse, Belgija), 30. VIII. 1957., 1.

Na drugom kongresu obilježeno je i 40 godina od velike izborne pobjede HSS-a. Pozdrave putem brzjava kongresu uputili su i MSU, Rumunjske seljačke stranke, Estonske stranke farmera, Slovačke demokratske stranke i Čehoslovačke agrarne stranke. Pozdrav je uputio i Vladko Maček te naveo kako seljaštvo mora biti nositelj hrvatske politike, prvenstveno zbog kulturnih, moralnih i gospodarskih vrijednosti. Naveo ja kako organizacije HSS-a niču diljem svijeta, i to od ljudi koji nisu nikada bili seljaci. Krnjević se osvrnuo na izbornu pobjedu 1920., ali i naveo kako ne treba kritizirati SAD i Veliku Britaniju što podržavaju Tita, budući da se Tito suprotstavio sovjetskom komunizmu. Krnjević je smatrao i da će Hrvatska do svoje neovisnosti doći preko seljačkog naroda, a ne emigrantskih organizacija.⁴⁹ U Poruci je osuđen i progon hrvatski seljaka od strane vlasti u Jugoslaviji, ali je i općenito osuđen progon Hrvata, u Bosni i Hercegovini, u Srijemu, u Vojvodini. HSS je opisan kao „općenarodna hrvatska organizacija.“ Velika podrška dana je i muslimanskom stanovništvu u BiH. Na kongresu je osnovan i Fon dr. Juraj Krnjević za samostalnu Hrvatsku. Veliku pozornost Kongresi HSS-a su imali u svim stranačkim glasilima, jer se njih vidjelo kao događaje koji podižu moral u domovini.

⁴⁹ „Govor dr. Krnjevića na kongresu HSS“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 14. XI. 1960., 2

10. Novo vrijeme Hrvatske seljačke stranke- 1965.-1979.

Tijekom svog emigrantskog djelovanja Maček radio je na osnaživanje Hrvatske seljačke stranke u emigraciji i promoviranju HSS-a kao jedinog predstavnika hrvatskog naroda. Jedino što je moglo ugroziti Mačekov autoritet jest njegova indiferentnost u pogledu je li za samostalnu Hrvatsku ili neki oblik jugoslavenske konfederacije. Ali ono u što je bio siguran jest činjenica da HSS mora biti jedina stranka koja će voditi hrvatski narod prema neovisnosti. Nakon Mačekove smrti 1964. godine dolazi do promjena u radu stranke. Predsjednik postaje dotadašnji tajnik Juraj Krnjevića, a sama stranka kreće prema jačanju i međusobnom povezivanju. Stranka se fokusirala na unutarnju politiku, stoga dolazi do smanjenja aktivnosti u Međunarodnoj seljačkoj uniji i ostalim međunarodnim organizacijama. Također dolazi do prestanka komunikacija sa srpskom i slovenskom emigracijom.

Za vrijeme Krnjevićevog predsjedanja dolazi do velikih promjena i u Jugoslaviji. Najprije smjena Aleksandra Rankovića 1966. godine, pa Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. te u konačnici Hrvatsko proljeće 1971. godine. Svi ti događaji bili su poticaj emigraciji za puno snažnije djelovanje. Ono što je također obilježilo razdoblje početka šezdesetih godina 20. stoljeća je i povećana migracija mladih iz Jugoslavije, koji su najčešće zbog ekonomskih razloga prelazili granicu, ponajviše ilegalno.⁵⁰ Šezdesetih godina dolazi do najmasovnijeg egzodusa mladih s područja Hrvatske. S novim emigrantima dolazili su i politički emigranti koji su donosili svježnu krv među redove HSS, ali i drugih organizacija.

Tijekom Krnjevićevog vodstva dolazi i do povećanja političkih ubojstava, otmica i slično. Tako je u razdoblju od 1967. pa sve do kraja osamdesetih ubijeno 64 emigranta, izvršene su tri otmice sa smrtnim posljedicama, 21 atentat nije uspio, tri otmice bile su uspješne, a jedna je bila neuspješna.⁵¹ U ovo vrijeme dolazi i do pojačanih agresivnih djelovanja dijela hrvatske emigracije kako bi se postigla hrvatska neovisnost. Međutim Krnjević je vjerovao da samo pacifističkim načinom Hrvatska može do svoje neovisnosti. U vrijeme Krnjevićevog predsjedanja HSS-om, došlo je do pomlađivanja kadra, budući da su većina članova bili prijeratni emigranti i narodni zastupnici.

⁵⁰ Iva Kraljević, „Matica iseljenika Hrvatske 1964.-1968.“, *Časopis za suvremenu povijest* 41(2009), br. 1: 75, pristup ostvaren 7. 8. 2023., <https://hrcak.srce.hr/clanak/74024>

⁵¹ Bože Vukušić, *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljeničtva* (Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljeničtva, 2001), 201.-205.

Krnjević je redovno održavao kontakte sa domovinom, a već ranije je počeo s akcijama ubacivanja HSS-ovskih letaka u Jugoslaviju, što je samo nastavio nakon što je postao predsjednik. Krnjević je bio posebno zanimljiv UDBA-i, jer je bio puno oštiri u kritici prema Jugoslaviji i odlučniji u tome da se stvori neovisna hrvatska država. U ovom razdoblju, iseljenički HSS doživio je mnoge promjene, pa je tako 1980. godine osnovan i Središnji odbor HSS-a, koji je postao navise tijelo stranke.

10.1. Novi predsjednik i novi smjer

Krnjević je tijekom Mačekovog predsjedanja strankom bio druga najvažnija figura HSS-a, a ujedno i tajnik stranke. Već je bilo spomena o tome da se Maček i Krnjević nisu u svemu slagali, posebno po pitanju hrvatskog pitanja, ali su se međusobno iznimno poštovali. Kako se Mačekovo zdravstveno stanje pogoršavalo, tako je i Krnjević polako preuzimao vodstvo stranke. Krnjević je nastojao prikazati se kao jedini vođa stranke, pogotovo kod zapadnih državnika, budući da je Maček imao posebno mjesto u zapadnim institucijama. Prilika da se dokaže i kao jedini vođa hrvatske emigracije došla je nakon 1959. godine, kada umire ustaški poglavnik Ante Pavelić. Krnjević je od tada radio na tome da se dio ustaške emigracije priključi HSS-u, ali je odbacivao bilo kakvu moguću suradnju s ustašama ili nekom drugom emigrantskom organizacijom.

Šezdesetih se na emigrantskoj sceni pojavila jedna nova organizacija, Hrvatsko narodno vijeće (HNV). Ono je osnovano 1962. godine u New Yorku, a na osnivačkom sastanku nisu bili samo predstavnici HSS-a i HOP-a. Izostanak tih dviju organizacije doveo je i do neuspjeha prvog HNV-a. Prema Kazimiru Kataliniću, neuspjeh se dogodio jer je jedna strana HNV-a smatrala da je od velikog značaja privući Krnjevića u organizaciju, dok je druga strana to odbacivala. Druga strana je smatrala da Krnjević i Maček trebaju biti dio organizacije, ali nikako jedini vođe hrvatske emigracije.⁵²

Tijekom 1963. godine Krnjević je imao turneju po Južnoj Americi te se sastao s predstavnicima Luburićeva Hrvatskog narodnog otpora.

⁵² Kazimir Katalinić, *Od poraza do pobjede- Povijest hrvatske političke emigracije 1945.-1990.*, sv. 2 (Zagreb: Naklada Trpimir, 2017), 57.-59.

Prema nekim izvorima UDBA-e, Krnjević je navodno posjetio Južnu Ameriku gdje je imao određene planove vezane za Josipa Broz Tita, koji je Južnu Ameriku posjetio nekoliko mjeseci kasnije. Međutim o Krnjevićevim planovima nema puno podataka.⁵³ Tijekom svojeg putovanja Krnjević je obišao Venezuelu, Brazil, Argentinu, Urugvaj i Čile, gdje su održavani banketi u njegovu čast te sastanci s predstavnicima HSS-a u tim zemljama. Nažalost do jačanja HSS-a u tim zemljama nakon Krnjevićevog posjeta nije došlo. Nekoliko mjeseci nakon Krnjevićevog putovanja po Južnoj Americi, koje je bilo i medijski popraćeno, umire Maček, a pozicija predsjednika ostaje prazna.

Iako je Maček umro 1964. godine, Krnjević nije odmah popunio njegovo mjesto. To se dogodilo tek na Konvenciji kanadskih organizacija HSS-a, u svibnju 1965. godine. Novog predsjednika su morali izabrati svi živeći zastupnici iz domovine i iseljeničtva, a koji su izabrani na izborima 1938. godine.⁵⁴ Odabran je 21 izbornik te je u konačnici novi predsjednik postao Juraj Krnjević. Rezultat izbora je poslan u domovinu, gdje je i prihvaćen. Neki od Krnjevićevih neistomišljenika iznijeli su svoje sumnje u pravilnost izbora Krnjevića za predsjednika, sumnjajući i u održavanje izbora u domovini. Iako nema službene potvrde iz domovine, iz izvješća UDBA-e može se zaključiti da je Krnjević i u domovini legitimno izabran za predsjednika.

Na konvenciji je Krnjević u svojem prvom govoru kao predsjednik izjavio da se samo preko Hrvatske seljačke stranke može doći do narodne slobode i države te da odbija biti članom bilo koje druge organizacije.⁵⁵ Naveo je kako je HSS jedini pravi politički izbor za suverenu hrvatsku državu te da je program HSS-a onaj koji će tu suverenost i ostvariti. Osvrnuo se i na ostale organizacije, čije postojanje poštuje, ali i dalje vidi HSS kao glavnog i jedinog predvodnika hrvatske emigracije. Vidljivo da je Krnjević, za razliku od Mačeka, čvrsto ustrajao na ideji neovisne Hrvatske te je odbacivao bilo kakvu suradnju s ostalim narodima s područja Jugoslavije. Izbor Krnjevića pozitivno je dočekan u emigraciji. Tako je vijest o novom predsjedniku prenijeli *Hrvatska revija* i *Danica*, koju je svojevremeno Maček žestoko kritizirao. Tako je vlč. Kamber izjavio da je izbor vratio punu demokratsku narav HSS-u te da je od velike važnosti i utjecaj domovine u izboru novog predsjednika.⁵⁶

⁵³ Ivan Tepeš, „Juraj Krnjević u Južnoj Americi 1964. godine“, u *Društveno-povijesni kontekst političkog djelovanja u iseljeništvu: organizacije, stranke, pokreti*, ur. Marina Perić Kaselj (Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2020), 109.

⁵⁴ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 263.

⁵⁵ Nikolić, *Pred vratima domovine, knjiga 1.*, 302

⁵⁶ Charles Kamber, „Dr. Juraj Krnjević“ *Danica*, (Chicago), 9. VI. 1965., 3.

Izbor novog predsjednika Hrvatske seljačke stranke bio je popraćen i u redovima srpske emigracije, koja nije bila pretjerano zadovoljna. Tako je u glasilu *Glas kanadskih Srba* u tri broja izlazio članak naziva „Na zlom putu“, gdje se opisivao Krnjevićev politički put. Oštre kritike su upućene Krnjeviću i njegovom političkom angažmanu te ga se prozivalo za trovanje srpsko-hrvatskih odnosa. Također je napisano da se Krnjević u svojim nastupima vodi patološkom mržnjom prema Srbima.⁵⁷ Osim ovog lista, negativne reakcije su imali i neki drugi listovi srpske emigracije, kao što su *Srpska borba* i *Amerikanski Srbobran*.

Negativne stavove imala je i slovenska emigracija, prvenstveno njihovi prvaci Miha Krek i Frane Sekolc. Oni su smatrali kako je Krnjević odbacio demokraciju i vratio se ustaško-fašističkim načelima te da će na taj način voditi HSS. Krnjević i jest odgovarao nacionalističkoj struji hrvatske emigracije, prije svega zbog svojih stavova o neovisnoj Hrvatskoj i odbacivanja suradnje s drugim narodima Jugoslavije. Njegove djelatnosti, prije svega posjeti hrvatskoj emigraciji, pozorno je pratila i UDBA.

10.2. Novo okupljanje oko HSS-a

Ubrzo nakon izbora Krnjevića za predsjednika HSS-a, došlo je do uzbuđenja oko novog okupljanja oko stranke i njezinog ojačavanja. Krnjević je vrlo brzo nakon izbora krenuo dalje sa svojom turnejom po sjevernoameričkom kontinentu. Već u rujnu 1965. Krnjević je posjetio Cleveland te sudjelovao na konvenciji HRSS-a. UDBA je smatrala da je Cleveland izabran zbog velikog broja ratnih i poslijeratnih emigranata te velikog broja organizacija. Nakon Clevelanda posjetio je i Pittsburgh. Tamo je održan i banket u čast Krnjeviću, ali ga emigracija nije pretjerano primijetila te je na njemu, kako izvještava UDBA, bilo svega 69 uzvanika. U Chicagu je Krnjević posjetio i uredništvo *Danice* i *Hrvatskog katoličkog glasnika* te samostan svetog Ante.

⁵⁷ „Na zlom putu“, *Glas kanadskih Srba*, (Windsor, Kanada), 20. V. 1965., 2.

Na zapadu SAD-a Krnjević je posjetio Portland te organizacije HRSS-a u San Franciscu. Na skupu u Los Angelesu naglasio je da su Hrvati zreo narod i da imaju svako pravo na suverenu državu. Istaknuo je i kako je prisutnost šeste američke flote u Sredozemlju siguran znak da će ponovno nastati slobodna Hrvatska. Sve ove aktivnosti HSS-a, a pogotovo novog predsjednika stranke pomno je pratila i analizirala UDBA. Tako su prema izvještajima službe tijekom 1964. i 1965. ulagani veliki napor kako bi se emigrantske organizacije objedinile u jedinstveni politički pokret, koji je imao samo jedan cilj, a to je neovisna i suverena Hrvatska.⁵⁸ Kao najaktivnije skupine UDBA je izdvojila HSS i njegovo glasilo *Hrvatski glas*, franjevce iz Chicaga sa listom *Danica*, grupu oko Hrvatskog akademskog kluba iz Clevelanda te *Hrvatsku reviju* urednika Vinka Nikolića.

Za Krnjevića je služba izvijestila da se tijekom više sastanaka u SAD-u nastojao prikazati kao jedini i neosporni vođa HSS-a i hrvatske emigracije te je navela kako Krnjević odbacuje svaku moguću suradnju sa Srbima, da nove hrvatska država treba imati granice koje je imala NDH te da će se Hrvati sami brinuti o svojoj sudbini. Krnjević je trebao nekakvu „antikomunističku parolu“, poruku koja bi prikazala stanje u Jugoslaviji te u prvi plan staviti antijugoslavensku propagandu, kako bi se Jugoslavija, njezina politika i uređenje prikazali kao „Srbo-komunizam. UDBA je navela i kako se Krnjević i HSS ograđuju od svih nasilnih aktivnosti nekih drugih iseljeničkih organizacija. Krnjević i njegovi suradnici znali su da stanje u domovini nije dobro te je UDBA smatrala kako iščekuju pravi trenutak za preuzimanje vlasti u zemlji. Krnjević je i dalje odbijao suradnju s ostalim organizacijama, pogotovo onima ustaškog predznaka, ali je zato ostavio otvorenu mogućnost suradnje s manje kompromitiranim dijelom ustaške emigracije. UDBA je bila nesigurna oko Krnjevićevih akcija okupljanja emigracije, budući da je broj onih koji su dolazili na skupove i domjenke jako varirao.⁵⁹

Nakon obilaska SAD-a i Kanade, Krnjević je nastavio s obilaženjem emigrantskih organizacija. Tijekom 1966. godine obišao je organizacije u Münchenu i Belgiji. Također je sudjelovao na skupštini HSS-a u Engleskoj. Krnjević je uživao i određenu podršku nacionalističke struje hrvatskih emigranata, budući da mu je pozdrav uputio i Branimir Jelić, predsjednik Hrvatskog narodnog odbora (HNO), prilikom okupljanja Hrvata u Švedskoj na blagdan sv. Antuna 1967. godine.

⁵⁸ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 271.

⁵⁹ *Isto*, 273.

Iste je godine obilježena i 35. godišnjica Belgijskog HSS-a, na kojoj je sudjelovao i Krnjević, a koju je prema izvješću UDBE, pretvorio u „svehrvatsku“ antikomunističku manifestaciju. Tako je predstavio i plan suradnje svih iseljeničkih organizacija, gdje nije važna politička pripadnost, u zajedničkoj borbi protiv Jugoslavije. Tijekom šezdesetih godina 20. stoljeća Krnjević, kao novi predsjednik stranke, aktivno je radio na okupljanju hrvatske emigracije. Uživao je i nešto veću potporu nego Maček, prvenstveno zbog čvrstog stava da Hrvatska mora biti samostalna i neovisna država. Zbog toga je imao i nešto veći ugled u nacionalističkoj struji hrvatske emigracije. Ono što je odbacivao bila je suradnja sa srpskom emigracijom te bilo kakav teroristička aktivnost, koja je imala za cilj postizanje hrvatske neovisnosti.

10.3. Svjetski kongres Hrvatske seljačke stranke 1969. godine

Hrvatska seljačka stranka je tijekom svojeg djelovanja u iseljeništvu održala dva kongresa u Europi, 1957. i 1960. godine, oba u Belgiji. Desetak godina kasnije održava se i prvi Svjetski kongres HSS-a 1969. godine, u Torontu. Na ovom Kongresu okupili su se predstavnici stranke iz cijelog svijeta. Iako je dotad postojala komunikacija među različitim organizacijama iz različitih kutaka, kao na primjer Europa, SAD, Australija i slično, tek nakon ovog kongresa dolazi do jače zajedničke suradnje i okupljanja HSS-a u svijetu. Ovom kongresu prethodili su i neki događaji koji označavali postupno buđenje nacionalne svijesti među Hrvatima u domovini, a jedan od najvažnijih događaja je i objavljivanje Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. godine. Na ovaj je događaj pozitivno gledao i Krnjević, koji je smatrao da se slobodni Hrvati, pritom je smatrao na Hrvate u iseljeništvu, moraju pobrinuti da književnici ne ostanu sami nasuprot komunističko-balkanskog nasilja.⁶⁰ Još jedan događaj koji je obilježio razdoblje prije svjetskog kongresa je i Praško proljeće 1968., koje je ugušeno uz pomoć sovjetske vojne intervencije.

Kao što je već spomenuto, prvi Svjetski kongres HSS-a održan je u Torontu, krajem kolovoza i početkom rujna 1969. godine, a sazvan je na zajednički inicijativu Jurja Krnjevića, predsjednika Glavnog odbora HSS-a Ivana Krznarića te predsjednika Glavnog odbora HRSS-a

⁶⁰ Juraj Krnjević, „Hrvatski književnici brane hrvatski jezik“, *Hrvatski glas*(Winnipeg), 1. IV. 1967., 1.

u SAD-u Blaža Kaušića. Krnjević je obrazložio zašto se održava taj kongres, a razloga je nekoliko: da se prikaže kako je hrvatski narod demokratski, da je hrvatski narod ostao uz svoju samostalnu i suverenu Hrvatsku, da je za uređenje hrvatske države prema načelima demokracije, socijalne pravde i čovječnosti. Opet je naveo i činjenicu da je HSS jedina realna politička opcija za hrvatski narod, a to je bio i jedan od razloga zašto je HSS samostalno sazvao kongres.

Krnjević je u svojem govoru istaknuo kako je u potrebno okrenuti se nauku Stjepana Radića i HSS-a, prvenstveno kako bi se maknula stigma s Hrvata kao fašističkog naroda. Osvrnuo se i na stranačke programe s početka 20-ih godina, kada je jasno naznačeno da je HSS za samostalnu hrvatsku državu. Ponovio je kako nema nikakvih mogućnosti za jedinstvo sa Srbima te da ostaje pri svojem negativnom stavu prema Srbima koji je razvio još za vrijeme izbjegličke vlade u Londonu.

Osvrnuo se i na hrvatsko zajedništvo te naglasio kako se sloga može održati samo ako je temeljena na Radićevom nauku. Bitnu stavku u govoru je imalo i Krnjevićevo distanciranje od NDH i ustaškog pokreta. Izrazio je stav da HSS vodi mirotvornu politiku te da su uvijek i bili za mirotvorstvo. Osim prikaza sloge u HSS-u i distanciranja od ustaša i suradnje sa Srbima, Krnjević je istaknuo i geografsku važnost hrvatskog prostora, ali i prisutnost američke šeste flote u Sredozemlju, za koju je vjerovao da je dokaz da će Hrvatska doći do svoje neovisnosti. Osvrnuo se i na situaciju u Jugoslaviji. Smatrao je kako je parola „bratstvo i jedinstvo“ propala ideja te da se ustvari na prostoru Jugoslavije nastoji stvoriti nova „velika Srbija.“ Dotaknuo se i ekonomske i gospodarske neravnopravnosti te centraliziranog društva, koje se nalazi pod čizmom Beograda.⁶¹

Osim Krnjevićevog govora, na Kongresu je donesena i Rezolucija, koja je manje-više potvrđivala sve što je Krnjević izrekao. Zaključeno je kako Hrvatska iznimno važna zbog svojeg geografskog položaja, istaknuta je važnost donošenja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, naveden je i program iz 1920. godine, u kojem je istaknut dio o samostalnoj i suverenoj hrvatskoj državi. Rezolucija je poslužila i za nastavak osuđivanja komunističkog režima u Jugoslaviji te su se negirala zasjedanja ZAVNOH-a 1943. godine.⁶² Kritizirani su postupci prema Hrvatima, a posebno prema seljaštvu. Na kraju Rezolucije upućen je poziv na suradnju svim Hrvatima, u domovini i iseljeništvu.

⁶¹ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 285-286.

⁶² *Isto*, 287-288.

Na Svjetskom kongresu je bilo prisutno 73 izaslanika, a najviše je bilo iz SAD-a (20 izaslanika) i Kanade (46 izaslanika). Od ostalih zemalja prisutni su bili izaslanici iz Njemačke, Australije, Velike Britanije, Argentine i Belgije.⁶³ I taj je događaj popratila UDBA. Prema njihovom izvještaju, Kongres je bio u ozračju neslaganja dviju struja, jedna koja je bila za Hrvatsku u okviru Jugoslavije i druga koje je bila za samostalnu Hrvatsku. U izvještaju je zabilježeno i da je osnovan Akcioni odbor sa sjedištem u Torontu, u kojem su bili brojni HSS-ovci iz različitih svjetskih organizacija, ali i da je Krnjević nakon Kongresa imao brojne probleme.

⁶³ „Svjetski kongres Hrv. Seljačkih Organizacija“ *Hrvatski glas* (Winnipeg), 17. IX. 1969., 2.

10.4. Hrvatska seljačka stranka i Hrvatsko proljeće

Jedan od najvažnijih događaja za hrvatsku i jugoslavensku povijest bio je proces nacionalnog buđenja, koji je zahvatio Jugoslaviju krajem 60-ih i početkom 70-ih. Međutim taj je proces započeo studentskim demonstracijama koje su krenule iz Beograda 1968. godine, ali i brojne demonstracije sveučilištaraca diljem Europe. Kulminacija ovih događaja bilo je tzv. Hrvatsko proljeće 1971. godine, kada su čelnici CK SKH tražili jednakost u Jugoslaviji, ekonomsku ravnopravnost i smanjenje centralizacije i moći koja se nalazila u Beogradu. U svim ovim događajima bila je izvještena i emigracija, pa je HSS uvelike davao podršku, posebno studentima.

Krnjević i HSS su javno preko glasila, prvenstveno *Hrvatskog glasa*, davali svoju podršku zagrebačkim studentima tijekom prosvjeda 1971. godine. Prilikom sudskih procesa vođama studentskog pokreta, Ivanu Zvonimiru Čičku, Anti Paradžiku, Goranu Dodigu i Draženu Budiši, Krnjević se zalagao da se pošalju inozemni promatrači i stručnjaci, budući da je smatrao kako suđenje neće biti pravedno.⁶⁴ Koliko je Krnjević hvalio i podržavao studentske vođe, toliko je kritizirao hrvatske komuniste, prije svega Savku Dabčević-Kučar i Miha Tripala. Krnjević je s velikom pažnjom pratio što se događa u Jugoslaviji, pa je tako i komentirao zaključke sa Desete sjednice CK SKH. Njegovi komentari su našli svoje mjesto u *Hrvatskom glasu*. Iako je u medijima Deseta sjednica načelno pozitivno ocijenjena, zbog suprotstavljanja Beogradu i Milošu Žanku, koji je podržavao jugoslavenski unitarizam, neki izrazi koji su korišteni bili su trn u oku brojnim promatračima. Prije svega to je bio izraz „šovinizam“ za buđenje hrvatskog narodnog osjećaja.⁶⁵ Na samoj sjednici je spomenuta i emigracija. Naime Vladimir Bakarić se dotaknuo emigracije, jer je strepio od onog dijela emigracije koja se zalagala za samostalnu Hrvatsku.

U glasilima su preneseni govori sa Desete sjednice, ali jedan dio njih je bio kontradiktoran. To se prvenstveno odnosilo na govore Miha Tripala i Savke Dabčević-Kučar, koji su govorili protiv unitarizma, ali u isto vrijeme bili i protiv hrvatskog nacionalizma. Krnjević je hrvatske komuniste prije svega vidio samo kao komuniste te da oni neće donijeti hrvatskom narodu nikakvu slobodu te je puno veću podršku davao studentima.

⁶⁴ Juraj Krnjević, „Pomozimo utamničanim hrvatskim sveučilištarcima“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 19. VII. 1972.,1.

⁶⁵ Woffy Krašić, *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija* (Zagreb: Školska knjiga, 2018), 124.

Hrvatsko proljeće završilo je u Karađorđevu krajem 1971. godine intervencijom Josipa Broza Tita, nakon čega su vođe studentskog pokreta završili u zatvoru, a hrvatski komunisti izbačeni iz partije. Ali svi događaji koji su se zbili 1971. godine prema Krnjeviću su bili dokaz da se hrvatski narod budi i da nastavlja živjeti prema temeljima koje je postavio Stjepan Radić, a samim time da su i pokazali odanost HSS-u. 1976. godine izlazi tekst u kojem Krnjević daje svoj pogled na zbivanja tijekom Hrvatskog proljeća te ističe kako je mnogo toga što je napisano u emigraciji o tome krivo te se posebno osvrnuo na nepotrebno glorificiranje Savke Dabčević-Kučar i Miha Tripala. Posebno je istaknuo sveučilištarce koji su podigli spomen-ploču na kući Stjepana Radića te posjetili njegov grob na Mirogoju. Savku i Tripala isključuje iz naziva „rodoljubi“ te ih karakterizira kao sluge komunističkog režima. Navodi i da je pokret izbio među običnim ljudima, koji su se htjeli izboriti za bolju budućnost, a ne u Savezu komunista Hrvatske.⁶⁶ Nakon sloma Hrvatskog proljeća, mnogi „proljećari“ su završili u emigraciji, ali nitko od njih nije ušao u iseljenički HSS.

⁶⁶ Juraj Krnjević, „Hrvatski sveučilištarci Stjepan Radić u „Hrvatskom Proljeću“ godine 1971.- Zašto se danas iskrivljuje istina od godini 1971?“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 20. X.1976., 1-3.

11. Hrvatska seljačka stranka tijekom 1970-ih.

Početak sedamdesetih bio je vrlo buran u domovini, ali je i politička emigracija bila vrlo aktivna. Među ovim akcijama bila je inicijativa Branimira Jelića da se uspostavi neovisna Hrvatska uz pomoć Sovjetskog Saveza, ali je bilo i konkretnih pokušaja rušenja komunističkog režima u Jugoslaviji, kao na primjer akcija Bugojanske skupine 1972. Osim toga dolazi i do novog okupljanja političke emigracije, u vidu osnivanja Hrvatskog narodnog vijeća 1974. godine.

HSS nije sudjelovao u ovim akcijama te je i dalje ostao pri tome da se emigracija treba okupljati samo preko HSS-a. Krnjević i HSS su oštro reagirali na spomenutu inicijativu Branimira Jelića, o suradnji sa Sovjetima te su ju snažno odbacili. Ovakva inicijativa je narušavala i Krnjevićev autoritet, jer se Jelić predstavljao kao vođa hrvatskog naroda. U srpnju 1972. godine sazvan je u Torontu Hrvatski narodni kongres, kojeg su zajednički sazvali Krnjević i Glavni odbor kanadskog HSS-a. Ponovila se tvrdnja da je HSS jedina politička opcija u hrvatskoj emigraciji te su svi emigranti pozvani da se uključe u rad HSS-a. Donesen je i Manifest, u kojem se ponovilo manje-više sve, ali se i nastavilo prosvjedovat protiv komunističkog režima u Jugoslaviji. Ovaj kongres bio je tek uvod u drugi Svjetski kongres HSS-a, koji će se održati godinu dana kasnije.

11.1. Svjetski kongres HSS-a 1973. godine

Drugi svjetski kongres Hrvatske seljačke stranke održan je krajem travnja 1973. godine u Londonu. U pripremi su sudjelovale europske organizacije HSS-a, uredništvo glasila *Hrvatska riječ* iz Londona te organizacija „Juraj Krnjević“ iz Londona. Prema izvještaju UDBA-e kongres je trebao poslužiti kao skup svih iseljeničkih struja i Krnjevićev pokušaj da se postavi na čelo cjelokupne hrvatske emigracije. Krnjević je imao i najavu Kongresa, u kojoj je ponovno naglasio važnost HSS-a, volju hrvatskog naroda za slobodom koja se pokazala 1971. godine i da HSS postoji u svakom dijelu svijeta gdje žive Hrvati. Istaknuo je i kako su studenti pošli na grob Stjepana Radića na njegov stoti rođendan, ali je to ostalo neprimijećeno kako u Jugoslaviji, tako i u emigraciji.⁶⁷

⁶⁷ Tepoš, *Hrvatska političke emigracija: HSS*, 297.

Na samom je kongresu HSS dobio naziv „demokratski izabranim domovinskim predstavništvom“, što je bio još jedan način prikazivanja HSS-a kao glavnom strankom Hrvata u domovini i iseljeništvu. Krnjević je predsjedao kongresom te održao govor u kojem je istaknuo sve ono što je i prije bilo isticano u njegovim izjavama. Naglasio je kako se u Beogradu vodi propaganda protiv hrvatskog naroda, koji se i dalje povezuje sa nacizmom i fašizmom. Istaknuo je kako je važno upoznati međunarodne čimbenike sa situacijom u Jugoslaviji, a prvu priliku za to vidio je već na Konferenciji za europsku sigurnost i suradnju koja se održavala u srpnju iste godine u Helsinkiju. Također je naglasio kako se hrvatski narod neće prestati boriti za slobodnu i suverenu Hrvatsku.⁶⁸ Odbacio je i bilo kakvu povezanost sa ustašama, to jest „pavelićevcima“. Ponovio je kako je HSS bio zabranjivan u fašizmu i komunizmu, ali je na kraju ipak opstao.

Na kongresu je bio 81 izaslanik, od kojih je 16 bilo iz Kanade, a ostali su bili iz Australije, SAD-a, Austrije, Belgije, Norveške etc. Osim njih bio je prisutan i predsjednik HRSS-a, kao i predsjednik Društva bosansko-hercegovačkih muslimana. Na kongresu se naglasila važnost suradnje i sloge među Hrvatima, Muslimanima i Katolicima. Krnjević je pri završetku kongresa istaknuo kako komunistički režim i njegovi agenti nastoje hrvatsku emigraciju prikazati kao terorističku organizaciju. Krnjević je istaknuo da je HSS protiv svakog terorističkog čina i da to nije njihov način borbe za slobodu Hrvatske.

Na kongresu je usvojen i Memorandum, kojim se prosvjedovalo zbog prisutnosti jugoslavenskih delegata na pripremnoj komisiji Konferencije za europsku sigurnost i suradnju u Helsinkiju. U Memorandumu je osuđivano postojanje Jugoslavije te se dao naglasak na stoljetnu borbu Hrvata kako bi dobili svoju državu. Izaslanstvo kongresa je predalo Memorandum u svibnju 1973. godine komisiji Konferencije, a izaslanstvo je predvodio Mehmed Bašić. Jugoslavija je, prema natpisima *Hrvatskog glasa*, pokušala spriječiti ulazak izaslanstva u Finsku, ali u tome nisu uspjeli.

Iste godine Memorandum je predan i UN-u, tijekom posjeta New Yorku. Osim toga tijekom 1972. i 1973. godine HSS je pokrenuo i akciju slanja prosvjeda Norveškoj, odnosno odboru za dodjelu Nobelove nagrade, budući da je Josip Broz Tito bio predložen za nagradu 1973. Zanimljivo da je na dnevnom redu kongresa bila i inicijativa bliže suradnje sa slovenskom emigracijom, ali Krnjević je od nje odustao. Navodno je Ciril Žebot, predsjednik Akcijskog

⁶⁸ „Svjetski kongres Hrvatske seljačke stranke u Londonu“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 30. V. 1973., 1.

odbora za slovensku državu, predlagao Krnjeviću osnivanje hrvatsko-slovenskih po SAD-u i drugim dijelovima svijeta.⁶⁹ Trebalo je doći i do političkog zaokreta, koji bi slovensku emigraciju više približio HSS-u. Međutim, Krnjević ove prijedloge nije iznio na kongresu te do suradnje sa slovenskom emigracijom nije došlo.

U HSS-u je, prije i nakon završetka kongresa, vladalo određeno nezadovoljstvo Krnjevićevim radom i vođenjem stranke. Tako je Zdravko Šutej u Zagrebu pritiskao pristaše HSS-a u Hrvatskoj da malo više aktiviraju Krnjevića, budući da je on konstantno održavao veze sa domovinom. Šutej je imao i kontakte s drugim članovima HSS-a, a među njima je bio i Branko Pešelj, koji su se slagali s činjenicom da je stranačka aktivnost zamrla. Zanimljivo je prikazati i stav jugoslavenske vojne propagande prema HSS-u. Naime, iako se HSS stalno ograđivao od suradnje s ustaškom emigracijom, za vojne krugove Jugoslavije HSS je okarakteriziran kao „ustaška emigrantska organizacije“. Navode se i Krnjevićevi govori na kongresu gdje se spominje da je došao povijesni čas za Hrvate, što se moglo protumačiti kao prijetnja komunističkoj Jugoslaviji.

11.2. Hrvatska seljačka stranka i osnivanje Hrvatskog narodnog vijeća

U ovom je radu već bilo spomena o Hrvatskom narodnom vijeću (HNV), ali njegov rad je bio kratkotrajan i neuspješan, prvenstveno što u njegovom radu nisu sudjelovali HSS i HOP, dvije najveća iseljeničke političke organizacije. Međutim 1974. godine dolazi do ponovnog okupljanja emigracije i osnivanja novog HNV-a. Potreba za ponovnim osnivanjem ove organizacije došla je nakon Hrvatskog proljeća i njegova sloma u Karađorđevu 1971. godine. Osim toga bilo je jasno i da se politička slika u Jugoslaviji mijenja te da dolazi do promjena koje će uvelike utjecati na hrvatski narod. Važno je spomenuti i da je 1974. donesen i novi jugoslavenski Ustav, koji će ostati na snazi do raspada Jugoslavije, a koji je donio određene promjene koje su zahtijevali „proljećari.“

Novo okupljanje emigracije započinje krajem 60-ih godina, kada su se okupili predstavnici „revidiranog“ HOP-a iz Argentine i Ujedinjenih američkih Hrvata. U konačnici je novi HNV osnovan u veljači 1974. godine⁷⁰, a u njegovom osnivanju je sudjelovalo 23 organizacije.

⁶⁹ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 301.

⁷⁰ Ivan Čizmić, „Hrvatsko narodno vijeće (HNV)“, u *Hrvatska izvan domovine. Zbornik radova predstavljenih na prvom Hrvatskom iseljeničkom kongresu u Zagrebu 23.-26. lipnja 2014.*, ur. Marin Sopta, Franjo Maletić, Josip Bebić (Zagreb: Golden marketing, 2015), 504.-505.

Godinu kasnije HNV je dobio i medijsku podršku, u vidu časopisa kao što su *Nova Hrvatska*, *Hrvatska revija* i *Studia Croatica*. Ova medijska podrška učinila je Hrvatsko narodno vijeće jednom od najreprezentativnijih organizacija hrvatske emigracije.⁷¹ HNV je uspostavljao i tzv. Informacijske i Međunarodne urede, čija je svrha bila prije svega propagandna, to jest odgovarati na jugoslavensku propagandu. Unutar HNV-a su bili zastupljeni pripadnici svih političkih struja.

Vodstvo HSS-a je odbilo suradnju sa HNV-om, niti je bilo ikakvog poticaja za uključivanje u ovu organizaciju. Ipak treba istaknuti da su na Osnivačkoj skupštini bili članovi HSS-a, Stanko Vujica i Dinko Šuljak. HSS je zagovarao i podržavao okupljanje emigracije, ali jedino pod svojim okriljem. Krnjević i vodstvo HSS-a i dalje su smatrali kako je stranka dovoljno snažna te da im nije potrebna suradnja s bilo kojom drugom organizacijom. Krnjević je objavio tekst u *Hrvatskom glasu*, pozivajući se na emigranta Ante Ciliga, u kojem ponovno ističe važnost HSS-a i činjenicu da je HSS „jedina hrvatska organizacija vrijedna u očima slobodnog svijeta.“⁷²

Osnivanje HNV-a popratila je i UDBA, navodeći da je bilo pokušaja privlačenja Krnjevića organizaciji, pa čak i ponuda da bude predsjednik HNV-a, ali u tome nisu uspjeli. Vodstvo HSS-a je, prema svjedočenjima nekih bivših dužnosnika svjetskih organizacija, branilo iseljeničkim ograncima bilo kakve akcije s drugim „krovnim emigrantskim organizacijama.“⁷³ Međutim bilo je onih koji su bili zainteresirani za suradnju sa HNV-om, unatoč zabranama. Tako su članovi australskog, belgijskog i kanadskog HSS-a bili zainteresirani za suradnju sa HNV-om, a posebno predsjednik kanadskog HSS-a, Mladen Giunio Zorkin. Prema UDBA-i, članovi belgijskog HSS-a su i sudjelovali u nekim aktivnostima HNV-a tijekom sedamdesetih godina. 1982. godine, u povodu 50 godina HSS-a u Belgiji, održan je skup u Bruxellesu na kojem su bili brojni članovi raznih organizacija HSS-a, te je većina izrazila želju za suradnjom sa HNV-om. Osim HSS-ovaca, bili su prisutni i pripadnici albanske, makedonske i bugarske emigracije. Kako bi neutralizirao kritike zbog odbijanja suradnje sa HNV-om, Krnjević je tijekom sedamdesetih i osamdesetih godine održavao kontakte s pripadnicima „ustaške emigracije“. UDBA navodi otvoreno protivljenje Krnjevića da se Andrija Artuković, bivši ministar

⁷¹ „Hrvatsko narodno vijeće“, *Leksikon hrvatskog iseljeničtva i manjina*, ur. Vlado Šakić i Ljiljana Dubrovšak (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Hrvatska matica iseljenika, 2020.), 526.

⁷² Juraj Krnjević, „Hrvatska Seljačka Stranka je, piše dr. Ciliga, „ona jedina organizacija hrvatska koja danas vrijedi u očima slobodnoga svijeta“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 23. I. 1974., 1.

⁷³ Ante Babić, „Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Australiji“, u *Budućnost iseljene Hrvatske*, ur. Vlado Šakić, Josip Jurčević i Marin Sopta (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 1998.), 261.

unutarnjih poslova NDH, izruči Jugoslaviji te je hvalio rad Heferovog krila HOP-a. Ipak HSS tijekom svojeg postojanja kao iseljenička stranka nikad nije surađivao sa HNV-om. Međutim neki će HSS-ovci u idućem razdoblju imati bliske odnose s ovom organizacijom.

11.3. Hrvatska seljačka stranka u drugoj polovici 70-ih godina

Već je nekoliko puta spomenuto kako je HSS bio pacifistički orijentirana stranka te je odbacivala bilo kakav nasilni čin u emigraciji. Međutim to ih nije sprečavalo da reagiraju na nasilne, pa čak i terorističke akcije pojedinih emigranata ili emigrantskih organizacije. Jedan takav se dogodio 1976. godine, a riječ je o otmici američkog zrakoplova od strane hrvatskih emigranata koje je predvodio Zvonko Bušić. Otmica zrakoplova je imala i veliki utjecaj na HSS, budući da je krajem sedamdesetih stranka bila na prekretnici.

Iako je pacifizam bio jedan od temelja iseljeničkog HSS-a, otmica je doživljena kao veliki uspjeh hrvatske emigracije, a Krnjević i vodstvo HSS-a su vidjeli otmičare kao heroje. Krnjević je bio posebno zadovoljan činjenicom da je vijest o otmici američkog zrakoplova bila glavna tema u medijima diljem svijeta te je na taj način hrvatska emigracija mogla jasno svijetu prikazati svoju borbu za slobodom. HSS je osnovao i posebni fond, čija je svrha skupljanje doprinosa za obranu emigranata koji su sudjelovali u otmici zrakoplova. U *Hrvatskom glasu* je istaknuto da HSS ni njegovo vodstvo ne podržavaju ovakav način borbe, ali da je bitno braniti Hrvate od svake optužbe koje im podmeću njihovi neprijatelji. Istaknuto je i da su na prostoru SAD izloženi nazivom njihovih tamničara, odnosno imenom „Yugoslav“, kako su označivani narodi s područja Jugoslavije.⁷⁴ Krajem 1976. godine Krnjević je naglasio kako je otmica zrakoplova događaj koji je najviše doprinio medijskoj pozornosti prema hrvatskoj emigraciji. Nedugo nakon otmice, ostavku je dao Mario Gordan, urednik *Hrvatskog glasa*. UDBA navodi da je ostavka podnesena zbog natpisa o otmici zrakoplova, iako postoje informacije daje Gordan otišao na zapovijed Krnjevića. Prema Krnjeviću, Gordanovi natpisi su vodili HSS u „agresivne i ustaške vode.“ UDBA je vidjela ovaj potez i kao Krnjevićevo učvršćivanje na poziciji predsjednika HSS-a.

⁷⁴ Tepoš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 307.

Tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća svijet je bio podijeljen na dva bloka, Istočni i Zapadni, ali s vremenom je nastao i onaj treći, koji je ubrzo dobio naziv Pokret nesvrstanih. Unutar tog pokreta, a jedan od njegovih začetnika je bila i Jugoslavija, bile su zemlje koje nisu spadale niti Zapadu niti Istoku, ali su opet imale nekakav svjetski utjecaj. Većina zemalja koje su spadale u taj blok su redom bile diktature i zemlje koje su se nedavno oslobodile kolonijalne vlasti. Jugoslavije je Pokret nesvrstanih vidjela kao svoju prirodnu sredinu, gdje je dobivala snagu za vanjskopolitičke i unutarnjopolitičke nemire s kojima se suočavala.⁷⁵ HSS i Krnjević pozorno su pratili događanja vezana za Pokret nesvrstanih te su povremeno i prosvjedovali. Krnjević je posebno pratio razmimoilaženja koja su se povremeno događala unutar Pokreta. 1973. godine u Alžiru je održana konferencija Pokreta, a HSS je tada Pokretu uputio memorandum. Osim Krnjevića, Memorandum su potpisali u predsjednik Društva bosansko-hercegovačkih i sandžačkih muslimana Mujo Čolan, Mehmed Bašić, urednik *Hrvatske riječi* Josip Pauković te Mate Brčić. Istaknulo se kako je HSS uvijek počivao na pravu hrvatskog naroda na slobodu i suverenu hrvatsku državu i kako je Jugoslavija nametnuta Hrvatima protiv njihove volje. Napadnut je i Tito, za kojeg se istaknulo da vlada diktatorski, iako su vođe zemalja u Pokretu bili diktatori. Zamoljene su tada slobodne zemlje, bivše kolonije, da pomognu Hrvatima u njihovoj borbi za slobodu.⁷⁶ Krnjević je istaknuo važnost sudjelovanja Društva muslimana u Memorandumu, budući da se Konferencija održavala u muslimanskoj zemlji te da su muslimanske zemlje činile većinu u Pokretu nesvrstanih.

UDBA je smatrala kako je iz Memoranduma stajalo veleposlanstvo SAD-a u Londonu, budući da je Krnjević imao čvrste kontakte s njima. U kolovozu 1976. održana je peta Konferencija Pokreta, ovaj put na Šri Lanci. Krnjević je i prije konferencije pozvao sve Hrvate da prosvjeduju protiv sudjelovanja Jugoslavije na konferenciji. Pozvao je bivše kolonije da podupru borbu potlačenih naroda Jugoslavije. Tita je optužio da se s velikosrpskom klikom ugurao među nesvrstane narode kako bi izrabljivao azijske i afričke kolonijalne narode. U prosvjedu je sudjelovao i Hrvatski islamski centar u Torontu, koji je izaslanstvu Saudijske Arabije poslao brzojav o dva milijuna potlačenih muslimana u Jugoslaviji. Govori protiv Jugoslavije i o važnosti Hrvatske za svijet nastavljani su i nakon ovih konferencija.

⁷⁵ Tvrтко Jakovina, *Treća strana hladnog rata* (Zagreb: Fraktura, 2011), 26.

⁷⁶ „Memorandum Hrvatske Seljačke Stranke Konferenciji „nesvrstanih“ naroda u Alžiru“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 3. X. 1973., 2.

Nakon izbora Krnjevića za predsjednika HSS-a, bilo je jasno da će imati brojne protivnike. Kao najveći protivnik se ispostavio Mladen Zorkin, predsjednik kanadskog HSS-a i Krnjevićev prijatelj. Sukob između njih će dovesti i do raskola u iseljeničkom HSS-u 1979. godine. U ozračju unutarstranačkog sukoba održan je u travnju 1979. godine i Svjetski kongres HSS-a i HRSS-a u Belgiji. Krnjević je istaknuo da hrvatski narod podržava program HSS-a iz 1920. godine te da je te godine provedeno i pravo na samoodređenje. Istaknuo je i slogu između HSS-a i HRSS-a koja se nastavlja još od prve polovice dvadesetog stoljeća. Na kongresu su bili izaslanici HSS-a iz Australije, Europe te Sjeverne i Južne Amerike. Na Kongresu su doneseni brojni zaključci i prosvjedi, ponajviše protiv stanja u Jugoslaviji. Poslana je i kritika Zapadu što održavaju komunističku velikosrpsku Jugoslaviju, koja tlači hrvatski narod. Na kraju kongresa su pozvane sve organizacije na suradnju.

Kraj sedamdesetih donosi i kraj mirne politike u HSS-u te dolazi vrijeme sukoba i podjela. Najveći sukob će biti onaj između Zorkina i Krnjevića, koji će imati veliki utjecaj na HSS. Ali tu su i promjene koje se događaju u Jugoslaviji, posebno nakon smrti Josipa Broza Tita. Kao i nakon smrti Stjepana Radića i Vladka Mačeka, HSS se još jednom našao na veliko prekretnici.

12. Raskol u Hrvatskoj seljačkoj stranci

Nakon 1965. godine, odnosno nakon izbora Krnjevića za predsjednika HSS-a, stanje u stranci nije bilo najpovoljnije. Krnjević je kao predsjednik imao mnogo kritičara i suparnika, s kojima je uspijevao izaći na kraj. Kao najveći protivnik i jedan od aktera sukoba koji je oslabio iseljenički HSS krajem sedamdesetih izašao je Krnjevićev dugogodišnji prijatelj Mladen Giunio Zorkin, predsjednik kanadskog HSS-a. Sukob je bio glavna tema u svim glasilima, a posebno ga je nadgledala UDBA. Ono što je zanimljivo jest i činjenica da je Krnjević Zorkina vidio kao mogućeg nasljednika na poziciji predsjednika Hrvatske seljačke stranke.

Zorkin je još 1946. godine došao u Kanadu kao izaslanik Vladka Mačeka, ironično na Krnjevićevu preporuku. Iako Zorkin nije bio najomiljeniji među članovima stranke, Krnjević je, prema Bogdanu Radici, jedini vidio njegov politički potencijal. Krnjević ga je vidio kao mladog i neiskvarenog te radišnog.⁷⁷ Već je spomenuto kako je Krnjević Zorkina vidio kao mogućeg nasljednika, premda sam nije bio zadovoljan s tom idejom, ali boljeg čovjeka za tu poziciju nije imao. I prema izvorima UDBA-e Zorkin je opisivao kao najbliži suradnik Krnjevića. Zorkin je tijekom sedamdesetih godina bio vrlo društveno aktivan te se pokušavao ubaciti na brojne visoke pozicije. Tako se neuspješno kandidirao za liberalnog zastupnika u kanadskom parlamentu, a imao je i veze sa Bijelom kućom i američkim Senatom. Jedna od većih njegovih akcija bila je i peticija koja je imala 32 tisuće potpisa, preko koje se tražilo da se Hrvati smiju deklarirati kao Hrvati, a ne Jugoslaveni. Peticija je bila uspješna te se na popisu stanovništva u Kanadi svaki 1981. godine svaki Hrvat mogao jasno izjasniti kao Hrvat.⁷⁸ Međutim sedamdesetih godina dolazi do trzavica i međusobnog kritiziranja nekad bliskih suradnika. U javnim istupima Zorkin je smatrao kako je Krnjevićev način vođenja stranke zastario te je smatrao da se stranka treba usmjeriti na dobrobit kanadskih Hrvata, a ne samo Hrvata u domovini. Krnjeviću takvi stavovi nisu odgovarali, budući da je kanadski HSS bio središte njegove političke djelatnosti izvan domovine te bi Krnjević bez kanadskog ogranka izgubio svoj politički ugled.⁷⁹

⁷⁷ Bogdan Radica, *Živjeti nedoživjeti*, sv. 2. (Barcelona-München: Knjižnica Hrvatske revije, 1984), 489.

⁷⁸ Đuro Palaić, *Hrvatska seljačka stranka u Kanadi* (Zagreb: Zajednica prognanih i izbjeglih Hrvata iz Srijema, Bačke i Banata, 2011), 109.

⁷⁹ Palaić, *Hrvatska seljačka stranka u Kanadi*, 109., 110., 111.

Zorkin je kritizirao i politiku Hrvatske seljačke stranke tijekom Drugog svjetskog rata. Politiku je opisao kao previše miroljubivu, zbog čega su se radile i određene pogreške. Međutim ono što je puno više napravilo razdor između ova dva političara, ali i HSS-a u cjelini bili su imovinski sporovi, koji su zasjenili ideološke razlike i koji su trajali sve do 1997. godine. Ovdje se prije svega misli na imovinu kanadskog HSS-a, koja je uključivala vlasništvo nad glasilom *Hrvatski glas*, Hrvatske narodne domove, zemljišta, račune u banci i Fond za slobodnu Hrvatsku dr. Vladko Maček. Sukob je ubrzo dobio i trećeg člana, a to je bio Đuro Đurković, Krnjevićev čovjek koji ga je zamjenjivao u sudskim sporovima, a od početka sedamdesetih je bio i tajnik Glavnog odbora kanadskog HSS-a.

Prema pisanju Đure Palaića, Zorkin je imao velike liderske ambicije, koje je počeo pokazivati nekoliko godina prije izbijanja sukoba sa Krnjevićem. Prvi veći sukob izbio je na konvenciji kanadskog HSS-a 1977. godine, ali se potpuno raspirio godinu kasnije.⁸⁰ UDBA navodi da je Zorkin izraziti desničar te da ima podršku ustaških organizacija s kojima uspostavlja kontakte. Ova suradnja s ustaškom emigracijom se može odnositi na Zorkinovu suradnju sa HNV-om, čemu se Krnjević žustro protivio. Kao što je već spomenuto 1976. godine dolazi do smjene glavnog urednika Hrvatskog glasa, ali je ta smjena bila samo skretanje pažnje sa sukoba između Zorkina i Krnjevića. UDBA je u elaboratu izvijestila da je postojala ideja prema kojoj bi se HSS uključio u HNV ako Zorkin postane novi predsjednik HSS-a. Uz to je i ustaška emigracija vidjela Zorkina kao najpovoljnijeg kandidata za predsjednika HNV-a. 1977. godine dolazi i do raskola u australskom HSS-u, a on je vjerojatno i povezan sa sukobom Krnjevića i Zorkina. Prikriveni sukob koji je godinama tinjao izbio je na sjednici Izvršnog odbora kanadskog HSS-a 1978. godine, a bio je aktualna tema i na sjednici Glavnog odbora HSS-a. Sukob se vrtio oko vlasništva i poslovanja *Hrvatskog glasa* te Fonda za slobodnu Hrvatsku.

Konačan raskol je došao 1979. godine, nakon što je u članku koji je objavljen u *Slobodnoj riječi* Zorkin kritizirao vodstvo HSS-a te izrazio nadu kako će mlade snage zamijeniti propale političare.⁸¹ Nedugo nakon toga Krnjević je isključio Zorkina iz stranke. Mogućnost pomirenja je došla dva mjeseca kasnije, na Svjetskom kongresu HSS-a i HRSS-a, ali do njega nije došlo. Krnjević se držao svoje odluke, a Zorkin se nije pojavio.

⁸⁰ Palaić, *Hrvatska seljačka stranka u Kanadi*, 83.-84.

⁸¹ „Južno američko zrnje“ *Slobodna riječ* (Buenos Aires), veljača 1979., 6.

Ubrzo je uslijedila i prva tužba protiv Krnjevića zbog *Hrvatskog glasa*. Nakon toga je Zorkin pokrenuo i svoj *Hrvatski glas*, koji je izlazio istovremeno sa Krnjevićevim sve do 1985. godine. U jesen te godine Krnjevićeva struja je *Hrvatskom glasu* promijenila ime u *Glasnik Hrvatske seljačke stranke*. Istodobno s raskolom među vodećim ljudima stranke, došlo je i do raskola unutar organizacija kanadskog HSS-a. One su se ili priklanjale jednoj od sukobljenih strana ili su se međusobno dodatno dijelile. Međutim raskol među kanadskim organizacijama bio je prije svega usmjeren prema kontroli i vlasništvu stranačke imovine, a puno manje prema ideološkim razlikama. Oni koji su stali uz Zorkina smatrali su kako će imati kontrolu nad svom imovinom, dok bi tu kontrolu preuzeo domovinski HSS da su stali uz Krnjevića. 1980. se sukob pojačao kad su održane dvije konvencije kanadskog HSS-a, jedna Krnjevićeva u Windsoru i Zorkinova u Calgaryju. Na svakoj konvenciji je posebno izabran glavni odbor, tajnici i ostali dužnosnici. U rujnu 1982. godine održana je sudska konvencija kanadskog HSS-a, na kojoj je kao pobjednik izašao Zorkin i njegova struja. Međutim sukob nije završio nego se nastavio istom energijom i to preko stranačkih glasila.

Sukob je bio glavna tema Svjetskog kongresa HSS-a i HRSS-a u Londonu 1983. godine. Zaključeno da je kanadski ogranak HSS-a nastao prema uputama domovinskog HSS-a 1931. godine. Pravilnik koji je donesen 1961. godine je odbačen. Potvrđena je Krnjevićeva odluka o isključivanju Zorkina iz stranke. Sudske parnice su se nastavile, a 1984. Krnjevićeva struja morala je svu imovinu, dokumente i pečate predati Zorkinovu HSS-u. 1985. godine dolazi do prividnog smirivanja situacije. Najprije je Vrhovni sud u Ontariju odbacio Đurkovićevu tužbu o poništavanju sudske konvencije, a zatim se Zorkin povukao s mjesta predsjednika kanadskog HSS-a. Zorkin se namjeravao više fokusirati na izvanstranački rad i povezivanje sa HNV-om.

Organizacije koje su pretrpjele veliku štetu ovog sukoba bile su one u SAD-u. Na Konvenciji organizacije HRSS-a u SAD-u donesena je odluka da se ugase tri organizacije u SAD-u, u Los Angelesu, San Franciscu i Portlandu.⁸² Iste godine je održana i izvanredna konferencija spomenutih organizacije na koje su bili pozvani Krnjević i Zorkin, radi smirivanja situacije.⁸³ Na konvenciji je izabran i novi Glavni odbor HSS-a za SAD, a predsjednik je bi postao Zvonko Sinovec. Organizacije koje su se okupile na izvanrednoj konvenciji nastavile su surađivati sa Zorkinom.

⁸² Juraj Krnjević, „Dva velika dana u Clevelandu“, *Hrvatski glas* (Vancouver), 11. VIII. 1980., 2.

⁸³ „Konvencija Organizacija HRSS u USA“, *Hrvatski glas* (Sudbury, Kanada), 7. VIII. 1980., 3.

Američke organizacije HSS-a ostale su podijeljene tijekom osamdesetih godina, a bilo je i pojedinačnih konvencija, kao što su ona 1983. koju je organizirala Zorkinova struja te ona 1987. u Clevelandu koju je organizirao Glavni odbor HRSS-a koji je podržao Krnjevića. Zorkin je organizirao i Skupštine HSS-a u iseljeništvu, pa je tako na jednoj 1987. godine izabran za predsjednika HSS-a Amerike, Kanade i Australije. Ali je ubrzo njegova pozicija poništena. Sukob i raskol unutar HSS je potrajao sve do kraja osamdesetih, odnosno do Krnjevićeve smrti.

13. Hrvatska seljačka stranka tijekom 1980-ih

Tijekom zadnjeg desetljeća postojanja Jugoslavije došlo je do velikih političkih promjena. Jedna od najvećih bila je smrt neospornog vođe Jugoslavije Josipa Broza Tita u svibnju 1980. godine. Osim toga i Hladni rat je ušao u svoju završnu fazu, pogotovo nakon dolaska Mihaila Gorbačova. Hrvatska je seljačka stranka u to vrijeme svoje aktivnosti obavljala u ozračju podjela koje je prouzročio sukoba između Jurja Krnjevića i Mladena Zorkina. Međutim jedan od prvih događaja koji je bitan za povijest iseljeničkog HSS-a tijekom osamdesetih, bilo je osnivanje Središnjeg odbora Hrvatske seljačke stranke 1980. godine.

U svibnju 1980. godine, u jeku sukoba između Krnjevića i Zorkina, u Londonu je osnovan Središnji odbor Hrvatske seljačke stranke. Nakon njega održan je i Hrvatske demokratski zbor, sastanak dužnosnika HSS-a sa predstavnicima ostalih hrvatskih iseljeničkih organizacija. Krnjević je pristao na osnivanje Središnjeg odbora zbog sukoba sa Zorkinom, a postojala je i opasnost da bi u slučaju Krnjevićeve smrti HSS ostao bez vođe (Krnjeviću je tada bilo 85 godina).⁸⁴ Krnjević je na kongresu održao i govor u kojem je istaknuo kako je HSS stranka koja je stvorena u domovini, a ne u emigraciji te se ponovno pozvao na legitimitet izbora od 1920. do 1938. godine. Na kongresu na kojem je izabran Središnji odbor prisustvovali su delegati iz svih svjetskih organizacija HSS-a. U Odbor je izabrano 20 dužnosnika, a predsjednik je bio Juraj Krnjević. Za potpredsjednike je izabrano sedam dužnosnika te jedan anonimni član iz domovine, a to je bio Nikola Novaković. Krnjević je za jednog od potpredsjednika imenovao i Josipa Torbara, vjerojatno s namjerom da on bude Krnjevićev nasljednik. Na Hrvatskom demokratskom zboru, koji se održao neposredno nakon Kongresa HSS-a, sudjelovali su HSS, HNV, Hrvatska republikanska stranka, Ujedinjeni Hrvati iz Njemačke i HOP. Cilj ovog skupa je bio zajednički nastup ujedinjene hrvatske emigracije radi oslobođenja Hrvatske od jugoslavenske tamnice i uspostave Neutralne Republike Hrvatske, te je istaknuta i važnost BiH za Hrvatsku.⁸⁵

Iako je zbor održan kao nekakvo okupljanje hrvatske političke emigracije, do toga nije došlo. Zbor je iskorišten kao još jedno podsjećanje od strane Krnjevića kako je HSS jedini predstavnik hrvatskog naroda i kako neće biti suradnje s drugim organizacijama. Tako je propao još jedan pokušaj zbližavanja HSS-a i drugih hrvatskih političkih organizacija u iseljeništvu.⁸⁶ U vrijeme

⁸⁴ Babić, „Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Australiji“, 263.

⁸⁵ „Održan Hrvatski demokratski zbor u Londonu“, *Hrvatski glas*(Winnipeg), 17. VI. 1980., 6.-7.

⁸⁶ Babić, „Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Australiji“, 265.

osnivanja Središnjeg odbora HSS-a emigrantske grupe iz Hrvatske i Jugoslavije bile su pod budnim okom CIA-e, koje je tada imala dovršen elaborat o aktivnostima ovih grupa. U elaboratu je svoje mjesto našao i HSS, koji je opisan kao dobro organizirana emigrantska organizacija, koja traži isto kao i ostale organizacija, stvaranje neovisne Hrvatske. Navodi se da HSS ne koristi nasilne metode, ali održava kontakte s organizacijama koje su tome sklone. Kao naj snažnije organizacije HSS-a istaknute su one u Kanadi i Velikoj Britaniji.⁸⁷

Krnjević je tijekom svojeg boravka u Londonu, u kojem je živio tijekom cijelog razdoblja emigracije, nastojao senzibilizirati javnost o ljudskom stradanju nakon završetka Drugog svjetskog rata, posebno se to odnosilo na žrtve Bleiburga. Stoga su uključio u inicijativu podizanja spomenika žrtvama Jalte, odnosno svim ljudima koji su izručeni Sovjetskom Savezu te je nastojao u to uključiti i sve nedužne koji su izručeni Jugoslaviji, u periodu od 1944. do 1947. godine.⁸⁸ Spomenik je u konačnici i postavljen 1982. godine, ali je srušen i ponovno postavljen 1986. godine. Spomenik se danas nalazi u Yalta Memorial Gardenu u zapadnom Londonu.

Za vrijeme političkih promjena koje su zahvatile svijet i sukob unutar HSS-a, Krnjević je svoje političke aktivnosti održavao preko Središnjeg odbora HSS-a i preko Svjetskih kongresa koji su se nastavili održavati. Za Krnjevićeva života održala su se četiri svjetska Kongresa, 1983., 1984., 1986. i 1987. Krnjević umire 1988., a vođenje HSS-a preuzima Središnji odbor, na čelu sa Josipom Torbarom. Prvi kongres održan je u Londonu 1983. godine, a organiziran je u suradnji HSS-a i HRS-a. Na kongresu su ponovljene već uobičajene teze o legitimitetu HSS-a, ali je spomenut i progon hrvatskih rodoljuba preko političke policije, koja je odgovorna za ubojstva preko 50 emigranata. Krnjević je istaknuo i kako je Jugoslavija pred svojim slomom i kako dolazi vrijeme slobode. Naravno osudilo se i Zorkinovo djelovanje u Kanadi.

Kongres je bio i polazna točka protesta koji je upućen Ujedinjenim narodima zbog ubojstva hrvatskih emigranata tijekom zadnjih petnaest godina. Sličan protest se nalazi i u Rezoluciji HSS-a koju je Krnjević u jesen 1983. predao Europskom parlamentu u Strasbourgu.⁸⁹ Drugi kongres je održan godinu kasnije u Liegeu, u Belgiji. Te godine se obilježavalo i 80 godina od osnutaka HSS-a i 60 godina postojanja HRS-a. Tema ovog kongresa je bio izvještaj iz 1943. godine, a koji je Krnjević predao britanskoj vladi, a radilo se od granicama Hrvatske, bilo da je

⁸⁷ „Yugoslav emigre extremists“, CIA document, pristup ostvaren 15. 8. 2023., <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00287R000101220002-6.pdf>

⁸⁸ Juraj Krnjević, „Bleiburška izručivanja i pokolji opet na dnevnom političkom redu u Londonu“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 25. VIII. 1978., 3.

⁸⁹ „Europski parlament Strasbourg“, *Hrvatski glas* (Vancouver), studeni 1983., 3.

ona u konfederaciji ili kao samostalna država. Krnjević je istaknuo da je već 1943. godine svijet priznao Hrvatskoj pravo na svoju državu, organiziranu po programu HSS-a. Također su još jednom osuđena ubojstva hrvatskih emigranata. Upućen je i prosvjed protiv svakog oblika terorizma. Posljednji kongres na kojem je sudjelovao i Krnjević održan je u svibnju 1986. godine u Londonu. Godinu prije došlo je do velikog raskola unutar australskog HSS-a pa su predstavnici došli na kongres zbog pomirenja, ali do njega nije došlo.⁹⁰ Poslana je poruka hrvatskom narodu da Kongres traži da se ispuni volja naroda o slobodnoj i neutralnoj Hrvatskoj u granicama koje je Krnjević opisao 1943. godine.⁹¹ Također je upućen i apel UN-u, u kojem se osudilo nasilje, zatvaranje i ubijanje političkih disidenata u Jugoslaviji.

Na ovom kongresu je donesena odluka o osnivanju knjižnice i arhiva stranke u Londonu, a definirana su i službena glasila. To su bili *Hrvatska istina* iz Australije, *Glasnik Hrvatske seljačke stranke* iz Kanade i *Zbornik Hrvatske seljačke stranke* iz Londona. 1986. godine došlo je i do popunjavanja kadra unutar Središnjeg odbora HSS-a. Posljednji kongres je održan u lipnju 1987. godine u Torontu. Na Kongresu je donesena i Rezolucija, kojom je iskazano povjerenje Krnjeviću i vjernost ideji slobodnog hrvatskog naroda u samostalnoj i suverenoj državi. Naglašena je sloga seljaka i radnika te kako im se treba omogućiti privatno vlasništvo i mogućnost udruživanja. Ono što treba istaknuti jest i spomen suradnje sa susjednim narodima, što je prvi put da se ova tema spominje u nekom dokumentu HSS-a. Formiran je i odbor koji je ispitivao preduvjete za moguću suradnju sa srpskim predstavnicima. Razmotrena je i mogućnost uključivanja Hrvatske u Europsku zajednicu putem zajednice Alpe-Jadran, u koju je Hrvatska ušla 1986. godine. Zadnji kongres je po zaključcima bio bliže Mačekovoj politici suradnje nego Krnjevićevoj, pogotovo zato što više nije bilo isključivanja Srba, što je Krnjević zagovarao preko četrdeset godina.

⁹⁰ Palaić, *Hrvatska seljačka stranka u Kanadi*, 221.

⁹¹ „Poruka hrvatskom narodu u domovini i iseljeništvu“, *Glasnik Hrvatske seljačke stranke* (Vancouver, Kanada), 15. VI. 1986., 1., 3.

14. Hrvatska seljačka stranka do stvaranja neovisne Republike Hrvatske

Posljednje godine do početka Domovinskog rata i stvaranja neovisne Hrvatske, HSS je bio obilježen s nekoliko promjena. Prije svega Juraj Krnjević umire 1988. godine. Ubrzo nakon Krnjevićeve smrti, vodstvo HSS preuzeo je Središnji odbor, kojim je upravljao Josip Torbar. Torbar je stvorio reputaciju uspješnog poslovnog čovjeka, koji je proputovao svijet i održavao kontakte sa hrvatskom emigracijom. O Torbaru je ponešto UDBA-i otkrio HSS-ovac Franjo Gaži, koji je Torbara opisao kao izrazitog Radićevca, koji ne podnosi ustaše i kritizira Krnjevića zbog pasivnosti. Nije podržavao opciju Hrvatske unutra Jugoslavije. Prema Gažiju, Torbar je bio vrlo pametan, povučen i oprezan.⁹²

Nakon Krnjevićeve smrti dolazi do promjena u načinu rada HSS-a, odnosno Središnjeg odbora. Tako je u Bruxellesu održan sastanak Središnjeg odbora u svibnju 1988. godine, na kojem su bili i predstavnici HNV-a i hrvatskih liberala. Odlučeno da se krene s izdavanjem novog glasila za Europu, koje je imalo naziv *Slobodni dom*.⁹³ Na sastanku je izabrano vodstvo Središnjeg odbora, koje se sastojalo od četiri člana, a ono je trebalo voditi stranku do trenutka kada će se u domovini moći izabrati novi predsjednik. Predsjedništvo su činili Josip Torbar (član iz domovine), Zvonimir Mustapić (Argentina), Stjepan Košutić (Australija) i Mehmed Bašić (Kanada). Aktivnosti Odbora su nastavljene i iduće godine, proširivanjem predsjedništva. U rujnu 1989. godine održana je i Europska konferencija Međunarodnog seljačkog saveza, na kojem je sudjelovao i HSS.

Stanje u Hrvatskoj i Jugoslaviji početkom devedesetih bilo je posebno popraćeno. Glasila stranke su pozivala građane Hrvatske da se na miran i dostojanstven način bore za ostvarenje svojih prava. Torbar i Središnji odbor su zagovarali ideju uključivanja Hrvatske u Europsku zajednicu. UDBA je vidjela novo vodstvo HSS-a kao dio nove jugoslavenske vlade u slučaju potencijalne vanjske agresije. Iako se HSS opisivao kao „hrvatske neprijateljska emigracija“, u planovima UDBA-e je kao dio uspostavljanja tzv. okupacijskog sustava vlasti i marionetskog režima. Ovdje su još navedeni i HNV te Hrvatske državotvorni pokret (HDP).⁹⁴

⁹² Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 421.-422.

⁹³ „Izveštaj sa sastanka Središnjeg odbora Hrvatske seljačke stranke u Bruxellesu, Belgija, 20. 5. 1988.“, *Glasnik Hrvatske seljačke stranke* (Vancouver), lipanj 1988., 4.

⁹⁴ Vukušić, *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, 158.

Krajem osamdesetih došlo je i do procesa obnove djelovanja HSS-a u domovini. Tako je u studenom 1989. obnovljen domovinski HSS, a u prosincu je izabrano vodstvo. Prvi predsjednik je bio Nikola Novaković, koji je 1977. osuđen na 12 godina zatvora zbog kontakata sa Krnjevićem. U veljači 1990. godine, HSS je službeno uvršten u registar političkih stranaka u Hrvatskoj. Vodstvo novoosnovanog domovinskog HSS-a i predstavnici Središnjeg odbora sastali su se u siječnju 1990. godine u Italiji.⁹⁵ Novo vodstvo je posjetilo i iseljeničke organizacije, pa su tako Ivan Zvonimir Čičak i Neda Prpić posjetili kanadske organizacije. Ipak vrlo brzo je došlo i do raskola u domovinskom HSS-u, jer je Čičak posjetio frakciju HSS-a u Australiji, koja ne priznaje Središnji odbor iseljeničkog HSS-a.⁹⁶

Prvi višestranački izbori u Hrvatskoj održani su u travnju 1990. godine. HSS je bio u Koaliciji narodnog sporazuma, a pobjedu je odnio HDZ na čelu s Franjom Tuđmanom. Ti izbori su pokazali kako HSS nije više legitimni predstavnik hrvatskog naroda, što je bila parola tijekom cijelog razdoblja nakon 1945. godine. Ipak „radićevština“ je bio jedan od temelja rada HDZ-a. Veliki dio iseljeničkog HSS-a u konačnici se pridružio HDZ-u. U srpnju 1990. održan je i sastanak predstavnika i članova HSS-a iz domovine i iseljeničtva, a cilj sastanka je bio usklađivanje stranačkih djelatnosti. 25. svibnja 1991. godine dolazi do konačnog ujedinjenja domovinskog i iseljeničkog HSS-a u jedinstvenu Hrvatsku seljačku stranku. Od tada HSS prestaje djelovati u sklopu organizacije hrvatske političke emigracije.

⁹⁵ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999), 486.

⁹⁶ Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 490.-500.

15. Iseljeničke organizacije Hrvatske seljačke stranke

U ovom su se radu već više puta spominjale različite svjetske organizacije unutar HSS-a, ponajviše one u SAD-u, Kanadi i Velikoj Britaniji. Ali HSS je imao organizacije diljem svijeta i one su bile manje ili više aktivne, a neke nisu bile dugog vijeka. Jedan dio organizacija osnovan je prije Drugog svjetskog rata, ali velik dio njih je osnovan nakon rata, uslijed uspostave komunističkog režima u Jugoslaviji. Nakon rata dolazi do velikog skoka u broju iseljenika, a najviše ih je otišlo put SAD-a, Kanade, Argentine i Australije. Vrlo brzo nakon dolaska u novu sredinu, emigranti su se uključili u političke aktivnosti i bili su organizirani u sklopu postojećih političkih organizacija hrvatske emigracije.⁹⁷ S vremenom se pojavio i novi tip emigranta, onaj ekonomski. Broj takvih emigranata se povećavao tijekom pedesetih, kada se ilegalno odlazilo iz Jugoslavije. HSS je činio veliki dio političke emigracije, posebno nakon što je Maček došao u SAD. Tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća HSS je jačao svoje organizacije u svijetu i osnivao nove. Oslonac ovim procesima bile su organizacije u Kanadi i SAD-u, koje su osnovane prije Drugog svjetskog rata. Što se tiče Europe, tu su prednjačile organizacije u Velikoj Britaniji, Belgiji, Njemačkoj i Italiji, gdje su djelovala Hrvatska prosvjetna dobrotvorna društva (HPDD). U Belgiji je bilo i sjedište Federaciji slobodnih hrvatskih radnika (FSHR), koja je 1961. godine promijenila naziv u Hrvatski radnički savez (HRS).

Već je nekoliko puta spomenuta važnost BiH i njezinog naroda za rad HSS-a i budućnost Hrvatske. Stoga i ne čudi činjenica da je HSS usko surađivao sa organizacijom pod nazivom Društvo bosansko-hercegovačkih i sandžačkih muslimana, koje je od 1950. godine djelovalo u Velikoj Britaniji. Organizacije u Južnoj Americi bile su među onima koje su imale nešto slabije djelovanje, a ona koja je imala kontinuitet djelovanja od prije rata je bila u Montevideu, u Urugvaju. U Australiji organizacija HSS-a počela je s radom od kraja pedesetih, a vrhunac doživljava osamdesetih godina. U Južnoj Africi, iako je postojalo predstavništvo od početka pedesetih godina, sustavnijeg i organiziranije djelovanja nije bilo. Iako Maček nije primjenjivao tu praksu, Krnjević je tijekom svojeg predsjedanja HSS-om redovito posjećivao organizacije, kao na primjer one u SAD-u i Kanadi

⁹⁷ Ivan Čizmić, „O strukturi i društveno-političkim odnosima u hrvatskom iseljeništvu u razdoblju poslije Drugog svjetskog rata“, u *Budućnost iseljene Hrvatske*, ur. Vlado Šakić, Josip Jurčević i Marin Sopta (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 1998), 50.

Do raskola između Krnjevića i Zorkina, organizacije HSS-a su se solidno razvile, ali raskol je utjecao i na njih. Tako je došlo do raskola u australskom HSS-u, ali i u nekim organizacijama u SAD-u. Veliku važnost su imala i glasila, a najvažnije među njima je bio kanadski *Hrvatski glas*. Iako UDBA nije detaljno pratila svjetske organizacije HSS-a, postojala je rekonstruirana mreža organizacija, imena dužnosnika te njihove aktivnosti. Prema elaboratu iz 1983. godine, najbrojnije su organizacije u Kanadi, SAD-u i Belgiji. Navodi se i kako pomlađivanje članova ide sporo te da mlade prvenstveno zanima kulturno-zabavna i sportska aktivnost. Organizacije su bile uključene u svjetske kongrese, preko kojih se nastojalo stvoriti intenzivnije veze između pojedinih organizacija. Velik dio njih je ugašen nakon stvaranja neovisne Hrvatske.

Kao što je već spomenuto, organizacije HSS-a u Sjedinjenim Američkim Državama bile su jedne od najbrojnijih, ali po važnosti ispod onih iz Kanade, iako su od njih bile nešto starije. Organizacije u SAD-u osnivane su tijekom dvadesetih godina 20. stoljeća pa nose naziv HRSS, što je bio i naziv stranke u to vrijeme. Organizacije u SAD-u imale su svoje konvencije koje su se održavale svake tri godine, usporedo s onima u Kanadi. Krnjević je redovito posjećivao organizacije u SAD-u, dok je Maček to napravio jednom, prije nego što se preselio u Washington. List HRSS-a je do 1956. godine bio *Američki hrvatski glasnik* iz Chicaga, a nakon toga je povremeno izlazio *Informativni bulletin H. S. S.* u Clevelandu. U razdoblju od 40-tih do početka 60-ih dolazi do jednog zastoja u razvoju organizacija, a prema nekim izvorima HRSS je tada imao između 14 i 16 organizacija u SAD-u. HSS je u SAD-u najveću aktivnost imao u Pennsylvaniji, Ohiju, Illinoisu, Indiani te u Kaliforniji i Oregonu.

Organizacije HRSS-a su svoje dužnosnike birale u Vrhovno vijeće HSS-a iseljene Hrvatske, a to vijeće je postojalo do 1955. godine. Organizacije sa zapada, San Francisco, Los Angeles i Portland sudjelovale u radu Međunarodne lige Hrvatskog seljačkog pokreta za Pacifik. U ovim organizacijama su djelovali većinom stariji iseljenici, jedan dio njih je emigrirao u SAD i prije Prvog svjetskog rata. S vremenom su se uključili i mlađi članovi, koji su stajali uz Mačekovu i Krnjevićevu mantru da je HSS jedini politički predstavnik hrvatskog naroda.

HRSS je imao bliske odnose i sa Hrvatskom bratskom zajednicom i sa Hrvatskom katoličkom zajednicom. Štoviše preko organizacije Ujedinjeni Hrvati Amerike i Kanade HRSS je pokušao preuzeti vodstvo nad HBZ-om, ali to je završilo neuspješno. HSS je više puta i opstruirao rad Hrvatske bratske zajednice, prema izvještajima UDBA-e iz pedesetih godina. Sukladno stavovima svojih predsjednika, organizacije u SAD-u su redovito zahtijevale od vlasti da se zaustavi bilo kakva pomoć Titu i komunističkom režimu u Jugoslaviji.

Organizacije Hrvatske seljačke stranke u Kanadi su bile najorganiziranije i najaktivnije. Po završetku Drugog svjetskog rata, kanadske organizacije imale su ključnu ulogu u opstanku HSS-a u iseljeništvu. Same financije kanadskih organizacija su bile temelj financiranja HSS-a u emigraciji.⁹⁸ O tome je pisao i Dinko Šuljak, istaknuti HSS-ovac iz SAD-a koji je smatrao da se novac za obnovu HSS-a može dobiti samo od članova iz Kanade i SAD-a.⁹⁹ 1946. godine je uspostavljen i Fond dr. Vladko Maček za slobodnu Hrvatsku, a koji je bio pozicioniran u Kanadi. Maček je kanadske organizacije posjetio samo jednom, dok ih Krnjević redovno posjećivao, sve do 1985. godine. Također su se svake tri godine održavale i stranačke konvencije.

Članovi Hrvatske seljačke stranke u Kanadi su većinom bili radnici i rudari. Organizacije na prostoru Kanade tijekom pedesetak godina izgradile su nekoliko hrvatskih narodnih domova. Domovi su bili izgrađeni sredstvima kanadskih organizacija te su bili u vlasništvu Glavnog odbora kanadskog HSS-a. Domovi su služili za političke skupove te različite kulturne i društvene manifestacije. Osim političkog djelovanja, organizacije su poticale i kulturno djelovanje. Tako su osnivani tamburaški sastavi, pjevačke i folklorne grupe, a u Torontu je osnovan i Hrvatski radio sat. Jedan od najvažnijih dana za hrvatske iseljenike u Kanadi je bila proslava Hrvatskog narodnog dana, na kojem su se čuli razni politički govori, ali i održavale priredbe, plesovi, koncerti i slično. Što se tiče stranačkih konvencija, s njih su najčešće slane rezolucije vezane za bitna politička pitanja. Tijekom pedesetih godina dolazi i do porasta broja članova i organizacija u kanadskom HSS-u. to se posebno odnosi na osnivanje ženskih organizacija HSS-a. Tijekom pedesetih dolazi do osnivanja ugašenih organizacija, kao na primjer u Vancouveru.

1955. godine Glavni odbor, u suradnji s ostalim organizacijama HSS-a u svijetu, „Poruku iseljenoj Hrvatskoj u slobodnom svijetu.“ Poruku su potpisala vodstva HSS-a iz Belgije, Argentine, Urugvaja i SAD-a. U Kanadi je izlazio i *Hrvatski glas*, koji je s vremenom postao glavno glasilo HSS-a u emigraciji. Iako je imao pretplatnike u cijelom svijetu, ipak je morao biti potpomognut novcem iz Fonda dr. Vladko Maček.

Kraj pedesetih i period šezdesetih godina vrijeme je kada je kanadski HSS na svojem vrhuncu. Tada je HSS u Kanadi brojio 36 organizacija. Sveukupno je bilo više od dvije tisuće članova. Od 1964. godine *Hrvatski glas* je službeno u vlasništvu kanadskog HSS-a.¹⁰⁰ Već je

⁹⁸ Palaić, *Hrvatska seljačka stranka u Kanadi*, 26.

⁹⁹ Dinko Šuljak, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku* (Barcelona- München: Knjižnica Hrvatske revije, 1988), 466.

¹⁰⁰ *Isto*, 65.-66., 72.-73.

spomenuto kako je Krnjević često putovao po SAD-u i Kanadi. Jednom prilikom je izjavio da se sve više mladih uključuje u rad stranke, a neki preuzimaju i vodstvo. Veći ulazak mladih u rad HSS-a, posebno onih koji su rođeni u Kanadi, započet će nakon što Krnjević postane predsjednik stranke.¹⁰¹

Rezolucije sa konvencija u Kanadi su imale isti ton kao i većina zaključaka sa ostalih konvencija koje je organizirao HSS. Isticala se potreba za slobodom, zajedništvom i akcijama, osuđivao se Tito i komunizam u Jugoslaviji. Posebno se ističe deveta konvencija u Windsoru, koja je održana 1955. godine, na kojoj se osudilo djelovanje Hrvatske bratske zajednice. UDBA je smatrala da je konvencija poslužila za lobiranje protiv komunista u HBZ-u, budući da su se u to vrijeme održavali izbori u ovoj organizaciji.

Na konvenciji 1965. godine Juraj Krnjević je potvrđen za novog predsjednika Hrvatske seljačke stranke. Tijekom sedamdesetih dolazi do stagnacije u radu kanadskog HSS-a, prije svega u članstvu i osnivanju novih organizacija. 1974. godine održana je šesnaesta konvencija HSS-a u Kanadi, na kojoj je za novog predsjednika izabran Mladen Giunio Zorkin, i to na Krnjevićev prijedlog. Mnogi nisu bili zadovoljni s tim izborom pa je povremeno dolazilo do sukoba. Kraj sedamdesetih donio je sukob Krnjevića i Zorkina, koji je ponajviše zahvatio kanadske organizacije. Kanadski HSS se pokazao kao najsnažnije svjetska organizacija, koja je bila temelj rada iseljeničkog HSS-a. treba istaknuti da je kanadska organizacija HSS-a vrlo aktivna i u današnjem vremenu.

Organizacije Hrvatske seljačke stranke u Australiji spadaju među najmlađe organizacije. Početak njihove aktivnosti datira u 1958. godinu, a prve organizacije nastale su u Sydneyju i Melbourneu. Najveći dio članova australskog HSS-a bili su poslijeratni iseljenici. Od početka 1961. godine u Australiji je djelovao *Informativni bulletin*, mjesečnik Hrvatskog prosvjetnog i dobrotvornog društva „Dr. Vladko Maček.“ Kasnije je mjesečnik promijenio ime u *Informativni vjesnik-bulletin*, a bio je raširen diljem Australije i Novog Zelanda, ali i ostalih dijelova svijeta. Od 1970. godine u Melbourneu izlazi list *Slobodni dom*.

Kako navodi Antun Babić, jedan od čelnika australskog HSS-a, u Australiji je bila aktivna i grupa iseljenika koja je bila okupljena u HOP, koji je temeljio svoj program na načelima NDH. Zbog Mačekove neodlučne politike, članovi HSS-a su često bili pod pritiskom članova HOP-a.

¹⁰¹ Marin Sopta, *Hrvati u Kanadi: Oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, (Zagreb: Institut za društvene znanosti Ivo Pilar, 2012), 226.

Ovo stanje se promijenilo dolaskom Krnjevića na mjesto vođe stranke.¹⁰² Problem privlačenja novih članova za vrijeme Krnjevićevog mandata pojavio se prije svega što je u Australiji bila prisutna ideja suradnje različitih političkih ideja i smjerova, dok je Krnjević vodio izolacionističku politiku prema suradnji s drugim iseljeničkim organizacijama.

U Australiji je djelovao i Hrvatski međudruštveni odbor, čija je zadaća bila organiziranje akcija protiv svega što je jugoslavensko, kao ne primjer prosvjedi na Dan republike 29. studenog, prosvjedi protiv progona intelektualaca u domovini, protiv ubojstava i slično. Ono što je potaknulo veći broj novih članova jesu događaji početkom sedamdesetih, odnosno Hrvatsko proljeće. Aktivnosti HSS-a u Australiji pratila je i UDBA. Prema izvještaju iz 1975. godine, HSS je u Australiji brojao oko 200 članova te da je bi aktivan odbor, kojeg je predvodio predsjednik Martin Hajdinjak. Navodi se i da je organizacija u Australiji povezana sa luburićevcima, a da se njezina aktivnost pojačala nakon 21. sjednice Predsjedništva SKJ, odnosno nakon sloma Hrvatskog proljeća.

Već je spomenut list *Slobodni dom*, koji je bio glavno glasilo HSS-a u Australiji. Nakon njegovog gašenja novo glasilo postaje list *Hrvatska istina*. Treba istaknuti i da je australski HSS povremeno slao novčanu pomoć listovima *Hrvatski glas* i *Hrvatska riječ*. Organizacije HSS-a su bile uključene i u prosvjede za članove tzv. Bugojanske skupine.¹⁰³ U studenom 1977. godine održana je prva Konvencija društava HSS-a iz Australije. Konvencija se održala u Canberri, gdje je krajem iste godine osnovano Hrvatsko prosvjetno i dobrotvorno društvo „Stjepan Radić.“ Jedan od najvažnijih događaja za HSS u Australiji bilo je otvorenje Doma HSS-a „Braća Radići“. Dom je otvoren 4. studenog 1978. godine u Wallgraveu, to jest predgrađu Sydneyja. Domaćini su bili Društvo „Braća Radići“ iz Blacktowna, a na samom je otvorenju prisustvovao veliki broj građana. Osim Hrvata koji su bili članovi HSS-a, na otvorenje Doma su stigli i Hrvati koji su bili dio drugih političkih organizacija.¹⁰⁴

HSS je u Australiji posvećivao veliku važnost kulturno-društvenom djelovanju među iseljenicima. Tako je 1979. godine osnovan vokalno instrumentalni sastav „Mladi Hrvati“, koji je bio sastavljen od dječaka i djevojčica koji su pretežno rođeni u Australiji. Nastanak ovog sastava samo je djelić vala koji je krenuo u Australiji, kada se osnivaju brojne folklorne skupine,

¹⁰² Babić, *Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Australiji*, 260.-261.

¹⁰³ Bugojanska skupina, to jest hrvatske oružane postrojbe „Pustinjske lisice“, paravojna je skupina koja je u lipnju 1972. godine ušla na prostor Jugoslavije, s ciljem rušenja Jugoslavije i odcjepljenja Hrvatske. Skupinu je osnovalo Hrvatsko revolucionarno bratstvo (HRB), koje je osnovano u Sydneyju 1961. godine. Akcije skupine je zaustavljena od strane JNA, Teritorijalne obrane i doušnika UDBA-e.

¹⁰⁴ „Otvoren Dom Hrvatske seljačke stranke u Sydney-u Australija“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 24. XI. 1978., 8.-10.

tamburaški orkestri i dječji vokalno-instrumentalni sastavi. U listu *Hrvatska istina* je objašnjeno da se ovim kulturnim radom nastojalo širiti hrvatsku kulturu, prenositi stoljetne hrvatske običaje, tradiciju i kulturnu baštinu. Na ta način se čuva hrvatski identitet u svijetu.

Turbulentno razdoblje kraja sedamdesetih godina imalo je svoje izazove i za australski HSS. U svibnju 1977. godine dolazi do raskola u organizaciji HSS-a u Melbourneu. Isključeni članovi HPDD-a „Vladko Maček“, njih 19, osnovalo je Hrvatsku republikansku seljačku stranku i pokrenulo glasilo *Hrvatski narodni val*. Bili su vrlo kritični prema Krnjeviću, nisu ga priznavali za doživotnog vođu, smatrali su da stranku vodi centralistički, a nisu mu prešutili ni odbijanje suradnje sa HNV-om. Ante Babić navodi da je jedan od razloga raskola u australskom HSS-u i prikriveni sukob Krnjevića i Zorkina, koji će eksplodirati 1979. godine.

Prema Babiću, većina članova organizacije iz Melbournea nije se slagala s Krnjevićevom politikom te su imali puno veće simpatije prema Zorkinu.¹⁰⁵ Nakon osnivanja nove stranke, članovi HRSS-a su se priključili djelovanju HNV-a. Kad je izbio sukob između Krnjevića i Zorkina, organizacije HRSS-a su javno podržale Zorkina. Razmimoilaženja u australskim organizacijama nisu stala, budući da su tijekom 1979. godine dva ogranka iz Sydneyja isključena iz HSS-a. Glavni odbor australskog HSS-a je dao podršku Krnjeviću, a u Rezoluciji se osuđivalo bilo kakvo odvajanje emigrantskog HSS-a od domovinskog. Kontinuirani rad HSS-a u Australiji završio je 1985. godine, kada dolazi do novog raskola, prije svega zbog sukoba između mlađih i starijih članova. Mlađi članovi su zagovarali suradnju s ostalim državotvornim organizacijama, dok su stariji odbijali takvu ideju. Tako su nastale dvije frakcije i dva odbora. Prema Babiću, većina članova je podržavala mlađu frakciju HSS-a. U lipnju 1985. godine mlađa frakcija pokreće novine *Hrvatska sloboda*.¹⁰⁶ Nakon Krnjevićeve smrti mlađa frakcija HSS-a se uključila u rad ostalih emigrantskih skupina.

Kad se usporede organizacije u SAD-u, Kanadi i Europi, vidljiva je jasna razlika u odnosu na organizacije HSS-a na prostoru Južne Amerike. One su bile dosta nerazvijenije naspram ovih navedenih. Iako je HSS imao svoje organizacije u Južnoj Americi, koje su neke bile dužeg, a neke kraćeg vijeka, najrazvijenije organizacije su bile u Argentini i Urugvaju. U Čileu i Brazilu je došlo do pokušaja stvaranja jače organizacije, ali je ona završila neuspješno. U Čileu je organizacija HSS-a djelovala kratko, krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina. U travnju 1949. u Santiagu de Chile izabrani su članovi za povjereništvo. Predsjednik Povjereništva

¹⁰⁵ Babić, *Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Australiji*, 262.

¹⁰⁶ *Isto*, 266.-267.

postao je Ferdo Babarović.¹⁰⁷ Jedan od razloga neuspjeha HSS-a u Čileu je vjerojatno i iseljavanje članova povjereništva iz Čilea, koje kasnije nalazimo u drugim svjetskim organizacijama.

Slična situacija dogodila se i u Brazilu. Tamo je zabilježeno najslabije djelovanje Hrvatske seljake stranke. O brazilskoj organizaciji nema puno informacija, pa se navodi samo da je Eugen Laxa, kao opunomoćenik Vrhovnog vijeća HSS-a za iseljenu Hrvatsku, otišao iz Pariza u Brazil te da poziva sve zainteresirane iz Južne Amerike na uključenje u rad stranke.¹⁰⁸ S Laxom se sastao i Krnjević prilikom svojeg putovanja po Južnoj Americi.

1948. godine reorganizirao se Glavni odbor za cijelu Južnu Ameriku, a predsjednik je bio Pavao Beg. Pavao Beg je ostao predsjednik sve do 1952. godine. Ipak 1956. godine dolazi do ponovnog utemeljenja Glavnog odbora za Južnu Ameriku, u Montevideu. Za predsjednika je izabran dr. Žiga Sol iz Buenos Airesa. Žiga Sol umire godinu kasnije, a novi predsjednik postaje Josip Reberski, koji na toj poziciji ostaje do 1963. godine. Predstavništvo za cijelu Južnu Ameriku nalazilo se u Argentini, a jedina zemlja koja je imala razvijenije organizacije HSS-a uz Argentinu bio je Urugvaj. Članstvo HSS-a u Urugvaju su pretežito činili iseljenici s područja Dalmacije i Hercegovine. Petar Radić 1935. godine osniva organizaciju „Stjepan Radić.“ Od 1956. do 1959. organizacije je održavala Hrvatske narodne dane, slično kao organizacije u Kanadi. Predsjednik HSS-a u Urugvaju je do početka pedesetih bio Jure Stanić, a naslijedio ga je Ambroz Čuvalo, koji je tu funkciju vršio do 1973. godine. Treba istaknuti i Antu Pehara, jednog od osnivača organizacije u Urugvaju i njezinog tajnika, koji je tu dužnost vršio od 1945. pa sve do početka osamdesetih. Pehar u jednom izvješću ističe kako je Urugvaj bio bogata zemlja, sve dok se nisu pojavili „crveni“, koji ga nastoje pretvoriti u komunističku republiku.¹⁰⁹

Središte HSS-ove organizacije nalazilo se u Seljačkom domu u Montevideu, i to u Calle Croacia, Hrvatskoj ulici. Što se tiče argentinskih organizacija, one su povremeno prikazivale manju ili veću aktivnost u Argentini. Za to postoji nekoliko razloga. Jedan je diktatura Juana Perona, a drugi je emigracija koja je velikim dijelom bila sastavljena od bivših dužnosnika NDH, koji su svoju aktivnost nastavili na temelju aktivnosti Hrvatskih domobrana iz razdoblja prije Drugog svjetskog rata. Stanje u Argentini je komentirao i Maček, koji je naglasio da je

¹⁰⁷ „Osnovano povjereništvo HSS u Republici Chile“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 17. V. 1949., 2.

¹⁰⁸ „Obavijest Vrhovnog vijeća HSS u Iseljenoj Hrvatskoj“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 9. VII. 1946., 1.

¹⁰⁹ „Montevideo- Uruguay“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 2. III. 1977., 2.

situacija teška, posebno jer je tamo i prije rata bio jak ustaški pokret te da nigdje nema toliko ustaša kao u Argentini nakon rata.¹¹⁰

HSS-ovi su u Argentini od 1949. godine djelovali unutar Društva u Dock Sudu u Buenos Airesu. 1956. godine osniva se i Hrvatsko kulturno i prosvjetno društvo (HKPD) „Antuna i Stjepan Radića.“ Podjele koje su u postale nezaobilazni dio HSS-a tijekom šezdesetih i sedamdesetih nisu zaobišle ni HSS u Argentini. Josip Reberski navodi da postoje vrlo vidljive podjele te da se moralo umiješati i vodstvo HSS-a.¹¹¹ Argentinski HSS-ovci su se podijelili u dvije grupacije, gdje jednu predvodi Josip Reberski, a drugu Ivan Majcen. Prema izvještajima UDBA-e, grupa koju su činili Reberski, Zvonko Mustapić i Luka Kereković bili su za suradnju s umjerenijim predstavnicima ustaške emigracije, dok je grupa oko Majcena, koju su činili Rudolf Petek i Ženko Govedić, bila povezana s ekstremnim dijelom ustaške emigracije. Sukob je došao do zatišja tijekom Krnjevićevog posjeta Južnoj Americi 1963. godine. Početkom travnja 1967. godine održana je sjednica Upravnog odbora organizacije HSS-a „dr. Antun i Stjepan Radić“ iz Buenos Airesa, na kojoj je za predsjednika izabran Ivan Majcen.

Jedan od najvažnijih događaja za južnoameričke organizacije bilo je Krnjevićevo putovanje po Južnoj Americi 1963. godine. Krnjević je tada prvi i jedini put posjetio Južnu Ameriku, a boravio je u Brazilu, Venezueli, Argentini, Čileu, Urugvaju, Peruu i Ekvadoru. Nedugo nakon Krnjevićevog posjeta u Južnu Ameriku je stigao i Josip Broz Tito te je i on obišao hrvatske iseljenike.¹¹² Krnjević je tijekom svojeg posjeta obišao mnoge hrvatske iseljenike, od kojih nisu svi bili članovi HSS-a. Posjetio i pripadnike ostalih iseljeničkih organizacija, kao što su predstavnici Hrvatskog narodnog otpora (HNO) i Hrvatskog demokratskog odbora (HDO). Posjetio je i izaslanstvo HOP-a, koje je predvodio bivši HSS-ovac, Stjepan Hefer. Iako je bilo govora o zajedničkoj suradnji i nastojanjima da se izgode sve nesuglasice, do suradnje između HSS-a i HOP-a nije došlo.

Kao posljedica Krnjevićevog dolaska u Argentinu, 1964. godine je u tom gradu obnovljena organizacija HSS-a- O aktivnostima HSS-ovih organizacija pisao je list *Slobodna riječ*, a urednik lista je bio Vlaho Raić. Osim pristaša HSS-a, u listu su se oglašavali i kritičari rada stranke. Tijekom pedesetih se pojavljuju tekstovi u kojima se kritizira Maček, a hvali Krnjević, zbog svojih stavova o rješavanju hrvatskog pitanja. Od sredine šezdesetih godina u Južnoj Americi se nastoji razviti snažnija izdavačka i promidžbena djelatnost izdavanjem novih

¹¹⁰ Prpić, *Dr. Juraj Krnjević: Tri emigracije I*, 203.

¹¹¹ „Izjava g. dra. Josipa Reberskog“, *Slobodna riječ* (Buenos Aires), kolovoz 1961., 4.

¹¹² Ivo Smoljan, *Tito i iseljenici* (Zagreb: Matica iseljenika Hrvatske- Spektar, 1984), 262.-288.

listova, ali rezultati su bili loši. U Argentini je izlazio list *Slobodna Hrvatska*, mjesečno glasilo HSS-a za Argentinu i Južnu Ameriku.

Sukob između Krnjevića i Zorkina bio je tema i u Južnoj Americi, a tamošnje organizacije su podržale Krnjevića. Dužnosnici iz Argentine bili su izabrani i u Središnji odbor HSS-a. Osamdesetih se nastoji povezati s mladim snagama HSS-a pa je tako u Venezueli 1985. godine osnovana Hrvatska mladež HSS-a. U Venezueli je osnovan i Hrvatski dom.

Prije Drugog svjetskog rata najorganiziranije europska organizacija HSS-a bila je ona u Belgiji. Nakon završetka rata organizacija se obnavlja i opet preuzima titulu najrazvijenije europske organizacije. Belgijski HSS-ovci su jedni od pokretača Vrhovnog vijeća HSS-a za iseljenu Hrvatsku, uz svoje kanadske kolege. Od travnja 1949. godine u Belgiji izlazi i glasilo *Hrvatska riječ*. Većina članova belgijskog HSS-a bili su radnici, to jest industrijski radnici i rudari, koji su prije izbijanja rata surađivali s komunistima. Oni su i osudili komunistički režim u Jugoslaviji. Belgijske organizacije bile su sastavljene većinom od Hrvata iz Dalmacije, Hercegovine i Bosne, a manji dio je bio iz tzv. gornje Hrvatske.¹¹³

Maček je nakon rata u Belgiju poslao svojeg opunomoćenika Božidara Vučkovića, s ciljem oživljavanja i rekonstrukcije belgijskog HSS-a. 1949. godine belgijske organizacije su povezane sa britanskim Hrvatskim prosvjetnim dobrotvornim društvom (HPDD), a iste godine su se članovi belgijskog HSS-a susreli i s Krnjevićem. Prilikom posjeta Belgiji, Oton Orešković je podnio i izvještaj Krnjeviću o stanju u Belgiji. Orešković je istaknuo da su polovica emigranata u Belgiji komunisti, jedna četvrtina ustaše, a druga HSS-ovci, te da HSS u Belgiji ima 500 ljudi. Također je istaknuo i da *Hrvatska riječ* u Belgiji imao oko dvije tisuće pretplatnika.¹¹⁴ Tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća u Belgiji su bile aktivne organizacije u Bruxellesu, Jameppe sur Meuseu i Marchienne-au-Pontu, s time da treba naglasiti da su zadnje dvije organizacije nastale još u tridesetim godinama. Organizacije u Bruxellesu je od 1950. godine nosila ime „Dr. Vladko Maček“. Tijekom četrdesetih i pedesetih su kratkotrajno bile aktivne i organizacije u Beyne Heusayu i u Louvainu, gdje je bilo sveučilište i gdje je osnovan Hrvatski akademski klub.

Kao što je već spomenuto, središnje glasilo belgijskog HSS-a bio je list *Hrvatska riječ*, koji je pokrenut u travnju 1949. godine. List se najprije tiskao u Louvainu, ali je kasnije tiskara

¹¹³ Juraj Krnjević, „Osam dana u Belgiji“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 27. VIII. 1962., 1.

¹¹⁴ Tepeš, *Hrvatska politička emigracija: HSS*, 324.

premještena u Jameppe sur Meuseu, budući da je tamo bila velika kolonija hrvatskih radnika.¹¹⁵ S vremenom je *Hrvatska riječ* postao glasilo za čitavu Europu. List se distribuirao i izvan Europe pa ga se 1960. može naći i u Argentini, Brazilu, Južnoj Africi, Kanadi, Australiji etc. List se ubacivao i u Hrvatsku. List *Hrvatska riječ* pronašao je mjesto i u jugoslavenskoj literaturi. Prema toj literaturi HSS je od zapadnih obavještajnih službi dobivao novčana sredstva za osnivanje Obavještajno- informativnog centra i tiskare u kojoj bi se tiskala Hrvatska riječ, preko koje bi se obavljala promidžbena aktivnost među iseljeništvom.¹¹⁶ 1962. godine *Hrvatska riječ* upada u financijsku krizu te se prestaje tiskati u Belgiji, a u Velikoj Britaniji je neredovito izlazio tijekom prve polovice sedamdesetih.

Kao i u Kanadi i Urugvaju, u Belgiji se organizirao Hrvatski narodni dan, čija je svrha bila okupljanje članova i simpatizera HSS-a, ali i drugih Hrvata. Belgijski HSS je raspolagao i Fondom Juraj Krnjević. Belgijske organizacije su jedne od utemeljitelja i Federacije slobodnih hrvatskih radnika (FSHR) pa je osnivačka skupština 1953. godine i održana u Belgiji, kao i drugi i treći kongres. Jugoslavenski stručnjaci su smatrali da je FSHR samo sredstvo preko kojeg se nastoji utjecati na iseljništvo u propagandnom djelovanju prema Jugoslaviji.¹¹⁷ Kao i u svim organizacijama HSS-a, u belgijskim organizacijama je dolazilo do povremenih nesuglasica među članovima. Belgijske organizacije su bile i domaćini kongresima HSS-a 1957. i 1960. godine.

Tijekom šezdesetih belgijski je HSS brojio između 200 i 300 članova, od kojih su većina bili radnici. U Belgiji su održani i kongresi Hrvatskog radničkog saveza 1968. i 1971. godine. Na svim kongresima HRS-a sudjelovao je Krnjević, a HRS je sudjelovao na kongresima HSS-a. Od sedamdesetih svjetski kongresi su se održavali u zajedničkoj organizaciji HSS-a i HRS-a. Tako su se Svjetski kongresi održali u Belgiji 1979. i 1984. godine. Prilikom izbijanja sukoba između Krnjevića i Zorkina, belgijske organizacije su podržale Krnjevića, a u Bruxellesu se održala i prva Sjednica Središnjeg odbora nakon Krnjevićeve smrti, kad je za novog predsjednika izbran Josip Torbar.

Uz belgijske organizacije, neke od najaktivnijih organizacija HSS-a mogu se pronaći u Velikoj Britaniji. Tu je prije svega vrlo aktivno bilo Hrvatsko prosvjetno dobrotvorno društvo (HPDD), osnovano 1948. godine. Na osnivačkoj sjednici je sudjelovao i Krnjević, koji je bio

¹¹⁵ „Hrvatska radnička tiskara u Belgiji“, *Glas sv. Antuna* (Buenos Aires), listopad 1949., 4.

¹¹⁶ Milo Bošković, *Šesta kolona. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslavenske fašističke emigracije* (Zagreb: Birotehnika, 1985), 249.

¹¹⁷ Bošković, *Šesta kolona. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslavenske fašističke emigracije*, 249.

jedan od inicijatora Društva. Treba istaknuti da je Velika Britanija bila središte Krnjevićevih operacija, iako je često posjećivao ostale svjetske organizacije. Članovi Društva bili su većinom poslijeratni emigranti. Prvi predsjednik društva je bio prijeratni HSS-ovac Nikola Hundrić. Društvo je najveću aktivnost imalo na društvenom i prosvjetnom području. HPDD, uz belgijske organizacije i Društvo bosansko-hercegovačkih i sandžačkih muslimana, osniva 1953. godine Federaciju slobodnih hrvatskih radnika.¹¹⁸

HPDD je održavao bliske kontakte s belgijskim organizacijama HSS-a, kao i sa Društvom BiH muslimana, koje je imalo sjedište u Londonu. Na skupštinama i konvencijama se često isticala važnost veze između muslimana i katolika te da i jedni i drugi žele isto, samostalnu Hrvatsku. HPDD je redovno održavala skupštine na kojima su se donosili *Hrvatski glas* iz Kanade i *Hrvatska riječ* iz Belgije. Središte djelovanja ove organizacije bio je grad Coventry. Juraj Krnjević je predsjednik društva bio samo godinu dana, od 1959. do 1960. godine. U prosincu 1964. godine donesena je odluka da se Društvo priključi organizaciji Hrvatske seljačke stranke. Društvo je tada promijenilo ime, pa se u glasilima pisalo o Organizaciji HSS „Dr. Juraj Krnjević“. Organizacija HSS-a „Dr. Juraj Krnjević“ vrlo je blisko surađivala s Društvom BiH muslimana. Dužnosnici ove organizacije djelovali su u sklopu britanskog HSS-a od šezdesetih godina, a 1967. godine birani su u vodstvo HSS-ove organizacije u Velikoj Britaniji. 1974. godine Mujo Čolan, predsjednik Društva BiH muslimana, postaje predsjednik britanskog HSS-a. Dužnosnici Društva BiH muslimana su redovito sudjelovali na svjetskim kongresima, a sudjelovali su i pisanju memoranduma Pokretu nesvrstanih. HSS u Velikoj Britaniji u drugoj polovici sedamdesetih dolazi u posjed zgrade u Londonu, koja je pretvorena u Hrvatski studentski dom. Zgrada je otvorena 1978. godine te je prvi i jedini Dom HSS-a u Europi te prvi i jedini studentski dom. Na otvorenju su bili mnogi uzvanici te neki strani političari.

Kao što je već spomenuto, britanske organizacije HSS-a su vrlo blisko surađivale s Društvom bosansko-hercegovačkih i sandžačkih muslimana. Društvo je osnovano 1950. godine u Londonu, a članovi su bili iz cijelog svijeta. Društvo je bilo dio Vrhovnog muslimanskog vijeća koje je također imalo sjedište u Londonu. Osim toga, Društvo je izdavalo list *Svijest* te se bavilo i dobrotvornim radom, pomažući izbjeglicama po kampovima u Austriji i Njemačkoj.¹¹⁹ Krnjević je istaknuo da Društvo radi na principima na kojima počiva i HSS te da imaju vrlo blisku i kvalitetnu suradnju. Ističe kako se tijekom svoje političke aktivnost zauzimao za muslimane i cjelovitost Herceg-Bosne. U travnju 1950. godine Društvo objavljuje Rezoluciju,

¹¹⁸ „Prvi kongres Federacije Slobodnih radnika u Engleskoj“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 11. VII. 1955., 1.-2.

¹¹⁹ Juraj Krnjević, „Bosansko-hercegovački muslimani“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 29. V. 1951., 1.

u kojoj se ističe da se Društvo zalaže za hrvatsku državu u povijesnim i etničkim granicama, za federativnu Bosnu i Hercegovinu u hrvatskoj državi te Sandžak kao dio BiH.¹²⁰ Krnjević je smatrao da je jedno od rješenja hrvatsko-srpskog pitanja, a koje bi bilo povoljno za obje strane, bilo da se BiH pripoji hrvatskoj državi. Krnjević se čvrsto držao stava da će BiH biti sastavni dio buduće hrvatske države te da će biti posebna jedinica.

Jedan od osnivača Društva, Hazim Šatrić, također je isticao važnost mira u Europi, koji će se postići samo kada BiH sa Sandžakom postanu federativne jedinice slobodne hrvatske države.¹²¹ Svoje stavove o BiH je Krnjević izrazio i 1955. godine, kada je napravljena analiza stanovništva prema popisu iz 1948. i 1953. godine. Krnjević je zaključio da se u BiH dugo vremena umjetno stvaralo srpstvo te da su u austrougarskom vremenu samo Srbi mogli postojati kao narodna grupa u Bosni. Hrvati su se označavali samo po vjeri. Ističe i da se unatoč zabranama hrvatstvo izdiglo i da će doći trenutak kada će se pokazati gdje Bosna zapravo pripada.¹²² Slične stavove je iznio i drugim razgovorima i intervjuima. Smatrao je da su potrebni što čvršći odnosi muslimanskog dijela hrvatskog naroda i ostalih Hrvata, tako da svi Hrvati budu složni u prijelomnom trenutku.¹²³

Suradnja Krnjevića i Društva BiH muslimana nastavila se i nakon što je postao predsjednik HSS-a. Društvo je bilo vrlo aktivno u organizacijama HSS-a pa se našlo i među utemeljiteljima Federacije slobodnih hrvatskih radnika. Maček je također pozitivno gledao na rad Društva. Smatrao je da je samostalna Bosna loša ideja, a BiH muslimane je vidio kao najčišće Hrvate. Pitanje BiH je dugo vremena bilo predmetom brojnih rasprava, posebno oko nekih Mačekovih stajališta, koja se nisu uvijek dopadala Društvu. Maček je smatrao da se muslimani trebaju jasno izjasniti jesu li za Hrvatsku ili Srbiju, budući da su ih obje strane svojatale.

Suradnja HSS-a i Društva se nastavila i nakon Mačekove smrti. 1970. godine UDBA podnosi izvješće u kojem stoji da je nakon kongresa 1969. godine Krnjević pokušao pokrenuti list u Velikoj Britaniji i aktivirati skupinu „Hrvata-.muslimana“. Dalje se navodi kako je taj pokušaj bio neuspješan.

¹²⁰ „Rezolucija“, *Svijest* (Denholme, Bradford, Engleska), listopad-studen 1954., 2.

¹²¹ „Ramazanska poruka“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 25. III. 1957., 4.

¹²² Juraj Krnjević, „Srbi o meni“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), Božić 1955., 2.

¹²³ Prpić, *Dr. Juraj Krnjević: Tri emigracije* 1, 225

15.1. Federacija slobodnih hrvatskih radnika (Hrvatski radnički savez)

Već je nekoliko puta bilo spomena o Federaciji slobodnih hrvatskih radnika, odnosno kasnije Hrvatskom radničkom savezu. U Parizu je od 1950. godine djelovala je organizacija s istim imenom, koja je izdavala časopis *Hrvatski radnik*. Pariška je organizacija veoma kritički gledala na Mačekovu politiku prema radnicima, a sindikalno udruživanje u okviru HSS-a su smatrali isključivo stranačkim i monopolizirajućim. Federacija slobodnih hrvatskih radnika utemeljena je u Belgiji, u listopadu 1953. godine. Neki od pokretača ove organizacije su belgijski HSS, Društvo BiH muslimana te HPDD iz Velike Britanije. Ideja o stvaranju ovakve organizacije je nastala nekoliko godina prije, kada je Krnjević uvidio nedostatak sindikalnog organiziranja te je predloženo da se takva organizacija stvori u Belgiji, Engleskoj i Parizu te se ubrzo poticalo na njihovo umrežavanje.

Većina članova i dužnosnika FSHR-a su bili radnici, koji su bili i članovi HSS-a. Krnjević je istaknuo kako je organizacija stvorena radi međunarodne radničke suradnje i koja će djelovati prema načelima Hrvatskog radničkog saveza u domovini. Navodi i kako je domovinski Savez bio uspješan te da je stvoren na temelju suradnje radnika i seljaka. Na osnivačkoj skupštini Belgija je potvrđena kako sjedište organizacije. Zadaća organizacije bila je djelovati na načelima suradnje radnika i seljaka, kao u domovinskom Savezu. Organizacija je trebala braniti i promicati interese demokratskog hrvatskog radničkog pokreta u inozemstvu te ojačati položaj hrvatskog radništva u međunarodnoj suradnji slobodnih demokratskih radničkih sindikata. U Pravilima organizacije utvrđeno je da FSHR-om upravlja Upravni odbor.¹²⁴

Prvi kongres je održan u Coventryju, u Engleskoj, krajem svibnja 1955. godine. U članstvo je primljena organizacija HPDD-a „Stjepan Radić“ iz Münchena. S obzirom na činjenicu da je među članovima organizacije bilo i predstavnika Društva BiH muslimana, na kongresima je česta tema bila sloga između katolika i muslimana. To je često naglašavao i Krnjević. Krnjević je isticao i potrebu za slogom između radnika i seljaka te je istaknuo da komunisti izazivaju neslogu između spomenutih grupa.

¹²⁴ „Slobodne hrvatske organizacije u emigraciji: Udarile su temelje Federacije Slobodnih Hrvatskih Radnika“, *Hrvatska riječ* (Jemeppe-sur-Meuse), rujan-listopad 1953., 1., 4.-5.

Djelovanje FSHR-a bilo je medijski dosta popraćeno, s obzirom da je *Hrvatska riječ* tiskana u Belgiji te je bila i glasilo hrvatskih radnika. FSHR je donosio i prvomajske objave povodom Praznika rada. Treći kongres održan je u srpnju 1961. godine, a obilježena je i 40 godišnjica nastanka Hrvatskog radničkog saveza. Na tom je kongresu FSHR promijenio ime u Hrvatski radnički savez. Istaknuta je važnost sloge radnika i seljaka te da Jugoslavija tu slogu želi uništiti. Krnjević je naveo kako Jugoslavija želi Hrvatsku socijalno podijeliti, onda kada joj je sloga radnika i seljaka bude najpotrebnija.¹²⁵ U drugoj polovici dvadesetog stoljeća započeo je i jedan trend koji je zabrinjavao HSS, a to je činjenica da je broj seljaka opadao, a rastao je broj radnika.

Samostalni kongresi HRS-a su još održani 1968. i 1971. godine u Belgiji te 1974. godine u Velikoj Britaniji. Nakon toga su HSS i HRS kongrese održavali u zajedničkoj organizaciji. Tijekom šezdesetih HRS je radio na proširivanju članstva, a vodstvo je bilo stavljeno od članova HSS-a. Prisutnost članova iz različitih svjetskih organizacija se mijenjala. Tako na kongresu 1974. godine nije bilo niti jednog člana iz Južne Amerike. Od 1979. godine HSS i HRS su zajednički održavali kongrese.

15.2. Hrvatska seljačka stranka u Europi nakon 1988. godine

Krajem osamdesetih godina predsjednika Središnjeg odbora HSS-a postaje Josip Torbar. Krajem desetljeća osnovane su i nove organizacije HSS-a u Europi i to u Parizu, Švicarskoj i Njemačkoj. Organizacija u Parizu je utemeljena 1988. godine te se nazivala HSS „Juraj Krnjević“. Predsjednik pariške organizacije bio je Nikola Gorički. Organizacija se zalagala za uspostavu samostalne hrvatske države te preobrazbu društva, kako bi Hrvatska postala dio Europske zajednice. Njemačka organizacija utemeljena je u veljači 1990. godine, a nosila je naziva HSS „Vojko Krstulović“. Predsjednik je bio Stjepan Cicilijani. U prosincu 1989. godine u Bernu je osnovana organizacija HSS-a „Hitrec-Punčec“. Samo par mjeseci kasnije osnovana je još jedna organizacija, pod nazivom HSS „Herceg-Bosna“. Predsjednik je bio Fran Radoš. HSS „Herceg-Bosna“ osnovana je prvenstveno za glasače s područja BiH, s obzirom na to da su se održavali izbori u vrijeme njezina nastanka.

¹²⁵ Juraj Krnjević, „Treći kongres Federacije Slobodnih Hrvatskih Radnika“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 10. VII. 1961., 1.

16. Zaključak

Hrvatska seljačka stranka u emigraciji prometnula se u jednu od najsnažnijih i najorganiziranijih iseljeničkih organizacija hrvatske političke emigracije. HSS je tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća imao brojne ogranke diljem svijeta, od kojih su neki bili manje, a neki više aktivni. Najuspješnije organizacije bile su u SAD-u, Kanadi, Belgiji, Australiji i Velikoj Britaniji, dok su najslabije bile one na južnoameričkom kontinentu. Organizacije su se iskazivale brojnim kongresima, konvencijama, kao i brojnim stranačkim glasilima, od kojih je svakako najvažniji kanadski *Hrvatski glas*.

Političko djelovanje HSS-a može se podijeliti u dva razdoblja: predsjedanje Vladka Mačeka i predsjedanje Jurja Krnjevića. Vladko Maček je vodio politiku čekanja i pokušaja dogovora između hrvatskog i srpskog iseljeništva. Glavna tematika njegovog vremena bilo je pronalaženje načina zajedničkog života Hrvata i Srba u novoj Jugoslaviji. Iako je povremeno Maček isticao da Hrvatska treba biti samostalna država, na kraju je prevladalo jugoslavenstvo u njemu. Maček je često bio i vrlo pasivan političar, što su mu mnogi zamjerali.

S druge strane Krnjević je bio čovjek od akcije. Tijekom svog predsjedanja često je posjećivao druge organizacije, davao intervjue i pisao članke za glasila. Odbacivao je suradnju sa srpskom emigracijom te se čvrsto držao stava da Hrvatska treba biti samostalna država, bez ikakvog federalizma u suradnji. Iako su i Krnjević i Maček odbacivali ideju suradnje s ustaškom emigracijom, Krnjević je ipak podržavao suradnju s manje kompromitiranim dijelom ustaške emigracije. Obojica su vidjeli BiH kao sastavni dio Hrvatske. Razdoblje šezdesetih, a posebno sedamdesetih obilježeno velikim nemirima u samoj stranci, koji će doseći vrhunac sukobom Krnjevića i Zorkina te kasnijim osnivanjem Središnjeg odbora HSS-a. Iako se HSS stalno prikazivao kao jedinim političkim vođom hrvatskog naroda, on mu nije donio slobodu te je nakon prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj pao u drugi plan. Ipak ne treba zaboraviti da je HSS tijekom dugog perioda držao hrvatsku političku emigraciju na okupu i nastojao dati običnim ljudima vjeru da će jednoga dana nastati slobodna Hrvatska.

17. Literatura

17.1. Knjige

Babić, Ante. „Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Australiji“. U *Budućnost iseljene Hrvatske*, uredili Vlado Šakić, Josip Jurčević i Marin Sopta, 257-275. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 1998.

Bošković, Milo. *Šesta kolona. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslavenske fašističke emigracije*. Zagreb: Birotehnika, 1985.

Čizmić, Ivan, Sopta, Marin i Šakić, Vlado. *Iseljena Hrvatska*. Zagreb: Golden Marketing, 2005.

Čizmić, Ivan. „O strukturi i društveno-političkim odnosima u hrvatskom iseljeništvu u razdoblju poslije Drugog svjetskog rata“. U *Budućnost iseljene Hrvatske*, uredili Vlado Šakić, Josip Jurčević i Marin Sopta, 49-56. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 1998.

Čizmić, Ivan. „Hrvatsko narodno vijeće (HNV)“. U *Hrvatska izvan domovine. Zbornik radova predstavljenih na prvom Hrvatskom iseljeničkom kongresu u Zagrebu 23.-26. lipnja 2014.*, uredili Marin Sopta, Franjo Maletić, Josip Bebić, 503-512. Zagreb: Golden marketing, 2015.

Delić, Ante. „Djelovanje Ante Pavelića 1945.-1953.“ . Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2016.

Galić, Mirko. *Politika u emigraciji: Demokratska alternativa*. Zagreb: Globus, 1990.

Jakovina, Tvrtko. *Treća strana hladnog rata*. Zagreb: Fraktura, 2011.

Jelčić, Dubravko. *100 krvavih godina: XX stoljeće u hrvatskoj povijesti*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2004.

Katalinić, Kazimir. *Od poraza do pobjede- povijest hrvatske političke emigracije 1945.-1990.*, sv. 1. Zagreb: Naklada Trpimir, 2017.

Katalinić, Kazimir. *Od poraza do pobjede- Povijest hrvatske političke emigracije 1945.-1990.*, sv. 2. Zagreb: Naklada Trpimir, 2017.

Krašić, Wollfy. *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*. Zagreb: Školska knjiga, 2018.

Leksikon hrvatskog iseljništva i manjina, uredili Vlado Šakić i Ljiljana Dubrovšak. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Hrvatska matica iseljenika, 2020.

Maček, Vladko. *Memoari*. Zagreb: Hrvatska seljačka stranka, 1992.

- Matković, Hrvoje. *Povijest Hrvatske seljačke stranke*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.
- Nikolić, Vinko. *Pred vratima domovine, knjiga 1*. Zagreb: Art studio Azinović, 1995.
- Palaić, Đuro. *Hrvatska seljačka stranka u Kanadi*. Zagreb: Zajednica prognanih i izbjeglih Hrvata iz Srijema, Bačke i Banata, 2011.
- Perić, Ivo. *Vladko Maček: politički portret*. Zagreb: Golden Marketing, 2003.
- Pešelj, Branko M. „S predsjednikom Mačekom u emigraciji“, *Hrvatska revija* 20 (1970.), sv. 4: 757-811.
- Pešelj, Branko M. *U vrtlogu hrvatske politike: razgovor: Sjećanja i pogledi: S posebnim osvrtom na pitanja Bosne*. Zurich: Bošnjački institut, 1989.
- Prpić, Jure. *Hrvati u Americi*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 1997.
- Prpić, Neda. *Dr. Juraj Krnjević: Tri emigracije I*. Zagreb: Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.
- Radelić, Zdenko. *Hrvatska seljačka stranka, 1941-1950*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1996.
- Radica, Bogdan. *Živjeti nedoživjeti, sv. 2*. Barcelona-München: Knjižnica Hrvatske revije, 1984.
- Smoljan, Ivo. *Tito i iseljenici*. Zagreb: Matica iseljenika Hrvatske- Spektar, 1984.
- Sopta, Marin. *Hrvati u Kanadi: Oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.* Zagreb: Institut za društvene znanosti Ivo Pilar, 2012.
- Šuljak, Dinko. *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*. Barcelona- München: Knjižnica Hrvatske revije, 1988.
- Tepeš, Ivan. „Juraj Krnjević u Južnoj Americi 1964. godine“. U *Društveno-povijesni kontekst političkog djelovanja u iseljeništvu: organizacije, stranke, pokreti*, uredila Marina Perić Kaselj, 103-124. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2020.
- Tepeš, Ivan. *Hrvatska politička emigracija: HSS*. Zagreb: A.G.M., 2021.
- Trošelj Miočević, Tanja. „Hrvatska politička emigracija nakon Drugog svjetskog rata“. U *Društveno-povijesni kontekst političkog djelovanja u iseljeništvu: organizacije, stranke, pokreti*, uredila Marina Perić Kaselj, 21-45. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2020.
- Vukušić, Bože. *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*. Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva, 2001.

17.2. Novine i časopisi

- „Europski parlament Strasbourg“. *Hrvatski glas*, (Vancouver), studeni 1983., 3.
- „Govor dr. Krnjevića na kongresu HSS“. *Hrvatski glas* (Winnipeg), 14. XI. 1960., 2
- „Govor dr. Mačeka na Hrvatskom Saboru“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 24. IX. 1946., 2.
- „Hrvatska radnička tiskara u Belgiji“. *Glas sv. Antuna*, (Buenos Aires), listopad 1949., 4.
- „Izjava g. dra. Josipa Reberskog“. *Slobodna riječ*, (Buenos Aires), kolovoz 1961., 4.
- „Izveštaj sa sastanka Središnjeg odbora Hrvatske seljačke stranke u Bruxellesu, Belgija, 20. 5. 1988.“. *Glasnik Hrvatske seljačke stranke*, (Vancouver), lipanj 1988., 4.
- „Južno američko zrnje“. *Slobodna riječ*, (Buenos Aires), veljača 1979., 6.
- „Konvencija Organizacija HRSS u USA“. *Hrvatski glas*, (Sudbury, Kanada), 7. VIII. 1980., 3.
- „Memorandum Hrvatske Seljačke Stranke Konferenciji „nesvrstanih“ naroda u Alžiru“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 3. X. 1973., 2.
- „Montevideo- Uruguay“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 2. III. 1977., 2.
- „Na zlom putu“. *Glas kanadskih Srba*, (Windsor, Kanada), 20. V. 1965., 2.
- „Obavijest Vrhovnog vijeća HSS u Iseljenoj Hrvatskoj“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 9. VII. 1946., 1.
- „Održan Hrvatski demokratski zbor u Londonu“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 17. VI. 1980., 6-7.
- „Osnovano povjereništvo HSS u Republici Chile“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 17. V. 1949., 2.
- „Otvoren Dom Hrvatske seljačke stranke u Sydney-u Australija“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 24. XI. 1978., 8.-10.
- „Pismo uredniku 'Slobodnog doma' iz Amerike“. *Slobodni dom* (Zagreb), 12. VI. 1946., 4.
- „Poruka hrvatskom narodu u domovini i iseljeništvu“. *Glasnik Hrvatske seljačke stranke*, (Vancouver, Kanada), 15. VI. 1986., 1., 3.
- „Poruka hrvatskom narodu u domovini“. *Hrvatska riječ* (Jemeppe-sur-Meuse, Belgija), 30. VIII. 1957., 3.
- „Pred stvaranjem novog jugoslavenskog odbora?“. *Hrvatska revija* (Buenos Aires), 1963., 271.
- „Prvi kongres Federacije Slobodnih radnika u Engleskoj“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 11. VII. 1955., 1.-2.
- „Ramazanska poruka“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 25. III. 1957., 4.

„Rezolucija“. *Svijest*, (Denholme, Bradford, Engleska), listopad-studeni 1954., 2.

„Slobodne hrvatske organizacije u emigraciji: Udarile su temelje Federacije Slobodnih Hrvatskih Radnika“. *Hrvatska riječ*, (Jemeppe-sur-Meuse), rujan-listopad 1953., 1., 4.-5.

„Središnji odbor Hrvatske seljačke stranke. *Glasnik Hrvatske seljačke stranke*, (Vancouver), 1987., 2.

„Svjetski kongres Hrv. Seljačkih Organizacija“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 17. IX. 1969., 2.

„Svjetski kongres Hrvatske seljačke stranke u Londonu“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 30. V. 1973., 1.

„THEY WHO KNEW REDS WARN ITALIAN VOTERS“. *The New York Times* (New York), 16. IV. 1948., 9.

„U.N. ASKED TO FREE SOVIET SATELLITES“. *The New York Times* (New York) 29. IX. 1947., 1.

„Značenje trećeg kongres Seljačke Interancionale“. *Hrvatski glas* (Winnipeg), 12. V. 1952., 3.

Farkaš, Vjekoslav. „Razgovor z dr. Krnjevićem“. *Klica Triglava* (London), 24. X. 1959., 8.

Kamber, Charles. „Dr. Juraj Krnjević“. *Danica*, (Chicago), 9. VI. 1965., 3.

Kraljević, Iva. „Matica iseljenika Hrvatske 1964.-1968.“, *Časopis za suvremenu povijest* 41(2009), br. 1: 71-92. Pristup ostvaren 7. 8. 2023., <https://hrcak.srce.hr/clanak/74024>

Krnjević, Juraj. „Bleiburška izručivanja i pokolji opet na dnevnom političkom redu u Londonu“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 25. VIII. 1978., 3.

Krnjević, Juraj. „Dva velika dana u Clevelandu“, *Hrvatski glas* (Vancouver), 11. VIII. 1980., 2.

Krnjević, Juraj. „Hrvatska Seljačka Stranka je, piše dr. Ciliga, „ona jedina organizacija hrvatska koja danas vrijedi u očima slobodnoga svijeta“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 23. I. 1974., 1.

Krnjević, Juraj. „Hrvatski književnici brane hrvatski jezik“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 1. IV. 1967., 1.

Krnjević, Juraj. „Hrvatski sveučilištarci Stjepan Radić u „Hrvatskom Proljeću“ godine 1971.- Zašto se danas iskrivljuje istina od godini 1971?“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 20. X. 1976., 1-3.

Krnjević, Juraj. „Osam dana u Belgiji“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 27. VIII. 1962., 1.

Krnjević, Juraj. „Pomožimo utamničenicima hrvatskim sveučilištarcima“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 19. VII. 1972., 1.

Krnjević, Juraj. „Treći kongres Federacije Slobodnih Hrvatskih Radnika“. *Hrvatski glas*, (Winnipeg), 10. VII. 1961., 1.

Krnjević, Juraj. „Zašto je bio potreban naš kongres“. *Hrvatska riječ* (Jemeppe-sur-Meuse, Belgija), 30. VIII. 1957., 1.

Maček, Vladko. „Smisao države“. *Hrvatska riječ* (Jemeppe-sur-Meuse, Belgija), travanj 1949., 1.

Maček, Vladko. „Sretan Božić!“. *Hrvatski glas* (Winnipeg), 23. XII. 1963., 1

Žižić, Jakov. „Što je hrvatska politička emigracija?“. *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, Vol. 4 (2013), No. 16: 61-64. Pristup ostvaren 27. 7.2023.
<https://hrcak.srce.hr/clanak/210253>

17.3. Internetski izvori

„Yugoslav emigre extremists“, CIA document, pristup ostvaren 15. 8. 2023.,
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00287R000101220002-6.pdf>

